

ISTANBUL BILGI UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
CULTURAL STUDIES MASTER'S DEGREE PROGRAM

BİR HAYALKIRIKLIĞININ HİKÂYESİ: REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ESERLERİNDE
SİYASİ SÖYLEMİN EVRİMİ

SERHAT BİLGEHAN UÇAK

116611031

PROF. DR. MEHMET MURAT KADRİ BELGE

ISTANBUL

2018

Bir Hayalkırıklığının Hikâyesi: Reşat Nuri Güntekin'in Eserlerinde Siyasi Söylemin Evrimi

Story of a Dissappointment: The Evolution of Political Discourse in Reşat Nuri Güntekin's Works

Serhat Bilgehan Uçak

116611031

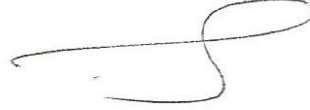
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Murat Belge
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Jüri Üyeleri: Prof. Dr. Jale Parla
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşe Ece
İstanbul Üniversitesi

Tezin Onaylandığı Tarih: 12. 11. 2018

Toplam Sayfa Sayısı: 99.

Anahtar Kelimeler

1. Reşat Nuri Güntekin
2. Türk Edebiyatı
3. Cumhuriyet
4. İnkılaplar
5. Siyasi Söylem

Key Words

1. Resat Nuri Guntekin
2. Turkish Literature
3. Republic
4. Reforms
5. Political Discourse

TABLE OF CONTENTS

Title Page.....	i
Approval.....	ii
Table of Contents.....	iii
Özet.....	v
Abstract.....	vi
GİRİŞ.....	1
1. GİZLİ EL.....	3
1.1 İLK ROMANIN SERENCAMI.....	3
1.1.1 ŞARK VE GARP.....	7
2. DAMGA.....	9
2.1 ‘HAİN JÖNTÜRK’.....	9
3. AKŞAM GÜNEŞİ.....	13
3.1 KOMİTACI NAZMI.....	13
4. YEŞİL GECE.....	16
4.1 ROMANA DAİR YAZILANLAR.....	16
4.2 ‘İNKILAP TÜRKİYESİ’NİN ROMANI.....	18
4.3 KARŞITLIKLAR.....	22
4.4 SONDAKİ HAYALKIRIKIĞI.....	28
5. KIZILCIK DALLARI.....	30
5.1 OPERA MEYDANI.....	30
6. GÖKYÜZÜ.....	33
6.1 MAYANGALAR.....	38
7. ESKİ HASTALIK.....	46
7.1 BALO.....	51
7.2 NAZİZM.....	55
7.3 ‘YENİLEŞME SAVAŞI’.....	56
8. ATEŞ GECESİ.....	58
8.1 BİR SÜRGÜN: KEMAL MURAT.....	58
9. KAVAK YELLERİ.....	60
9.1 HEYKEL.....	60
9.2 İNKILAPÇI MÜFTÜ VE BALO.....	61

9.3 ‘LAÂYİĞ’ OLMAK.....	66
9.4 ‘BABA’NIN DÜKKÂNI VE TEKKE.....	70
9.5 LAİKLİK MARŞI VE SERBEST FIKRA.....	72
10. KAN DAVASI.....	79
10.1 HİTABE’DEKİ EKSİK KELİME.....	79
11. SON SIĞINAK.....	80
12. TİYATRO OYUNU: TANRI DAĞI ZİYAFETİ.....	83
12.1 SEÇİM GECESİ.....	91
SONUÇ.....	95
KAYNAKLAR.....	98

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli yazarlarından biri kabul edilen Reşat Nuri Güntekin'in eserlerindeki siyasi söylemleri ve söylemlerin zaman içindeki değişimini, tarihsel arkaplanlarıyla birlikte göstermektir. Eleştirmenlerce, siyasi söylemleri gözardı edilen veya çok az sayıda olduğu söylenen Reşat Nuri Güntekin, hemen her eserinde ülkenin en çetrefil meselelerine değinmiş, üstelik bunları tespit etmekle kalmayıp kendi zaviyesinden çözüm önerileri de getirmiştir. İlk romanından başlayarak son eserine kadar, siyasi konularda öne çıkan söylemleri kronolojik bir sırayla verilmiştir. Güntekin'in yazarlık hayatı Meşrutiyet'in ilanı, İttihat Terakki yönetimi, Cumhuriyet'in ilanı, Halifeliğin ve Saltanatın kaldırılması, Atatürk inkılapları gibi birçok büyük âna tesadüf etmiştir. Reşat Nuri'nin bütün eleştiriler tavrı, milletvekili olduğu dönemi de kapsamaktadır.

Bu tez, Reşat Nuri Güntekin'in siyasi söylemlerini göstermeyi hedeflediği gibi, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yaşayan bir yazarın fikir ve beklentilerinin neden ve nasıl değiştiğini de açıklamaya çalışmaktadır.

Anahtar kelimeler. Reşat Nuri Güntekin, Türk edebiyatı, Cumhuriyet, İnkılaplar, Siyasi söylem

ABSTRACT

The purpose of this study is to show Turkey's one of the most important writer's, Resat Nuri Guntekin, works in political rhetoric and the rhetoric of change during years and the historical background together. Although Reşat Nuri Guntekin's politic discourse have been ignored by critics, he touched on the country's most complicated issues in almost every work, and not only to identify them, but also to propose solutions from his own view. From his first novel to his last work, his prominent discourses on political issues were given in a chronological order. Guntekin's life coincided with many of the great reigns such as the proclamation of the Constitutional Monarchy, the İttihat Terakki administration, the proclamation of the Republic, the abolition of the Caliphate and the Sultanate, the Atatürk reforms. These criticisms include the period of his deputies.

This thesis aims to explain Resat Nuri Guntekin's political discourses as well as to explain why and how the ideas and expectations of an author living in the early Republic changed.

Keywords: Resat Nuri Guntekin, Turkish literature, Republic, Reforms, Political discourse

GİRİŞ

Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*'nde Reşat Nuri Güntekin'in kısa biyografisine yer verir. "XX. yy. roman, hikâye ve oyun yazarlarından" olan Reşat Nuri'nin 25 Kasım 1889'da, İstanbul'da doğduğunu ve "kanser tedavisi için gittiği Londra'da" 7 Aralık 1956 günü öldüğünü söyler. Maddenin devamında Güntekin'in yaptığı işleri kronolojik bir sıraya koyar: "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi (1912), Bursa'da başladığı (1913), öğretmenlik hayatına, çeşitli okullarda devam etti. Milli Eğitim müfettişi (1931), Çanakkale milletvekili (1938-1943), Paris Kültür Ataşesi ve emekli (1954) oldu."

Reşat Nuri'nin yazarlığı üstüne ise şu tespitte bulunmaktadır: "Reşat Nuri'nin hemen bütün romanlarında dekor olarak taşra kasaba ve şehirleri; çevre, tip, çeşitli mesele ve görüşleriyle Anadolu atmosferi görülür. Romanlarında hissî ve sosyal konuları işleyen yazar, küçük hikâyelerinde bunların yanına mizahı da ekledi."¹

Necatigil, "hissî ve sosyal konular" diye vurgularken bu tezin de çekirdeğini söylemiş oluyor. Reşat Nuri Güntekin üstüne yazılan kitaplar ya da yapılan çalışmalarda onun "sosyal konulara" değindiği pek söylenmez. Öyle ki, Memet Fuat, bir yazısında, "Reşat Nuri aydınlarımızın çoğunluğunca nitelikli bir piyasa romancısı olarak bilinir. Ona Selim İleri gibi yaklaşanlar azdır" der.² Selim İleri, *Edebiyatımızda Sevdiğim Romanlar Kılavuzu* üstüne verdiği bir söyleşide bu konuya dikkat çekiyor.

Edebiyat tarihlerinde o yıllarda bir zihniyetti. "Bu adam melodram yazıyor, genç kızlardan bahsediyor" diyorlardı. Hâlbuki bunun gerisinde bence benzeri olmayan siyasi bir tarafı var Reşat Nuri romancılığının. (...) Ele aldığı meseleler üzerine kafa yorulmamış. Hâlbuki Cumhuriyet Dönemi problemlerini, sıkıntılarını, kaygılarını en iyi yansıtmayı başarmış olan yazar, bunu yaparken her zaman altı kalın çizgiyle değil, tam tersine geniş okur kalabalığına hitap edebilecek incelikle yumuşaklıkla yapmış. Gerçi bir iki romanında o yumuşaklık da yoktur.³

---

¹ Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, (2016: İstanbul), YKY, 179.

² Memet Fuat, *Aydınlar Sözlüğü*, (2001: İstanbul), Adam Yayınları, 243.

³ "Edebiyatımızda harcanmamış romancı bulmak zordur", Sibel Oral'ın K24 için yaptığı söyleşi: <http://t24.com.tr/k24/yazi/selimileri.145> (son güncellenme tarihi: 23 Mart 2018)

Bu tezde yapılmaya çalışılacak olan şudur: Reşat Nuri'nin romanlarındaki siyasi söylemleri ve bu söylemlerin zaman içindeki değişimini göstermek. Reşat Nuri'nin ondokuz adet romanı bulunur. Kronolojik baktığımızda tefrika edilen ilk romanı *Harabelerin Çiçeği* bir uyarlamadır. İkinci romanı *Gizli El*'in başında “Gizli El, benim ilk romanımdır” der. O yüzden, bu çalışmada *Harabelerin Çiçeği* yer almayacak ve Reşat Nuri'nin onsekiz romanı incelemeye tabi tutulacaktır. İnceleme, sadece romanlarla sınırlı kalmayacak; yazarın diğer alanlardaki verimleri de, *Anadolu Notları*, “Tanrı Dağı Ziyafeti” ve çeşitli öyküleri, yer yer bu çalışmaya dahil olacak.

Reşat Nuri'nin “geniş okur kalabalığına hitap edebilecek incelikle, yumuşaklıkla” yaptığı eleştirileri üç bölüme ayırmak mümkün: II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirleri.

Reşat Nuri, Abdülhamid (1876-1908) zamanında dünyaya gelmiştir. Babası Nuri Bey, askeri hekimdir. Romanlarında sıklıkla, hepsi de iyi insanlar olan askeri hekimlere yer vermesi belki biraz da bu sebeptir. Abdülhamid'in hallinde, o dönemi bizzat yaşamış olan ondokuz yaşında bir genç adamdır. II. Meşrutiyet dönemi, yazarlıkta yükseldiği döneme rastlar. Onu büyük üne kavuşturan romanı *Çalikuşu*'nun dört ay sürecek tefrikasına 1 Ağustos 1921 tarihinde *Vakit* gazetesinde başlanmıştır. *Çalikuşu*, 1922 yılında kitap olarak yayımlanır.

Cumhuriyet dönemindeki ilk romanı *Damga*'nın yayımlanışı 1924 senesidir. Yazar, Cumhuriyet'in ilk on yılına birçok eser sığdırır: *Dudaktan Kalbe* (1925), *Akşam Güneşi* (1926), *Bir Kadın Düşmanı* (1927), *Yeşil Gece* (1928), *Acımak* (1928), *Yaprak Dökümü* (1930), *Kızılılık Dalları* (1932).

Bu incelemede, Reşat Nuri'nin dört romanı öne çıkacaktır: *Yeşil Gece*, *Gökyüzü* (1935), *Eski Hastalık* (1938), *Kavak Yelleri* (1961). *Bir Kadın Düşmanı* ve *Yaprak Dökümü* gibi kimi romanlarında ise, siyasi göndermeler yapmaktan kaçınır ama çok güçlü bir “yanlış Batılılaşma” eleştirisi dikkati çeker.

1. GİZLİ EL

1.1 İlk romanın serencamı

Gizli El'in yazılış süreci ve sonrasında olanlar Reşat Nuri'nin romancılığı hakkında bize ipucu verebilecek niteliktedir. 1920'de *Dersaadet* gazetesinde tefrikasına başlanan *Gizli El*'in kitap halinde yayımlanışı için dört sene beklemek gerekir. Kitap olarak yayımlandığında ise okuyucu "İlk Romanımın Romanı" diye bir bölümle karşılaşacaktır. Reşat Nuri, o bölümde romanının yazılış sürecini anlatır.

O tarihlerde vurgunculuk ve nüfuz ticareti günün meselesiydi. Köprüyü geçmeye para bulamayan birtakım kimselerin, günün birinde vagon sattığı ve birdenbire harp zengini olduğu görülüyordu. (...) Hesabımca, bu bir hiciv romanı olacaktı. Fakat, vukuat, onu büsbütün başka bir şekle soktu. (...) Ötesi, berisi değiştirilmeden çıkan yazı, o zaman yok gibiydi.⁴

Gazetede tefrikanın sadece adı ve sonundaki "mabadi var" kelimeleri çıkar, bir de ilan vardır: "Roman tefrikamız sansürce tehir edildi." Reşat Nuri Bey, romanı yazması için ısrar eden arkadaşı ve aynı zamanda *Dersaadet*'in sahibi Sedat Simavi ile Sansür Şemsi Efendi'yi görmeye gider.

Roman, "Bugün bir odun meselesini konuşmak üzere nazırı görmeye gitmiştim..." diye başlıyordu. Şemsi Efendi, "Odun olamaz. Yerine başka bir şey koyacağız" dedi (...) Meğer, o zaman Damat Ferit hükümetinin bir odun skandalı varmış. Sebep buymuş! (...) "Sonra 'nazır' kelimesine izin yok. O da değiştirilecek, müdir-i umumi filan dersiniz. Sonra, Nişantaşı ve Bebek kelimeleri değişecek. Malum ya, Bebek, Damat Ferit Paşa'nın Baltalimanı'ndaki yalısına yakındır. Nişantaşı ise, vükela mahallesi..."

Romanın adı aynı kalsa da içeriği bir hayli değişmiştir.

Şemsi Efendi, "Canım, roman demek aşk ve alaka demektir!" dedi. "Onları bırakıp da ne diye uğraşsınız böyle kazalı şeylerle... Şu devlet adamı ile vurguncunun karanlıkta işleyen gizli elini, mesela, güzel bir kadın eline çevirirseniz, biz de tatlı tatlı okuruz." (...) Böylece romandaki gizli el, Şemsi Efendi'nin ilk defa aklına geldiği gibi, kocasını gizlice koruyan bir kadın eli, yahut isterseniz Şemsi Efendi'nin kendi

---

⁴ Reşat Nuri Güntekin, *Gizli El*, (2016: İstanbul), İnkılap, 7.

eli oldu. Böylece ilk romanımı onunla beraber yazdığımı söylemek pek yanlış olmayacaktır.⁵

Bu bölümde rahatlıkla görülebileceği üzere Reşat Nuri'nin romancılığa başlamasında “sosyal meseleler” büyük bir yer tutar. Ama Sansür Şemsi Efendi'nin mecbur bırakması sebebiyle roman “hissî” yönü daha kuvvetli halde tefrika edilir. Birçok cümle, olay, hatta “Nişantaşı”, “Bebek”, “nazır” gibi kelimeler sansüre takılmış, ancak bunlar temizlendikten sonra romanın tefrikasına devam edilebilmiştir. Fakat tefrika ile kitabın yayımlanışı arasında geçen süreçte Osmanlı yıkılmış ve yerine Cumhuriyet kurulmuştur.

Cumhuriyet'le birlikte bir önceki dönemin sansürü ortadan kalkınca Reşat Nuri romanına ilave yapar. Bunun biraz plansız olduğu söylenebilir çünkü günlük şeklinde yazılan romanda anlatılan bir gün, 5 Mayıs, tam 101 sayfa tutar. Zaten sansürden geçmesi mümkün olmayan da yolsuzluk meselesinin işlendiği bu bölümdür.

Fethi Naci, tefrika ile kitap haline getirilen metinlerin arasındaki farka dikkat çeker: “94. sayfaya kadar Reşat Nuri bu öğüde [Sansür Şemsi Efendi'nin öğüdü. B.U.] uymuş görünüyor, sonra romanın içeriği değişiveriyor. Sanki sansür yok! Sanki Şemsi Efendi o tefrikaları her gün okumuyor!” Özellikle de kitabın içinde geçen bazı sözlerin tefrika tarihinde bilinmeyeceğini gösterir Fethi Naci. “Bir gerçeği belirtmek için uğraşıyorum: Bizim *Gizli El* diye okuduğumuz roman, 1920 yılında *Dersaadet* gazetesinde tefrika edilen roman değildir!”⁶

Cevdet Kudret, *Yeşil Gece* için “Reşat Nuri'nin toplumsal sorunları ele alan eserlerinin ilkidir”⁷ der. *Yeşil Gece*, Reşat Nuri'nin yedinci romanı. Oysa, ilk romanından başlayarak, Reşat Nuri'nin toplumsal sorunları ele aldığını söylemek mümkündür.

Romanın ana kahramanı Şeref, hukuk fakültesini bitirdiği yıl babasını kaybeder ve küçük bir maliye memurluğu alarak Gemlik'e gider. Çok ihtiraslı bir genç adamdır. Büyük hayalleri vardır ama taşrada karşılaştığı insanlarla arasındaki büyük uyumsuzluğu da bir türlü aşamaz. Kırlarda yürüyüş yapmayı ve hayallere dalmayı sever. Bir gün, bu yürüyüşlerin birinde Doktor Cemil'le tanışır. Doktor Cemil de onu, bir süre sonra kızıyla evleneceği Aziz Paşa ile tanıştır. Şeref, önce çocuklarının ulûm-ı diniye hocası olarak girdiği Aziz Paşa'nın

---

⁵ *Gizli El*, 7-8.

⁶ Fethi Naci, *Reşat Nuri'nin Romancılığı*, (2011: İstanbul), İş Bankası Kültür Yayınları, 26-7.

⁷ Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, (2016: İstanbul), Alfa, 546.

evinde yaşamaya başlar. İlk aylarda her şey çok güzel geçse de, sonra sıkılmaya başlayacak, harbe gidecek, Murat Bey adında biriyle gizli işler yapacak ve yolsuzluktan hapse düşecektir.

II. Meşrutiyet'in sloganları dört taneydi: "Hürriyet, müsavat, uhuvvet, adalet". Reşat Nuri, romanın daha başlarında Gemlikli bir memurun ağzından bu meseleye bir gönderme yapar.

- Şeref Bey kardeşim. İşte bu âlem, sizin İstanbul'da bulunmaz. Müsavat, uhuvvet lakırdıda kalır orada... Bak şu samimiyete hele... Ne amir, ne memur...⁸

Reşat Nuri, romanın ilerleyen bölümlerinde Aziz Paşa'nın köşkünde bir yemek sahnesi anlatır. Aziz Paşa'nın misafirleri arasında Şeref ile birlikte Nevnihal Hanım adında biri daha vardır. "Yaşlı, daima fazla boyalı, ağzında altın dişler parlayan, hiçbir dinî veya başka cinsten manevî inanç taşımayan, alkolik, sık sık histeri buhranları geçiren"⁹ Nevnihal Hanım ile ulûm-ı diniye hocası Şeref arasında geçen bir diyalog Cumhuriyet ideolojisine de ışık tutar.

- Ulûm-ı dinîye hocasına soracağım meselelerden biri de şu, dedi. Şeriate göre, şarap haramdır. Hatta bir damlası dahi haramdır. Fakat, aksi gibi ben, onsuz yapamıyorum. İçmezsem hasta oluyorum. Siz ne fetva vereceksiniz?

- Mazereti kendiniz söylediniz hanımefendi... Mademki onsuz hasta oluyorsunuz... O halde içeceksiniz...¹⁰

Nevnihal Hanım'ın soruları şarap ile sınırlı kalmaz. "Şarap da şapka gibi haram mıdır, değil midir?" diye sorar. "Hele kadın için?"

- Ne münasebet efendim, dedim, hatta en kaba sofı hocalar bile, "Güneşin, yahut yağmurun ve soğğun başı hasta etmesi gibi bir tehlike varsa, şapka giymekte beis yoktur" derler. (...)

Benim önüme de rakı kadehi getirmişlerdi. Biraz sonra Nevnihal Hanım, benim kendisiyle beraber şarap da içmemi istedi; bir bardak getirterek eliyle doldurdu; içindeki şaraptan birkaç damlasını kendi parmağına döktü:

---

⁸ *Gizli El*, 18.

⁹ Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası I*, (1984: İstanbul), İÜEF Yayınları, 55.

¹⁰ *Gizli El*, 74.

- Mademki damlası harammış, o halde damlayı çıkarıp atıyorum. Gerisi helaldir, diye o malum hile-i şeriye şakasını yaptı.¹¹

Gerek Reşat Nuri'yi roman yazmaya iten sebepler gerekse de bu iki diyalog Reşat Nuri'nin toplumsal meselelere ne kadar değinmek istediğini gösterir niteliktedir. Kimi zaman, doğrudan özel isimlerin yer aldığını da görürüz.

Şeref, roman boyunca büyük hayranlıkla bahsettiği Doktor'un yanında "kırlaşmaya başlamış alalman bıyıklı, alabros, kısa saçlı, gayet güzel giyinmiş" bir adam görür. Doktor, Miralay Murat Bey'i "Meşrutiyet hareketinde büyük hizmetleri olmuş ve sonra politikaya geçmiş bir asker" olarak tanıtır.¹²

Başka bir şey söylemeden Doktor'a anlatmakta olduğu şeye devam etti. O da harp ihtikârından ve yolsuz idareden bahsediyordu: "Enver'e kaç defa söyledim. Laf anlamaz ki, mübarek", "Talât'a açıkça çekilmelisin kardeş... Bu şerait dahilinde senin için yapılacak başka bir iş kalmıyor" gibi sözleri emniyetle sarf etmesinden, günün belli başlı adamlarından biri olduğu anlaşılıyordu. Bunun bir başka delili: Hükümeti ve Kırmızı Konak'ı kamçılar gibi bir şiddetle hiç çekinmeden tenkit etmesiydi. Çünkü bu zamanda bunu rastgele biri yapsa adamı asarlardı.¹³

Miralay Murat Bey'in "alalman bıyıklarına" bile üstünde düşünülmesi gerek bir ayrıntı olarak dikkati celbeder. Enver Paşa'nın iktidarda olduğu son beş yılda Alman etkisi gitgide artmaktadır.¹⁴ Bizzat Enver Paşa, Kayser Wilhelm'in meşhur uçları yukarı kıvrık bıyık modelini taklit etmiş, birçok subay arasında bu moda hızla yayılmıştır.

Gene yukarıdaki paragrafta öğreniyoruz ki İttihat Terakki'nin merkez binası olan Kırmızı Konak'ı eleştirenlerin asıldığı günlerden geçiyoruz. Reşat Nuri, Abdülhamid'e ya da İttihat Terakki'ye doğrudan laf etmekten çekinmezken Meşrutiyet aleyhinde bir söz söylediğine de rastlamayız. Hatta ikinci romanı *Çalılıkusu*'nda bir ziyafet sofrasını nitelendirmek için "10 Temmuz şenliği" diyecektir.¹⁵

---

¹¹ *Gizli El*, 75.

¹² *Gizli El*, 108.

¹³ *Gizli El*, 109.

¹⁴ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, (2005: İstanbul), Alkım, 173-4.

¹⁵ Reşat Nuri Güntekin, *Çalılıkusu*, (2017: İstanbul), İnkılap, 337.

1.1.1 Şark ve Garp

Reşat Nuri'nin yazarlık hayatı boyunca Şark ile Garp arasında bir köprü kurmak istediğini de iddia edebilirim. *Gizli El*'deki şapka meselesinde görüldüğü gibi, Cumhuriyet ile gelen yeni değerleri ele alırken İmparatorluk mirasını ne yok sayar ne de reddeder.

“Sofra; bildiğimiz hamur yemekleri ve kebablarla eski alaturka sofradır.”¹⁶ Farklı olarak, yalnız erkeklerin önlerinde rakı kadehleri vardır. Ama “gramofon, arada sırada alafranga plaklar” çalmaktadır.¹⁷

Reşat Nuri için kültürel arasındaki geçişte müzik büyük bir rol oynar. *Çalığışu*'nda Damme de Sion mezunu Feride ile Mevlevi Şeyhi Yusuf Efendi'yi görürüz. Feride, B...’deki günlüğüne 7 Nisan’da şu olayı nakleder.

Şeyh Yusuf Efendi ile ahbablığımız çok ilerledi. (...) On gün evvel tuhaf bir vaka geçti: Mektebin kullanılmayan eşya ile dolu metruk bir salonu var. (...) Etrafım bakınırken köşelerden birinde gözüme toza, toprağa bulanmış bir eski org ilişti, birdenbire gönlümde tatlı ve mahzun bir ihtizaz uyandı. Çocukluğumun mesut günleri bu orgun çaldığı ağır, derin ilahiler içinde geçmişti. (...) Yavaşça ayağımı bastım, tuşlardan birine parmağımı koydum. Org, yaralı bir gönülden gelir gibi ağır, derin bir ses verdi. Ah, bu ses!¹⁸

Feride, arkasında “derin bir ah, yapraklar içinden rüzgâr geçmesine benzer bir ses” işitir. Şeyh Yusuf Efendi, “kırık bir dolaba dayanmış, boynunu bükmüş, mavi gözlerinde ağır bir melal ile” dinlemektedir. Duraksayan Feride'den devam etmesini rica eder. Feride, orgun üzerine başını daha ziyade eğer ve gözlerinden akan yaşlar kuruyuncaya kadar çalar. Durduğunda, “Sizde ne derin bir istidad-ı musiki, ne hassas bir kalp varmış Feride Hanım!” der Şeyh. “Bir çocuk ruhunun bu engin hüznü nasıl bildiğine mütehayyirim.” Genç kadın, “lakayt görünmeye çalışarak” cevap verir: “Bunlar, kantik denilen bir nevi ilahilerdir ki, esasen böyle yanık şeylerdir efendim. Hüznün bende değil, onlarda.” Şeyh Efendi, kantiklerin notalarını ister. Feride, notaları bilmediğini, çaldıklarının “kulaktan kapma şeyler” olduğunu söyler.

---

¹⁶ *Gizli El*, 74.

¹⁷ *Gizli El*, 78.

¹⁸ *Çalığışu*, 320.

- Bir gün, bir müsait vaktinizde siz orgda onları tekrar lütfederseniz, bendeniz de defterime zapt ederim. Geçenlerde vefat eden bir ihtiyar rahibin terkesinden bendeniz de bir org almıştım. Musiki aletlerine merakım vardır da efendim. Bendehanede bir köşeye koydum. Bu parçaları çalmak isterim.¹⁹

Şeyh Efendi, eski bir rahipten kalma orgda Hıristiyan ilahileri çalmak istemektedir. Burada üstünde durulması gereken bir başka mesele daha olduğunu düşünüyorum. *Çalığışu*'nun tefrikası 1921 yılının son yarısı. Romadaki "B..." şehrinin Bursa olduğunu yazıyor Fethi Naci.²⁰ Aynı günlerde, Bursa'nın hemen yanında savaş var: Sakarya Meydan Muharebesi. Bu rahibin Ermeni ya da Rum olduğunu varsaydığımızda, Reşat Nuri'nin savaş içindeki tutumunun ne kadar benzersiz olduğu da ortaya çıkıyor.

Dördüncü roman *Dudaktan Kalbe*'de gene müzik. Reşat Nuri, alaturka-alafranga birlikteliğini burada da bozmaz. Feride ile Yusuf Efendi'nin yerini, bu romanda Kenan ile Şem'i Dede alır. Kenan, yeteneği dünyaca kabul edilmiş genç bir keman virtüözüdür. "Şark Noktürnleri" adında çok meşhur bir bestesi vardır.

Kenan'ın dayısı Saip Paşa, Münir Bey'in bağ komşusudur. Prens Vefik Paşa ile kızı Cavidan, Münir Bey'i ziyarete gelmişlerdir. Roman bu sahneyle açılır. Konu, "değerli Türk virtüözü Hüseyin Kenan"a geldiğinde, Prens Vefik Paşa, gittiği her yerde bu besteye tesadüf ettiğini söyler. "Tasavvur et ki meyhane ve kahve gramofonları bile onu çalıyor... Mamafih, ne de olsa Arapderesinin bu alaturka dekoru içinde bu 'müzik' tuhaf düşüyor." Münir Bey ise arkadaşına bestenin kaynağını anlatır: "Bu alafranga 'Şark Noktürnleri' bu alaturka Arapderesi'nden doğdu."²¹

Şem'i Dede, Prens Vefik Paşa ile karşılaştığında "Kenan'a ilk musiki nefesini ben nefhettim" diyerek övünür. Daha sonra, şakayla karışık sitem eder.

- Maazalik, yumurta kabuğundan çıkar, kabuğunu beğenmez fetvasınca Kenan Bey oğlumuz da iktisab-ı şöhret ettikten sonra dedeyi boşladı... "Dedeyi boşlamak" sözünden bir mâna-yı remzi kastediyorum... Yani alaturka musiki bırakıp alafrangaya çevirdi... Kanaat-ı fakiranemize göre bir tohum doğduğundan gayri toprakta neşv ü nemayi tam idrak edemez..."²²

---

¹⁹ *Çalığışu*, 321-2.

²⁰ Fethi Naci, *Reşat Nuri'nin...*, 48.

²¹ Reşat Nuri Güntekin, *Dudaktan Kalbe*, (2010: İstanbul), İnkılap, 15.

²² *Dudaktan Kalbe*, 21-2.

2. DAMGA

2.1 'Hain Jön Türk'

Damga, Reşat Nuri'nin üçüncü romanı. *Çalığışu* ile *Dudaktan Kalbe*'nin arasında. Yayımlanışı, 1924. Roman, "Hayatımı bir vehme kurban etmişim," sözüyle biter. İffet'in ağzından söylenen bu cümle, deyim yerindeyse kitabı gölgede bırakmış, en az roman kadar bilinir olmuştur.

Bir paşa çocuğu olan İffet, idadiye başladığında, daha sonraları Celâl ağabey diyeceği okul arkadaşıyla tanışır ve ondan çok etkilenir.

Celâl ile pek samimi arkadaş olmuştuk. Onda ateşli, pervasız bir ihtilalci ruhu vardı. Bir saray adamının çocuğu olduğumu düşünmeden bana hürriyetten, meşrutiyetten bahsediyor, padişahın haksızlıklarını, hafiyelerin fenalıklarını anlatıyor, Namık Kemal'in şiirlerini okuyordu. O zamana kadar etrafımda başka sözler işitmişim. Bana büsbütün başka fikirler vermeye çalışmışlardı.²³

İffet, arkadaşıyla arasındaki farkı da vurgular: "O bu işlerin kanla, ateşle düzelmesini beklerdi. Ben nikbin hayalperestliğimle her iki taraftan müsamaha ve fedakârlık ümit ederdim." İffet, idadinin son sınıfına geldiğinde, babasının, abisi Muzaffer gibi, kendisini de hünkâr yaveri yazdıracağını söyler. "Benim gözüm mülkiyede yahut hukuk mektebinde idi. Saray adamı olmaktan iğreniyordum. Mümkün olursa vilayetlerden birinde çalışkan, namuslu bir memur hayatı geçirecektim."²⁴

İdadide İffet'in "serbest fikirli bir genç olduğunu" bildiği muallim Vecdi Bey hakkında saraya jurnal yazılmıştır. Bunu yapanın "şevketmeap efendimizin en sadık bendegânından" Halis Paşa'nın oğlu İffet olduğundan şüphelenilir. Sorguyu yapan "sarı Alman bıyıklı, kıvrıkcık saçlı, küstah tavırlı genç bir yaver"dir. Sinirlenen İffet, "Ben hafiyeye değilim Yaver Bey" der.²⁵

İffet, bu olaydan sonra mektebi bırakmıştır. Bir bayram günü, bütün aile Halis Paşa'nın evinde toplanır. Eniştesi, "sırma kordonlu hünkâr yaveri elbisesiyle" ortada dolaşıp muayedeyi anlatan Muzaffer'i uzun uzun metheder. "Ailemizin onunla iftihar ettiğini söyledi."

²³ Reşat Nuri Güntekin, *Damga*, (yıl ve basıldığı yer belirtilmemiş), İnkılap, 26.

²⁴ *Damga*, 26-7.

²⁵ *Damga*, 29, 31.

İffet'in eniştesiyle arasında geçen diyalog, Reşat Nuri'nin bu romana kadar yazdığı en sert siyasi söylemi içerir.

Fakat eniştem yanlış bir iş yaptı, bana dönerek.

- Bak İffet, dedi, kardeşinden ibret al... Yaşın daha müsait... Gayret edersen sen de onun gibi olursun...

Sesinde merhametle karışık bir istihfaf vardı. "İbret al" derken "ıslah-ı hal et" demek istiyor gibiydi.

Eniştemden ara sıra böyle sözler işitmeye alışmışım. Fakat nedense o dakikada bana fena tesir etti. Mağrur, sakın bir cüretle cevap verdim.

- Ben böyle "millete" faydası dokunmayan şerefsiz işlere girmeyeceğim.²⁶

Reddedişin dozu giderek tırmanmaya başlar. Bu kez Muzaffer, "Bilmem bu muzır fikirleri nereden alıyor," dedikten sonra ekler: "Valla ben akıbetinden korkuyorum." İffet'in cevabı bu kez tehditkârdır: "Sen kendinden kork ağabey. Millet kıyamete kadar uyuyacak mı sanıyorsun?"

Cahil bir sokak hatibi tantanasıyla söylediğim bu sözler eniştemi adeta kudurttu. Elleriyle türlü hareketler yapıyor:

"Bu çocuk ailemizi perişan edecek... Bunda hain bir Jön Türk ruhu var" diye köpürüyordu.²⁷

O günlerde, İffet, "insaniyeti zulüm ve itisافتan kurtaracak olan gaye-i hayal ordusuna asker ol"maya çağırın "sosyalist bir kitabı" ezbere bilmektedir.

Bir parantez açıp romanın geçtiği zamana ve bu zamanın algılanış biçimine bakmak istiyorum.

"Meşrutiyet'in ilanını Karamürsel'de haber aldım"²⁸ demeden önce de ipuçları vermişti. Yukarıda, İffet'i sorgulayan yaverin "Alman bıyıklı" olduğunu söylemiş, İffet'e "Ben hafiye değilim" dedirtmişti. Bu arada, yaverin, dış görünüş, dolayısıyla da fikir açısından *Gizli El*'deki Miralay Murat'a çok benzediğini düşünebiliriz.

---

²⁶ *Damga*, 36.

²⁷ *Damga*, 39.

²⁸ *Damga*, 40.

Meşrutiyet ilan edilir ama İffet ümit ettiği kadar sevinemez: Eniştesi Mısır'a kaçar, yürüyüşe geçen halk "Kahrolsun Halis Paşa" sloganları atar. Zaten Halis Paşa ilk tutuklananlar arasındadır. "İki saat sonra Paşababam tevkif edilmiş." Firar teklifini reddeden babasının Midilli'ye sürüleceğini yedinci gün öğrenir. "Midilli'de iki buçuk sene kaldım."²⁹ İstanbul'a döndüğünde artık yirmibir yaşındadır. Meşrutiyet'le birlikte "mutasarrıfı bulunduğu sancaktan mebus"³⁰ çıkan ve çocuklarına ders verdiği Cemil Kerim Bey'in karısı Vedia ile aralarında büyük bir aşk başlar. "Dört ay birbirimizi sevdik."³¹ Böylece, Meşrutiyet'in yaklaşık üçüncü senesine gelmiş bulunuruz. "Kış gelmişti."³² Meşrutiyet, 1908 Temmuz'unda ilan edildiğine göre, bu cümle, romanı 1911 yılının sonlarına taşır. Birkaç hafta sonra, Vedia ile arasındaki yasak aşk anlaşılmasın diye hırsız rolü yapan İffet, tutuklanır. Mahkeme, altı ay hapse mahkûm eder.³³ İffet'in hapisten çıkışı "güzel bir Mayıs gününe"³⁴ denk düşer. "Ben hapisten çıkalı iki ay olmuştu. (...) İstanbul'un fena bir zamanıydı. Birçok cesur, işgüzar, temiz adamlar aç kalıyordu."³⁵

Demek ki, "İstanbul'un fena bir zamanı", 1912 yılının temmuz ayıdır. 1912 yazında olanlara baktığımız zaman, gerçekten de Babıâli için "fena bir zaman" olduğunu görürüz. Ayşe Hür, o günlerdeki atmosferi şöyle anlatır: "1912 yılının haziranında İstanbul'da 'Halaskâr Zabitan' (Kurtarıcı Subaylar) adı altında örgütlenen subaylar bir muhtıra yayımlayarak ülkenin II. Abdülhamid devrindeki gibi bir buhran geçirmekte olduğunu ve çökme tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu ve vatanın kurtarılmasının 'yine en çok askerlere düştüğünü' ilan etmişlerdi." Osmanlı'da bunlar olurken "Mart ayında Bulgarlar, Sırp lar ve Yunanlılar arasında oluşturan 'Balkan Ligi'ne Karadağ da katıldı. Aynı yılın ağustos ve eylül aylarında Balkanlar'daki Müslüman ahaliye yönelik komitacı saldırılarına Osmanlı İmparatorluğu çok sert karşılık verince, İtalya ve Karadağ'ın tahrikleriyle Arnavutlar ayaklandı."³⁶

---

²⁹ *Damga*, 41-44.

³⁰ *Damga*, 48.

³¹ *Damga*, 61.

³² *Damga*, 63.

³³ *Damga*, 74.

³⁴ *Damga*, 84.

³⁵ *Damga*, 100.

³⁶ Ayşe Hür, *Öteki Tarih I Abdülmecid'den İttihat Terakki'ye*, (2012: İstanbul), Profil, 177.

Karadağ'ın 8 Ekim 1912'de Osmanlı'ya savaş ilan etmesiyle Balkan Harbi başlar. 23 Ocak 1913'te İstanbul, tarihe Babıâli baskını olarak geçen ve İttihat Terakki'nin idareyi darbeyle ele aldığı günü yaşayacaktır.

İffet'in Vedia ile konuşmalarından birinde gözden kaçması pek de mümkün olmayan bir cümle vardır: “Oldukça gün görmüş bir kibar çocuğu için bugünkü vaziyet [Meşrutiyet günleri, B.U.] hiç neşe verecek gibi bir şey değil... Doğrusunu isterseniz ben eskiden de pek öyle saltanat delisi değildim. Sade bir çocuktum. Doğuştan demokrattım...”³⁷ Son bölümde “Doğuştan demokrattım” cümlesine geri döneceğim. Buradaki “saltanat deliliği” ise sadece Padişah'ın hükümdar olmasını ifade etmez. Reşat Nuri, “saltanat” tabirini “iktidar” manasında kullanmıştır. Daha sonraki romanlarını “demokrat” tavrı bırakmayacak ama “muktediri” eleştirmeye devam edecektir.

---

³⁷ *Damga*, 53.

3. AKŞAM GÜNEŞİ

3.1 Komitacı Nazmi

Reşat Nuri, romanlarında “din meselesini” tartışmayı sever. *Gizli El*’de şarabı tartışır; Feride pek de bilmediği dinin yaşanış tarzıyla *Zeyniler*’de karşılaşır... *Akşam Güneşi* de böyle bir sahneyle başlar. Üstünde özellikle durulması gereken bir konu bu. *Yeşil Gece* ile *Gökyüzü*’nün temelini oluşturur çünkü.

Savaşırken aldığı bir yara yüzünden askerliği bırakmak zorunda kalan ve M... adasındaki manastırdan bozma evine yerleşen Nazmi, İsmail Çavuş’a yolda gördükleri biri için “galiba dini bütün bir adam” der. Çavuş, derhal çıkışır: “Dininden sana bana ne ki Doktor Bey... O, Allah ile kendi arasında bir iş... Benim atı da dereye sokup abdest aldırayım, beline köteği vurup secdeye yatırayım, yemini, suyunu kesip oruç tutturayım... İnsan olmadıktan sonra ibadet etmiş neye yarar ki?” Güntekin, 1926 yılında yayımlanan bu romanında da birarada yaşama kültürünü savunan, birleştirici sözler sarf eder.

Beş altı yıl evvel burada İlya Efendi diye bir doktor vardı... Toprağı kadar yaşasın, gâvur muydu çift mıydı ben de bilemem ama nice Müslümanlardan iyi idi... Başı darda kalana medet ederdi. Hâşâ sümme hâşâ ben Cenab-ı Hakk’ın yerinde olsam bu İlya Efendi’nin kabrine her gece nur indirirdim. (...) / Günah aklının erişmediği işe girişmek, ibadullahı zarara sokmaktır bey... Sen işini bilmeden doktorluk edersen günah olur. Ahmet’in, Mehmet’in, Yorgi’nin, Mişon’un koyununu, kuzusunu çalarken ben, jandarma İsmail, yerimde rahat oturursam günah olur...³⁸

Birkaç sayfa sonra: “Dağlarda çiftçilik, çobanlık eden Müslümanlar ile sahilde balıkçılık eden Hristiyanların kardeş gibi geçindiklerini işitiyorum...” Bunu söyleyen Nazmi, buraya yerleşmeden önce komitacılık yapan bir zabittir. Bir ara Paris’e gitmiş olan Nazmi’nin o günlerdeki gözlemleri, Balkan Savaşı’nın habercisi gibidir.

Sinirlerim geriliyor, avuçlarımın içi, bu Pavlov’un memleketimin ekmeğiyle kızarmış şişkin yanaklarını tokatlamak ihtiyacıyla yanıyordu. (...) Çok geçmeden bir akşam, Bulgarların bir milli bayramı gecesini, Balkanlı talebenin bir gazinoda küçük bir ziyafeti olmuştu. (...) Onlar içerde Bulgar, Yunan, Sırp bayraklarıyla süslenmiş bir masanın etrafında yiyip içerek nutuklar söylerken

³⁸ Reşat Nuri Güntekin, *Akşam Güneşi*, (2017: İstanbul), İnkılap, 10-1.

ben birkaç arkadaşıyla gazinonun terasında idim. Yapmadıkları maskaralık yoktu. Telaffuzundan Karamanlı olduğunu anladığım bir Yunan zabiti Fransızca bir monolog söylüyor, okuma yazma bilmeyen alaylı bir Osmanlı zabitinin karadan Girit'e nasıl gidebileceğine dair mütalaasını anlatıyordu. "İnşallah Girit gâvurlarını kestikten sonra Hanya'dan Mekke'ye bir tren yaparız" derken (...) Nihayet Pavlov bir nutuk söyledi: "Makedonya'da, Trakya'da ümit ettiğiniz gibi silah arkadaşlığı edemeyeceğiz arkadaşlar" diyordu, "Osmanlı'yı kovmak için bir tenezzüh kâfi gelecek, muharebe onların padişah düğünlerinden daha kısa olacak."³⁹

Bir Jön Türk'ün gözünden yazılan bu satırlar, yaklaşmakta olan Balkan Harbi'ni haber verir niteliktedir. Ateşli bir Jön Türk zabiti olan Nazmi, askerlikten emekli olunca bu konulara biraz daha farklı yaklaşmaya başlamıştır. Reşat Nuri, bu yönüyle diğer pek çok yazardan ayrılır. Yeni kurulmuş bir ulus-devletin en önde gelen yazarlarından biri olmasına rağmen, romanlarında yabancı düşmanlığına, din düşmanlığına giden hiçbir sözü yoktur.

Nazmi, vurulduktan sonra gözünü bir köyde açar. "Hakikati çok sonra Üsküp Hastanesi'nde nekahet devresine girdiğim zaman öğrendim. Arkadaşlardan bizimle beraber beş kişi kurtulabilmiş. Kaymakam Nusret'i feci bir surette öldürmüşler. Bu büyük muvaffakiyet şerefine Sırp ve Bulgar köylerinde gecelerce şenlik yapılmış."⁴⁰ Burada, uzun bir sıçrama yaparak Tanpınar'ın *Huzur*'undaki bir sahneden söz etmek istiyorum. S... işgal edilmiştir. Mümtaz'ın babası "oturdıkları evin sahibine düşman olan bir Rum tarafından ve onun yerine"⁴¹ öldürülür.

Gerek Reşat Nuri, gerekse de Ahmet Hamdi, Rumlara, Bulgarlara, Sırlara çok çeşitli sıfatlar takarak bu olayları anlatabilirlerdi. Bunu tercih etmeyerek, kendi siyasi tavırlarını belirlediklerini iddia edebiliriz. Savaşta bu tip olaylar mutlaka yaşanmıştır. Yazarın bu olayları nasıl naklettiği ise onun siyasi pozisyonu ile birebir örtüşür. Reşat Nuri ve Tanpınar, olayları anlatış şekilleriyle dönemlerinin gelgeç milliyetçi akımlarıyla aralarında kesin bir duvar çizmiş olurlar. Özellikle Reşat Nuri'nin bu satırları yazdığı günlerde, 1915, hafızalarda çok taze durmakta, Mübadele'nin sancıları devam etmekte ve birçok muhacir yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne intibak etmeye çalışmaktadır. Milliyetçilik, yeni kurulan rejimin en

---

³⁹ *Akşam Güneşi*, 50-1.

⁴⁰ *Akşam Güneşi*, 93.

⁴¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Huzur*, (2010: İstanbul), Dergâh, 22.

önemli ideolojilerinden biridir.⁴² Reşat Nuri ise Mişon'un koyununu Ahmet'inkinden ayırmamakla kalmaz; bunu da devlet memuru olan jandarmaya söyler. Devlet, böylece, ırk ya da din ayırmaksızın bütün vatandaşlarını kucaklar.

---

⁴² 10. Yıl Marşı'ndan bir bölüm: "Türk'üz bütün başlardan / Üstün olan başlarız / Tarihten önce vardık / Tarihten sonra varız".

4. YEŞİL GECE

4.1 Romana dair yazılanlar

Reşat Nuri'nin en tartışılan romanlarından biri *Yeşil Gece*. Bu romanı incelemeye başlamadan evvel, üstüne yazılanlara kısaca değinmek istiyorum. Yayımlandığı yıllarda çok ses getiren *Yeşil Gece* üstüne yazmayan neredeyse yok gibi.

“*Yeşil Gece*, bir zamanlar, ilerici çevrelerde çok tutulmuş bir roman” der Fethi Naci yazısına başlarken. Devamında, Nazım Hikmet'in bu romana nasıl yaklaştığını alıntılar.

Nâzım Hikmet, 22 Kasım 1943'te, Memet Fuat'a yazdığı bir mektupta şöyle diyor: “Reşat Nuri'nin sana bir romanını tavsiye edeyim, onu oku: *Yeşil Gece*.” (*Oğlum, Canım Evlâdım, Memedim*, s. 15) Roman 1963'te Rusçaya çevrilmiş, Nâzım Hikmet de bir önsöz yazmış, şöyle diyormuş o önsözde: “*Yeşil Gece* romanına gelince o, Reşat Nuri'nin en derin eseridir. (...) Yeşil Gece romanının yayımlanmasından otuz beş sene geçmiştir, fakat kitap evvelkisi gibi asridir ve hatta günün hâdisesidir. Bu eserin merkezini teşkil eden problem bugünkü Türkiye için hâlâ aktüeldir.” (İbrahim Tatarlı, *Marksist Açıdan Türk Romanı*, s. 45.)⁴³

Fethi Naci'nin bu roman hakkındaki görüşleri ise Nazım'la çelişir: “Bir zamanlar pek övülmesine rağmen, bence, edebiyat açısından başarısız, bildirisi bakımından tutarsızlıkla dolu bir eser.” Nazım'ın *Yeşil Gece*'yi beğenmesini de ilginç bulur. Bu beğeni farkının kaynağını şöyle açıklar: “Türkiye'de sol düşüncenin halkla kolay kolay ilişki kuramayışının öznel nedenlerinden biri de sol düşünceye sızmış bulunan birtakım bürokrat küçük burjuva görüşlerinin sol düşünceyi yer yer çarpıtmış olmasıdır.” Sonra da, romanda biraz uzaklaşıp sol üstüne şu soruyu sorar: “Sol düşünce yıllar boyu ‘Türkiye’den din ve halk’ konusunu gerçeklerimize uygun olarak değerlendirememiştir, dersem, bilmem haksızlık etmiş olur muyum?”⁴⁴ Fethi Naci'nin yazısına, metni incelemeye başladığımda tekrar döneceğim.

Kemal Karpat, “Reşat Nuri Güntekin'in romanı *Yeşil Gece*'yle, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Nur Baba*'sı, Bektaşilerin tekkelerine saldırıyor, yeni eğitimi övüyordu” dedikten sonra, bu iki yazar hakkında şunları söyler: “Bunlar, milliyetçi amaçlara toplumsal gerçekçi bir bakışla yaklaşan iki güçlü yazardır.”⁴⁵

⁴³ Fethi Naci, *Reşat Nuri'nin...*, 109.

⁴⁴ Fethi Naci, *Reşat Nuri'nin...*, 116.

⁴⁵ Kemal Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum*, (2011: İstanbul), Timaş, 100-1.

Bu da üstüne düşünülmesi gereken bir iddia. Özellikle de Reşat Nuri'nin “milliyetçi amaçlara toplumsal gerçekçi bir bakışla yaklaşan” bir yazar olduğunu söylemek bana biraz kolay bir sınıflandırma olarak görünüyor.

Selim İleri, *Edebiyatımızda Sevdiğim Romanlar Kılavuzu*'nda bu roman için “bir yakınışın romanı” saptamasında bulunur. Tanpınar'ın bu roman için “zihniyet ikiliği” demesini alıntıladıktan sonra kendi yorumunu yapar.

Gerçekten de, (...) *Yeşil Gece*, devirden devire hep aynı kalan zihniyet farklarını deşer. Bu zihniyet farklılıklarının inançlılık ya da inançsızlıkla pek ilintisi yoktur ve baskın zihniyetin tek tasası, ‘iktidar’ olabilmek ya da iktidarın hiç değılse yanında olabilmektedir. Bence, Reşat Nuri *Yeşil Gece*'de asıl ‘baskın zihniyet’ten yakınıyor.⁴⁶

Cevdet Kudret, “genel tutumuyla realist bir yazar” olduğunu söylediğı Reşat Nuri'nin, eserlerindeki başkişileri çoğı zaman ölküleştirdiğini söylerken, Feride ile Şahin'i örnek gösterir.⁴⁷ Güntekin'in romanlarını “Duygusal Romanlar” ve “Toplumsal Romanlar” olarak, bence pek de doğru olmayan bir şekilde ikiye bölmüştür. “Duygusal Romanlar”ın arasında saydığı *Çalıkuşu*'nun duygusal bir yönü vardır kuşkusuz ama sadece bu gözle bakarsak, romanı anlayamayız. Öte yandan, *Yeşil Gece* gibi “Toplumsal Romanlar” arasında sözü edilen *Yaprak Dökümü*'nün duygusal denebilecek bir yönü hiç mi yoktur?

Cevdet Kudret, sanat hayatının ikinci dönemi dediğı 1928'den sonra Reşat Nuri'nin toplumsal olayları ön plana aldığı söylüyor. “Hattâ kimi eserlerinde daha da ileriye giderek ‘sav’lı (tezli) roman denemesine girişmiş, roman aracılığıyla belli bir görüşün savunuculuğunu yapmıştır (*Yeşil Gece*).”⁴⁸

Birol Emil ise, Oktay Akbal'ın 25 Ocak 1973 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yazdığı “Yeşil Gece'den Kubilay'a” başlıklı yazıyı kaynak göstererek, “Bir iddiaya göre *Yeşil Gece* romanının yazılış sebebi şudur” der. “Atatürk, beğendiğı bir romancı olan Reşat Nuri'ye ‘Bana yobazlığı eleştiren bir roman yaz!’ demiş. *Yeşil Gece* bu direktiften doğmuş.”

Romanın bir direktif ile yazılmış olduğu iddiası çarpıcı. İddianın doğru olup olmadığını bilmiyorum ama doğruysa bile, romanın sonundan çok da memnun kalınmamış olunacağını

⁴⁶ Selim İleri, *Edebiyatımızda Sevdiğim Romanlar Kılavuzu*, (2015: İstanbul), Everest, 186-8.

⁴⁷ Cevdet Kudret, *Hikâye ve Roman*, 533.

⁴⁸ Cevdet Kudret, *Hikâye ve Roman*, 532.

tahmin ediyorum. Reşat Nuri'nin milletvekili oluşu Atatürk devrinden sonra: 1938. Diğer yazdıklarına üstünkörü bir bakış bile, Reşat Nuri'nin “baskın zihniyetin” hiçbir türü ile uzlaşamayacağını gösterir nitelikte. Birol Emil, bir sonraki paragrafta “direktif veya telkin” diyerek biraz yumuşatıyor. Bu romanın çıkışında bir direktiftense telkin olması, eğer varsa tabii, akla daha yatkın.

“Romanda ele alınan meseleler, fikirler ve onları temsil eden şahıslar, Cumhuriyet'ten sonra girilen inkılap hareketleri ve onlara yön veren Atatürk prensipleriyle doğrudan doğruya ilgilidir” dedikten sonra bunları detaylandırır.

Saltanatın kaldırılması, Cumhuriyet'in ilânı, Hilâfetin lağvı, tekkelerin, medreselerin, türbe ve zaviyelerin kapatılması, laiklik, kıyafet ve şapka inkılâbı, harf ve dil inkılâbları, tevhid-i tedrisat kanunu, kadın hakları gibi Türkiye Cumhuriyeti'ni yaratan, Türk cemiyetine yeni bir rejim, zihniyet ve yaşama şekli getiren hareketler, romanda aslî şahıs Ali Şahin'in mücadelesini yaptığı fikirler ve meselelerdir. Romanın esasını ve yapısını teşkil eden bu mücadele din ile müsbet ilim, daha doğrusu dinî görüşün hâkim olduğu eski zihniyet ile müsbet ilim ve laik görüşe dayanan yeni zihniyet arasındaki çatışmadan doğar. Bu yönüyle *Yeşil Gece* tam inkılâp Türkiye'si'nin romanıdır.⁴⁹

4.2 ‘İnkılap Türkiye'si’nin romanı

Ali Şahin, kasabanın medresesine giderken babası ölür. Yetenekli bir çocuk olduğu için hocaları tarafından İstanbul'daki Somuncuoğlu Medresesi'ne devam etmesi tavsiye edilir. Ama Ali Şahin'in kafasında bir türlü cevap bulamadığı sorular vardır. Somuncuoğlu'nda tanıdığı müderrislerin çıkarıcılığından ve menfaat düşkünlüğünden nefret eder. Buhranları her geçen gün artmaktadır. Medreseden ayrılıp Darülmuallimine kaydolur. Bu kez, müsbet ilimler öğretmeyi “yeni bir din” gibi benimser ve Sarıova'ya başmuallim tayin edilir. Sarıova'ya geldiğinde tam bir inkılapçı ve dava insanıdır. Fakat geldiği kasabada taassup çok kuvvetlidir. Aydınlık bir nesil yaratmak idealinde çalışmaya başlar. Önceleri, ideallerini sezdirmeden, kendine müttetikler arar. Yeni nesli yaratabilmek için medresenin etkisini kırmalı, yok etmelidir. Öğretmen Rasim, Komiser Kazım, Avukat İhsan, Mühendis Deli Necip gibi kasabanın önde gelen bazı isimlerini yanına çekmeyi başarır. Ama karşı tarafta,

---

⁴⁹ Birol Emil, *Şahıslar*, 313.

başta Hafız Eyüp olmak üzere Mutasarrıf Aziz Bey, Müderris Zühtü Efendi, Belediye Reisi Hacı Reşit Efendi gibi güçlü bir kalabalık vardır.

Şahin Hoca'nın yapmaya çalıştığı birçok yenilik din bahane edilerek reddedilir. Kasaba halkı arasında huzursuzluk başgösterir. Öğrencilerin başlarına sarık sardırması, medrese binasını yıktırmak istemesi, hıfza gönderilecek bir talebeyi engellemesi... Bir gün, Kelami Baba Türbesi yanar. Halk, iyice galeyana gelmiştir. Şahin Hoca hariç herkes kundakçının Fransızca öğretmeni Nihad Efendi olduğundan emindir. Ama Şahin Hoca ile Avukat İhsan gerçeği ortaya çıkarırlar. Türbeyi yakan antikacı bir Ermeni'dir.

Anadolu, Yunan işgali altına girmiştir. Sariova işgal edilmeden önce, hükümet ve parti adına kim varsa kaçır. Ali İhsan, kaçmak için çıktığı yoldan geri döner. İşgal kuvvetleri, yerel halk üstünde etkili olacağını düşündükleri için Şahin Hoca'ya itibar ederler. Şahin Hoca, halka bir faydası olacağı umuduyla yeniden sarık sarıp hutbe vermeye başlar. Yerel halkı yağmadan ve katliamdan koruyabileceğini düşündüğünden Yunan idaresine destek verir gibi görünür. Bu esnada, Ankara'ya da adam kaçırmaktadır. Ama bir süre sonra, yaptıkları anlaşılır ve Yunan adalarından birine sürülür.

Son bölümde, aradan beş yıl geçmiş; Şahin Hoca, büyük heyecanla Sariova'ya dönmüştür. Cumhuriyet idaresi, onun vaktiyle düşündüğü her şeyi gerçekleştirmeye başlamıştır. Fakat Emir Dede adlı okulun başmuallimi olmak isteğiyle döndüğü kasabada, Yunan işgaline hizmet etmiş bir vatan haini olarak karşılaşılır. Hafız Eyüp, Cumhuriyet döneminde de Sariova'daki nüfuzunu korumayı başarmış, yeni rejimin muteber adamlarından biri olmuştur. Şahin Hoca, "İnkılap denilen şey bir günde olmuyor"⁵⁰ diyerek Ankara'ya gitmek üzere Sariova'yı terk eder.

Buraya kadar bakmaya çalıştığımız romanlardan bir farkı var *Yeşil Gece*'nin. *Gizli El* hariç diğerlerinde romanın içinde bu meselelere değinen Reşat Nuri, burada bunu yapmak yerine, doğrudan kendi tezini bir roman formunda anlatıyor.

Amcaları, abası ve üç erkek kardeşi denizci olan ve "inatları yüzünden denizde" boğulan Zeynel'i medreseye verirler. "O da bir deniz fedaisi olacağı yerde bir şeriat fedaisi olmaya başlamıştı."⁵¹

---

⁵⁰ Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece*, (2017: İstanbul), İnkılap, 249.

⁵¹ *Yeşil Gece*, 26.

“Karadenizli koyu mutaassıp bir softa” olan Zeynel Hoca’nın “Otuz Bir Mart’ta şeriat uğruna şehadet şerbetini içmesine bıçak sırtı kalmıştı.” Şahin Efendi’nin sarığı çıkardığı günlerde Nuruosmaniye’de karşılaşırlar.

- Hepsi tamam Hocam, bir şapkan eksik kalmış, dedi.

Şahin Efendi, kalender ve şakacı tavrıyla:

- O da olur inşallah, dedi. Anadolu’dan sarıkla geldim, fesle gidiyorum, bir zaman belki şapkayla dönerim, ama sen göremezsin.⁵²

Babası, Şahin’i “bir gün bütün dünyayı gölgesi altına alacak yeşil bayrağın bir gönüllüsü olarak yetiştirmek” ister. Ama Somuncuoğlu medresesinde karşılaştığı arkadaşları onu derin sorgulamalara iter. “Şahin Hoca ilk hayal inkisarı yarasını bu manzaradan almıştı. Medreselerde gökkubbesinin ardındaki ilâhi muammaları arayan talebe-i ulûm bunlar mıydı? Bir gün yeşil bayrağın ardında cihanı dört köşesini istilâya gidecek yeşil ordunun gönüllüleri bu adamlar mıydı?”⁵³ Her geçen gün kafasındaki sorular artar. “Bu ilk hayal inkisarını sonradan daha başka ümitsizlikler ve isyanlar takip etti. Yeşil ordunun kumandanları hükmünde gördüğü müderrisler...” Müderrisleri tanıdıkça onlardan nefret etmeye başlar.

Bir zamanlar anlaşılmaz dillerini bir ibadet huşuu içinde dinlediği nice heybetli dersiâmlar vardı ki genç softa, sonradan saray kölesi, Abdülhamid casusu olduklarını öğrenmişti. Hatta evlatları demek olan medrese talebesi de dahil olduğu halde süründürdükleri insanın, söndürdükleri ocağın had ve hesabı olmadığını ağızdan kulağa söylerlerdi. Bunlar öyle adamlardı ki, bir padişah selâmı, üç beş liralık bir ihsan için Allah’ı da, Peygamber’i de tereddütsüz satarlardı.⁵⁴

Somuncuoğlu Medresesi’nde geçen dönem “Abdülhamid istibdadının en korkunç seneleri”dir. İtikadını kaybeden Şahin Hoca medrese için “Bu karanlıkta yaşanmaz” demeyi âdet edinir. “Asılardan beri burada yeşil bir gece hüküm sürüyor.” Sonra, en büyük iç hesaplaşmalarından birini yapar.

---

⁵² *Yeşil Gece*, 17.

⁵³ *Yeşil Gece*, 25

⁵⁴ *Yeşil Gece*, 31.

Medreselerin yeşil gecesi yalnız kendi içlerini karanlığa boğmakla kalmamış; memleketin her yanına yayılmış, her köşesini kaplamış. Zaten bunun başka türlü olmasına da imkân yoktu. Akıllara, vicdanlara şimdiye kadar hep bu medreseden yetişenler rehberlik ediyorlardı. Bu adamlar, memlekete karanlıktan gayri ne götürebilirlerdi ki? (...)

Evet, zavallı memleket, asırlardan beri yeşil bir gece içinde yaşıyordu. Halk, dünyayı hep bu karanlığın arasında görüyordu.

Anadolu'da fikirlerin geri, insanların sefil kalması, işlerin fena gitmesi hep bu yüzdendi.⁵⁵

Romanın ikinci bölümü bu hesaplama ile biter. Bu kısımda Şahin Hoca'nın gözünden bizzat Reşat Nuri'nin fikirlerini okuyoruz. Yolu medreseden geçenlerin ne kadar kötü, çıkarıcı ve ahlaksız adamlar olduğunu anlatırken, bazılarının “Abdülhamid casusu” olduğunu da vurguluyor. Bu vurgu önemli çünkü Reşat Nuri, romanlarında “Abdülhamid istibdadına” omuz veren karakterlerin hepsini kötü çizmiştir. Böylece, dersiâmlar, sıradan ahlaksız insanlar olmanın da ötesine geçerler.

Esas mesele ise, medreseden yetişenlerden başka “akla ve vicdana” rehberlik eden bir kesim olmaması. Şahin Hoca'yı ateşli bir ilmektepe hocası olmaya iten sebep de bu. “Memlekete karanlıktan gayri” bir şey götüremeyen bu insanlar, ülkenin geri kalmışlığının da sebebidir. Bu pozitivist bakış Cumhuriyet'i kuranların sözlerinde, dolayısıyla zihniyetlerinde de, karşımıza çıkar. Atatürk'ün “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir” veya öğretmenlere hitap ettiği “Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister” sözlerini bu bağlamda düşünebiliriz.

Öte yandan, dinî taassup, “işlerin fena gitmesi”nin yegâne sebebi olabilir mi, diye bir soru daha sorabiliriz. Reşat Nuri, romanın buraya kadarki bölümünde Kemalist devrimlerin neden yapılmak zorunda olduğunu anlatıyor. Ülke “yeşil bir karanlığa” hapsolmüştür. Bir an önce yeşil örtüyü kaldırmak, aydınlanmak gerekir. Bunun için de çocuklara “‘Ebcet’ hesabı gibi ne ölüye, ne diriye yaramayacak” şeyler belletmemek gerekir çünkü bu gibi şeyler “kendilerine ve etrafındakilere zarardan başka bir şey temin” etmez.⁵⁶

Reşat Nuri, dördüncü bölüme Sarıova'yı anlatarak başlar. Köprü eskidir, fakir mahallede “sefalet, bütün dehşeti ve çirkinliğiyle” onu karşılar, akan su çirkef, çocuklar yarı

---

⁵⁵ *Yeşil Gece*, 42-3.

⁵⁶ *Yeşil Gece*, 43

çıplak, köpekler çamurlu, sokaklar eğri büğrü, kulübeler penceresiz, dumanlar pis kokulu, kadınların “başları yamalı peştemallarla sarılı, dizlerinden aşağısı çıplak”, ihtiyarlar iskelet, yaralarına sineklerin üşüştüğü diğer çocuklar sıksa ve şiş karınlıdır...

Sarıova'ya gelen Şahin Hoca, “Bizim muharebe meydanı göründü” der.⁵⁷ Taassupla hesaplaşmaya her adımda devam ederken, “Bunlar hep meteliksizliğin, hep memleketi asırlardan beri karanlığa ve kana boğan yeşil gecenin eserleri” diyecektir bu kez. “Bu dertlere müspet bilgiden gayri çare olamaz.”⁵⁸

4.3 Karşıtlıklar

Romanın bundan sonraki kısmı, Şahin Hoca'nın “yeşil gece” ile savaşıdır. İdealist ilkmektep muallimi Şahin Hoca, müspet ilimler öğretmek aydınlık bir neslin doğmasını sağlayacak ve bu nesil, “yeşil gece”den kurtardığı toplumun aydınlığa kavuşmasını sağlayacaktır. Şahin Hoca, kasabanın ileri gelenleri ile tanışırken sarıklılarla feslilerin oturuşuna dikkat eder.

İdadi müdürü, Şahin Efendi'ye bunu göstererek dedi ki:

- Sarıkla fesin uzlaşamayacağını söyleyenler bu manzara-i uhuvveti gördükten sonra acaba fikirlerini değiştirmezler mi? Ben, Galatasaray'da tahsil görmüş terakkiper bir adamım, ama hakikati söylerim. Sarıklılarla feslilerin din ve devletin selâmet ve itilâsı hususunda teşrik-i mesaisinden daima müfit neticeler beklenebilirdi. Yazık ki bu iki kardeş zümre arasına nifak sokuldu.⁵⁹

Reşat Nuri, idadi müdürüne “hakikati söylerim” demeden önce “ama” dedirtiyor ve böylece anlam değişiyor. Galatasaray mezunu olan idadi müdürü terakkiper bir insan ise de gidişattan rahatsızdır. Dolayısıyla, terakkiperlik ile İttihatçılık arasında bir mesafe çekmiş gibidir.

Sarıklılarla feslilerin teşrik-i mesaisi fikrini Şahin Hoca “mahzun bir gülümseme” ile dinlemektede de bambaşka bir noktada olduğunu söylemekten çekinmez.

---

⁵⁷ *Yeşil Gece*, 52.

⁵⁸ *Yeşil Gece*, 53.

⁵⁹ *Yeşil Gece*, 56.

Din ilimlerini mümkün olduğu kadar sathi ve zararsız bir şekilde geçeceğim. Hurafelerle, İsrailiyat ile mümkün merteye mücadele edeceğim. (...) Zat-ı âliniz, şüphesiz, zemin ve zamanı müsait bulmadığınız için şimdilik din ve devlete sadık meşrutiyetperver Osmanlılar yetiştirmek gayesiyle, iktifa buyuruyorsunuz. Bendeniz bir derece daha ileri gitmek, milletine sadık cumhuriyetperver Türkler yetiştirmek emelindeyim. (...)

Sözümü yanlış tefsir buyurmayınız... “İhtilâl propagandası yapacağım” demiyorum. Sadece çocuklarımızı öyle yetiştirelim ki, ileride tutacakları yolu, hiçbir tesire tabi kalmadan, kendileri intihab etsinler.⁶⁰

Ama Galatasaray mezunu olmanın önemini de farkındadır Şahin Hoca: “Fakat bu adam, bir Galatasaray mezunu idi, birkaç sene sonra hayata atılacak, memleket işlerini eline alacak münevver idadi gençliğinin reisiydi.”⁶¹

Sarıklılar ile fesliler arasındaki çatışmadan sonra, Şahin Hoca'nın çok önemli ve keskin bir ayırım yaptığını görüyoruz: “meşrutiyetperver Osmanlılar” ile “cumhuriyetperver Türkler”.

Reşat Nuri'nin bu ayırımını, Namık Kemal'in “Hürriyet Kasidesi”ndeki bir dizesiyle birlikte okumanın yararlı olacağını düşünüyorum.

Ne efsunkâr imişsin ah ey didâr-ı hürriyet
Esîr-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esâretten

Namık Kemal'in kasidesi I. Meşrutiyet'in ilanını müjdeler. Bir başka deyişle, Abdülhamid tahta çıkarken Kanun-i Esasi'nin de yürürlüğe girişini. “Esaret”, Abdülaziz devrine denk düşer. Namık Kemal, bu beyitte birinci çoğul şahıs ağzından konuşarak “esiri aşkın olduk” ve “kurtulduk esâretten” der. Abdülaziz istibdadından Meşrutiyet'in hürriyetine geçiş, Namık Kemal'in gözünde “efsunkâr” bir gelişme. Oysa, Reşat Nuri, *Yeşil Gece*'de bir adım daha ileri giderek efsunkârlığı gericilikle itham eder. Onun gözünde, cumhuriyet, meşrutiyetin bir sonraki adımıdır. Ama buradaki ayırım “cumhuriyetperver” ya da “meşrutiyetperver” olmaktan ibaret değil. Reşat Nuri, “meşrutiyetperver” olanları Osmanlı, “cumhuriyetperver” olanları ise Türkler diye ayırmış.

---

⁶⁰ *Yeşil Gece*, 60.

⁶¹ *Yeşil Gece*, 61. Elimdeki kitapta “alacak” kelimesinden sonra virgül konmuş ve anlam bozularak değişmiş. Cümlelerin manası o virgölün olmamasını gerektirdiğinden alıntıda kaldırdım.

Osmanlılık ya da Türklük arasında, toplumların isimlendirilmesi açısından çok ciddi bir fark bulunur: Bir hanedanın adı olan Osmanlılık, imparatorluğa; bir etnisitenin adı olan Türklük ise ulus-devlete aittir. Dolayısıyla, Osmanlılık yüzyıllar boyunca bir şemsiye görevi görürken, Türklük, bir manada dışlayıcı olmak zorundadır. Mesela, Şahin Hoca ya da Reşat Nuri'nin kendisi için bir fark yaratmaz. Şahin Hoca, bir Osmanlı Türkü olarak iki tanıma da uyar ama gene aynı romandaki antikacı Alber Efendi için bu geçiş çok daha keskindir. Bir Osmanlı Yahudisi olan Alber Efendi, Türk olamaz. Osmanlı üst kimliği, Türk, Kürt, Rum, Yahudi, Ermeni gibi alt kimliklerin varoluşuna karşı değildir. Ama alt kimliklerden biri olan Türklük, Osmanlılık ile yer değiştirdiğinde Türk olmayan unsurların Türkleşmesi beklenir. İmparatorluktan ulus-devlete geçiş, birçok kısıymı ve Türkleştirme politikasını beraberinde getirecektir. Mübadele, 1934 Trakya Pogromu, Varlık Vergisi, 6-7 Eylül Olayları, 20 Dolar 20 Kilo...⁶²

Şahin Hoca, bu sözüyle, imparatorluktan cumhuriyete geçişi de nitelemiş olur. Ama Reşat Nuri, Şahin Hoca'ya söylediği sözlerin arkasındaki psikolojiye de -bu kez Cabir Bey'in ağzından- yer verir.

- Zalim düşman, memleketimizi çevirdi. Rumeli, insan kasaphanesine döndü... Ak sakallı ihtiyarların kollarını, bacaklarını kesti, gözlerini kızgın şişlerle oydu... Ulemanın ağzına erimiş kurşun akıttı. Kadınların kesti memelerini, açtı karınlarını, çıkardı saçını bitmemiş çocuklarını dışarı... Ana kuzusu Müslüman yavrucağızlarını taktı böyle şişlere... Yaktı ateş üzerinde koyun kebabı kızartır gibi... Yanık insan yağlarının kokusu kapladı bulut gibi havaları. Geçilmezdi kafalara, ciğerlere, bağırsaklara basmadan... Yakarlardı çiftlikleri, asarlardı ağaçlara delikanlıları, alırlardı su gibi kızlarımızı kucaklarına. Yakıp çubuklarını bakarlar idi keyiflerine... Derelerden akardı Müslüman kanları köpük köpüğe.

Şahin Hoca, o “akşamki merasimle Balkan faciası arasındaki rabıtayı” anlamayarak, biraz da şaşkın dinlemektedir.

- Uyanalım artık bu gaflet uykusundan. Açalım gözlerimizi... Bu muharebe, değildir iki millet muharebesi. Bu muharebe, salıp ile hilâl, Hıristiyanlık ile

---

⁶² Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Baskın Oran, *Türkiye’de Azınlıklar Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, (2015: İstanbul), İletişim; Baskın Oran, *Etnik ve Dinsel Azınlıklar Tarih, Teori, Hukuk, Türkiye* (2018: İstanbul), Literatür; Ayhan Aktar, *Varlık Verigisi ve ‘Türkleştirme’ Politikaları*, (2004: İstanbul), İletişim; Ayhan Aktar, *Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm*, (2006: İstanbul), İletişim.

Müslümanlık muharebesidir (...) Millet açmıştır gözünü... Anlamıştır dostunu, düşmanını. Toplandı. Avrupa Hıristiyanları yaptı bir ehl-i salıp ordusu: Yapacağız biz de Hilâl ordusu. Açacağız yeşil bayrağı. Çağıracağız âlem-i İslâm'ı altına. (...) Münevverler anlamışlardır artık fevz-ü necat nerededir. El ele verip çalışmaya yemin etmişlerdir.⁶³

Şahin Hoca'nın fikri Cabir Bey gibi olmamakla beraber, "Balkan faciası"nı da inkâr etmez hiç. Balkan faciasının Osmanlı eliti üstünde yarattığı travmayı âlim ya da siyaset adamı değil sadece bir iptidai hocası olduğunu söyleyen Şahin Hoca da hissetmektedir.

Bir kötü bağdan mahsul almak için dünya kadar emek sarf ediyoruz. Yeni bir nesil yetiştirmek için beş on sene beklemişiz çok mu? (...) Haydi bakalım Şahin Molla... Baban gerçi yeşil ordu düşmanı olarak yetişmeni istemezdi, ama anan seni bugün için doğurdu.⁶⁴

Şahin Hoca için "cumhuriyetperver Türkler" yetiştirmek, hayatının en önemli galesi haline gelmiştir. Muallim Rasim Efendi'yle konuşmasında eski ile yeni arasındaki farkı vurgular. "Medreseleri kendi hallerine bırakırsak bu gidişle yakında çöküp giderler," der. "Tamir edersek daha uzun zaman bu garip milletin başına dert olurlar."

Bu yenilik eskilik kavgası bir nevi danışıklı dövüş. Medreseyi ıslah etmek demek eski şekliyle yaşamasına imkân kalmayan softayı kuvvetlendirmek, daha yeni aletlerle silahlandırmak demek değil midir? (...) Çömezliğim zamanında bütün dünyayı gölgesi altına alacak bir "Yeşil Ordu" hayal ederdim... Teceddütperver, milliyetperver bir fırka kâtib-i mesulünün Asya'nın, Afrika'nın, Okyanusya'nın bilmem nerelerinden gelecek mücahitlerine ve Allah'ın yardımına dayanarak teşkil etmek istedikleri "Hilâl" gönüllüleri ordusu, hakikatte benim eski "Yeşil ordu"dan farklı mıdır?

Reşat Nuri, romanın bu bölümlerinde Şahin Hoca'yı uzun uzun konuşturur. "Dünyayı 'müslim', 'gayrimüslim' diye ikiye ayıran insanlara 'teceddütperver', 'milliyetperver'" denilip denilemeyeceğini sorduktan sonra devam eder:

---

⁶³ *Yeşil Gece*, 64

⁶⁴ *Yeşil Gece*, 65.

“İttihad-ı İslâm”ı emel edindiğini fırkası namına söyleyen sözüm ona milliyetperver kâtib-i mesul ile Müderris Zühtü Efendi arasında ne fark vardır? (...) Anadili derslerimizi programa “Türkçe” diye yazdığım için maarif müdürü az kaldı beni mektepten kapı dışarı ediyordu. Bu memlekette en yüksek maarif memuru dilimizin adını söyletmez, “Lisan-ı Osmanî” yerine “Türkçe” dememizi bir cinayet sayarsa o memleketi idare eden hükümete milliyetperver denir mi?⁶⁵

Yeşil Gece’nin yayımlandığı yıl, aynı zamanda dil tartışmalarının çokça yaşandığı ve yeni harflerin kabul edildiği 1928’dir. Burada, aslında güncel denebilecek bir konuyu da tartışmaya açar Reşat Nuri ve inkılapların nasıl olmazsa olmaz olduğunu göstermeye çalışır.

Bak şu yeşil türbe kandiline Rasim. Medresenin ilim ve nur dediği şey bu sisli ışığa benzer... Hep böyle mezarları, insana kasvet ve ümitsizlik veren şeyleri aydınlatır... Erişebildiği yerlerdeki eşyanın şeklini, rengini değiştirir, her şeyi korkulu vehimler ve hayaller şekline sokar... Bir ışık ki sekiz, on adımlık çevresi haricinde yine gece vardır. Asırlardan beri hep bu yeşil gecenin içinde yaşadık. Ben, aydınlık diye ona derim ki, beş altı saat sonra doğacak gün gibi her yeri, her köşeyi berrak bir mücevher ışığına boğar... Bu yeşil geceye nihayet verecek gün bizden, yeni mektep dediğimiz bu kötü, karanlık viraneden doğacak.⁶⁶

Sarıova’daki kavga günden güne şiddetlenir. Yeni mektep yanlıları ile medreseciler arasında yaşananlar, çekişmeler, iftiralar Sarıova’nın neredeyse en önemli konusu haline gelmiştir. Şahin Hoca ile bu kez Üsküplü muallim arasında geçen bir diyalog, yeni ile eskinin bir başka yönüne ışık tutar.

Üsküplü muallim:

- Ben hem İslâmcıyım, hem Türkçüyüm. Dinim ile milletimi birbirinden ayıramam, diyordu.

Şahin Efendi, bir latife olmak üzere:

- Bizim medrese mantığında bir kaide vardır: “Bir şey ya hacerdir, ya lâhacerdir,” derler. Ya taş, ya taşın gayri. O şey hacerse lâhacer, lâhacerse hacir olamaz. İkisinin ortası yoktur, dedi. (...) / Bana cevap veriniz; iki ordu

---

⁶⁵ *Yeşil Gece*, 67-8.

⁶⁶ *Yeşil Gece*, 69-70.

karşı karşıya gelmiş farz edelim. Bunların birisi gayri Türk kardeşlerimizden yani Hintlilerden, Cavalılardan, Çinlilerden falan müteşekkil... Ötekisi ise gayrimüslim Türk kardeşlerden... Şimdi siz, mutlaka bunlardan birine yardım mecburiyetinde bulursanız hangi tarafı iltizam edersiniz? (...) / Müslüman olmayan Türklere yardımda bulunursanız koyu milliyetçisiniz. Türk olmayan Müslümanları tutarsanız diyanetperversiniz. Bunun iki arası olamaz. Ya o, ya o...⁶⁷

Yeşil Gece yayımlandığında Cumhuriyet henüz beş yaşında. Halifelik kaldırılalı ise sadece dört sene olmuş. Bu yıllarda, Cumhuriyet'in bütün olanaklarıyla Şahin Hoca'nın yolunda ilerlediğini görürüz. Şapka Devrimi'nin yılı 1925; Dil Devrimi'ninki 1928. Türk Tarih Kurumu'nun kurulmasına üç, Dil Kurumu'na dört sene var. Bu kurumların hepsinin nihai amacının toplumu Türkleştirme olduğunu iddia edebiliriz. Türk Tarih Kurumu'nun bildirimlerinde bütün dillerin Türkçe'den türediğine, dolayısıyla da dünyadaki herkesin Türk olduğuna dair görüşler yer alır. Dil Kurumu ise aynı dönemde "Türkçe olmayan"⁶⁸ kelimeleri atıp onlara yeni karşılıklar üretmektedir. Alfabeden başka kelimelerin de değiştirilmesi geçmişle aradaki bağın da kopması manasına gelir. Şahin Hoca'nın "lisan-ı Osmani" yerine "Türkçe" vurgusu yapmasının ve bunu milliyetçilik bağlamında tartışmasının arkasında bu büyük toplumsal değişimi gözlemleme mümkündür.

Aynı tartışmanın öteki yüzünde ise "ümmeçilik" ile "milliyetçilik" arasındaki zihniyet farkı yer alır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş, Şahin Hoca'nın "Bir şey ya hacerdir, ya lâhacerdir" diyerek çok açık bir şekilde özetlediği gibi, İslamcılık ile Türkçülük arasında bir tercih yapmayı gerektirir.

Abdülhamid, parçalanmakta olan imparatorluğu birarada tutabilmek için İslamcılık politikasına yönelmişti. Halifeliğin getirdiği "cihat çağrısını" elinde bir koz olarak hep tutmuşsa da hiç kullanmamıştır. Osmanlı'nın parçalanmaması için otuzüç yıllık hükümdarlığında Panislamist bir politikayı tercih eden Abdülhamid'e karşın, Cumhuriyet elitleri Türkçülüğü benimserler. Şahin Hoca'nın örneği göz önüne alınırsa, "meşrutiyetperver Osmanlılar"ın Türk olmayan Müslümanlara, "cumhuriyetperver Türklerin" ise Müslüman olmayan Türklere destek vereceğini söyleyebiliriz.

---

⁶⁷ *Yeşil Gece*, 105-6.

⁶⁸ Dolayısıyla, Türkçe'nin ne olduğuna dair tanımlı yapma yetkisi de TDK'nındır.

Atatürk'ün “Ne mutlu Türküm diyene!” sözü de bu bağlamda değerlendirilebilir. Abdülhamid devrinde ya da “meşrutiyetperver Osmanlılar”ın zihninde böyle bir sözün pek bir karşılığı yoktur. Abdülhamid, başta İngiltere olmak üzere Batılıları sık sık “kolonilerindeki Müslümanları ayaklandırmak” ile tehdit ederdi. Osmanlılarda Türkler için söylenen sözlerden birinin “idraksiz Türkler” anlamına gelen “etrak-ı biidrak” olduğu düşünülürse, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişteki zihniyet değişiminin ne kadar keskin olduğu anlaşılabilir.

4.4 Sondaki hayalkırıklığı

Fethi Naci, Reşat Nuri'yi tanımlarken “Türk romanında eleştirel gerçekliğin öncüsü” diyor. Romanın sonu Fethi Naci'nin sözünü doğrular nitelikte. Şahin Hoca, Sarıova'ya döndüğünde, “yeşil gece”nin sahiplerini, handiyse olduğu gibi Cumhuriyet'e intisap etmiş bulur. Cumhuriyet'in bürokratları, bir önceki dönemin “meşrutiyetperver Osmanlılar”ından teşekkül etmiştir. İşgal zamanında kasabada kalan ve kasabalıya yardım edebilmek umuduyla Yunan ordusuyla işbirliği yapmaktan da çekinmeyen Şahin Hoca, bu dönemde “hain” olarak damgalanmış ve kasabadan bir anlamda kovulmuştur.

(..) kapı tekrar açıldı, içeri melon şapkalı, mini mini bir adam girdi.

Şahin Efendi onun çehresini görünce bir adım geri fırladı: Bu adam Eyüp Hoca idi. Eski köse sakalını tıraş etmiş olmasına rağmen onu derhal tanıdı. O da eski “Emir Dede” başmuallimini bir bakışta tanıdı:

- Siz burada? Nereden çıktınız? dedi. (...)

Şahin Efendi şaşkın şaşkın düşünüyordu. Bu, ne haldi? Yeşil Gece'nin kâbusundan kurtulan Sarıova'da bu yarasanın ne işi vardı? Şapkasını çıkarmaya lüzum görmeden odaya girmesine, maarif müdürünü bu kadar hâkim ve lâubali bir tavırla müfettişler odasına çağırmasına göre onun Sarıova'da yalnız bir işi değil, nüfuz ve ehemmiyeti de vardı.⁶⁹

Sarığı atan Eyüp Efendi'yi melon şapkasını takıp tıraş olmuş vaziyette görürüz. Şahin Hoca'nın ona yakıştırdığı sıfat artık “yarasa”dır. Maarif müdürü, kendisini son derece sert karşılar.

---

⁶⁹ *Yeşil Gece*, 247.

Herhalde Şu işgal zamanında sarık sararak Yunan hizmetine giren Şahin Hoca olamayacaksınız. Çünkü bu müfsit hoca, ne kadar yüzsüz ve gabi olsa Sarıova'ya ayak basmaya cesaret edemez sanırım.⁷⁰

Yeşil Gece'nin bir ikaz romanı olduğunu düşünüyorum. Biz yola böyle çıkmamıŐtık, diyen, rejimin askerle beraber kurucusu sayabileceğimiz bürokrasiye ağır yergiler içeren, Şayet tutulan yolda ilerlenirse hedefe varılmasının mümkün olmadığını söyleyen bir roman bu. Genel görüŐ, bu romanın inkılapları savunan bir roman olduğu yönünde. Evet, Reşat Nuri inkılaplarının gerekliliğini savunuyor, ama bu inkılapları yapacak kadroya dair çok sert eleştiriler yapmayı da ihmal etmiyor. Eyüp Efendi'nin muteber, Şahin Hoca'nın "yüzsüz ve gabi" görüldüğü bir rejimde, inkılapların toplum tarafından nasıl içselleŐtirileceĐini sorguluyor.

---

⁷⁰ *Yeşil Gece*, 248.

5. KIZILCIK DALLARI

5.1 Opera Meydanı

KızılCIk DallarI'nda bir evlatlığın hikâyesi anlatılır. Gülsüm, birçok rastlantı sonucunda kendini Nadide Hanım'ın konağında bulur. Romana adını veren "kızılCIk dalları", kızdıklarında Gülsüm'ü dövdükleri sopadır. Öykü, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini içeriyor olsa da, bu dönemlerin geçişine ya da yeni rejimin kuruluşuna dair pek bir şey söylemez.

Gülsüm artık konağa tahammül edemez hale gelmiş, ilaveten rüyasında gördüğü ve Edirne yetimhanesine gönderileceğı söylenen kardeşi İsmail'i çok özlemiştir. Konaktan kaçmanın hesabını yapar. Anlatıcı, bu düşüncenin imkânsızlığını şu teşbihle anlatıyor: "Birkaç sene evvel Abdülhamid zamanında politikadan bahsetmek nasıl yasak idiyse"⁷¹...

Fethi Naci, bu romanın sosyolojik yönünün edebi yönüne ağır bastığına dikkat çekmiş.⁷² Benim üstünde durmak istediğim ise romanın son sahnesi. Gülsüm'ü "Şark'ın Greta Garbo'su meşhur Primadonna Mücella Suzan" olarak görürüz. Ailenin başına binbir felaket gelmiş, konak dağılmış, Nadide Hanım, eski binbaşı şimdilerde ise muhasebeci olan Feridun Bey'in teklifi üstüne Ankara'ya taşınmıştır.

"Taşhan"ın önüne geldikleri zaman şoför, otomobili yavaşlatarak:

- Nereye emrediyorsunuz? diye sordu.

İçerden bir ses azametli bir emir verdi:

- "Opera Meydanı"na...

- .....

- Yahu, sen nasıl şoförsün? "Opera Meydanı"nı bilmiyor musun?

Şoför, gülererek: "Anladım beyim" dedi.⁷³

Fethi Naci, aynı yazısında, "Reşat Nuri'nin romanının yapısını kuramayışı böyle uyduruk bir 'Sonuç'u zorunlu kılmıştır"⁷⁴ diye bir saptamada bulunur. Ben, Reşat Nuri'nin bu bölümü romana eklerken başka meseleleri göstermek istediğini düşünüyorum. Bu

---

⁷¹ Reşat Nuri Güntekin, *KızılCIk DallarI*, (sene belirtilmemiş: İstanbul), İnkılap, 75.

⁷² Fethi Naci, *Reşat Nuri'nin...*, 135.

⁷³ *KızılCIk DallarI*, 210.

⁷⁴ Fethi Naci, *Reşat Nuri'nin...*, 138.

meselelerin başında da siyaset geliyor. Yani, “romanın yapısını kuramadığı” için değil, çok önemseydiği bir sözü daha söyleyebilmek için bu bölümü ekledi bana göre. Opera Meydanı’nın nasıl bir yer olduğuna bakmak fikir verici olacaktır.

Bu gece, iki tiyatro arasında şiddetli bir rekabet mücadelesi vardı. Otomobil durur durmaz, tiyatroların renk renk bayraklar, resimler, fenerlerle süslenmiş antreleri önündeki mızıkaların ikisi birden başladı. Sağdaki alaturka bir şarkı, soldaki bir fokstrot çalıyor, davullar, ziller, borular birbirinin sesini boğmak için dehşetli bir gürültü yapıyordu.

Bundan başka sağ tarafın çığırkanları: “Komik-i şehir (!) Arif Bey burada... Gülünç komediler, milli rakıslar, “Odeon Bülbülü” Kadriye Hanım burada...

Sol taraftakiler ise:

“Dramlar, düetolar... Şark Greta Garbo’su meşhur Primadonna Mücellâ Suzan Hanım tarafından kantolar...” diye bağırıyorlardı.⁷⁵

Öncelikle, yeni kurulan Cumhuriyet’in başkentindeki Opera Meydanı’nda opera namına hiçbir şey bulunmadığını görüyoruz. “Opera”nın sadece lafta geçtiği bir meydan burası. Ucuz süslerle süslenmiş iki tiyatro var. Reşat Nuri, burada bir “sağ-sol”, hatta “Şark-Garp” ayrımı da yapıyor. “Sağdaki” tiyatrodaki alaturka; “soldakinde” ise fokstrot çalmaktadır.

Cumhuriyet, yönünü Batı’ya çevirdiğinde, sanatta da Batı ağırlık kazanmaya başladı. Opera da bu sanat dallarının başını çekiyordu. Oysa, inkılapların merkezi olan başkentte operanın sadece “meydanı” var. Bu meydandaki performanslar ise alaturka ve fokstrottan ibaret. Operanın olduğu yerde “Primadonna” denen bir kadın olacak, ama onun da primadonnalık ile pek bir alakası yok. Opera namına bildiği hiçbir şey olmadığı gibi, adını da değiştirmiş; daha Şarklı bir isim olan Gülsüm yerine, sahneye Mücellâ Suzan olarak çıkmayı tercih etmiştir. Bu biraz da Türkiye Cumhuriyeti’nin Batılılaşma macerasını ele alır. “Yanlış Batılılaşma”, Reşat Nuri’nin birçok romanında dile getirdiği, eleştirdiği konuların başında gelir. *Bir Kadın Düşmanı*’nda Sârâ’nın mektupları, *Yaprak Dökümü*’nde Ali Rıza Bey’in evi, *Yeşil Gece*’nin sonunda Şahin Hoca’nın başına gelenler, *Gökyüzü*’nde Sevim’in hastalığı için medet umulan Mayangalar...

Büyük hanım, kahvesini içerken kantolar da başladı. Bunlar onun çocukluğunda Peruz’dan, Büyük Amelya’dan dinlediklerinin hemen hemen

---

⁷⁵ *Kızılıcak Dalları*, 210.

aynı idi. Yalnız araya bir bale ile fokstrot sokulmuştu. Fokstrotu kantocu kızlardan biriyle biraz evvel mızıkacılara yol açmak için ahaliye yalvaran mavi mintanlı delikanlı oynuyordu. Kavalye; yorgun olduğu ve yemeni biçimindeki kunduraları galiba ayağını sıktığı için mezürü bozuyor, aktrisi kızdırıyordu. Kızın sinirli sinirli kaşını, gözünü oynattığını, kavalyeye çıkıştığını gören çalgıcı, bir azizlik etmek istedi; kasten borusundan acayip, acayip sesler çıkarmaya, tempoyu büsbütün karıştırmaya başladı. Nihayet, aktris, dayanamadı, çalgıcıya yüksek sesle “Eşekliğe lüzum yok... adamakıllı çal!” dedi.⁷⁶

Opera yerine kantolar sahnelenmektedir, üstelik Nadide Hanım’ın çocukluğunda dinledikleriyle “hemen hemen aynı”dır. Bir başka deyişle, çok da radikal bir değişim gerçekleşmemiştir. Tek fark, araya serpiştirilen bale ile fokstrottur. Kavalye, yorgun; ayakkabıları, başkasınıdır. Mezür bozulmuş, tempo karışmış, çalgıcılarla aktris arasında tartışma çıkmıştır. Cumhuriyet’in Opera Meydanı’nda, bir dram tiyatrosu yaşanmaktadır. Kanto dahi son derece kötü ve uyumsuzdur. Fakat Primadonna Mücellâ Suzan sahnede görününce salon alkıştan yıkılır. Ara verdiğinde halk, “Greta Garbo... İsteriz!”⁷⁷ diye tepinmektedir.

Operaya gelen seçkinler Greta Garbo’yu isterler. Ama istediklerinin aslında gerçeği ile hiçbir alakası yoktur. Nasıl Opera Meydanı’nda opera yerine kötü kantolar sergileniyorsa, Greta Garbo da yerlileşmiş, bir taklide dönüşmüştür. O kadar ki, büyük primadonna, gösteri esnasında “ön sıradaki halkla arsız arsız” konuşmaktadır.

Buna mukabil, locanın kapısı çalınır ve “Gülsüm, yüzünün boyalarını yıkamış, ahaliden kimsenin kendini tanımaması için bir siyah mantoya bürünmüş” şekilde Nadide Hanım’ın yanına gelir. Nadide Hanım’ı görür görmez “Hanımefendiciğim, hanımefendiciğim...” diye boğularak ağlamaya başlar. Roman, “Hanım, evlâtlık bir türlü birbirlerinden ayıramayarak karanlıkta ağlaşıyorlardı” cümlesiyle biter.

---

⁷⁶ *Kızılıcak Dalları*, 213-4.

⁷⁷ Greta Garbo’ya başka bir romanda daha rastlarız: “(...) muhteşem başının boya ve yıldızları arkasında (şimdikilerin Greta Garbo’ya atfettikleri tarzda) maverai snırlar tasavvur etmekten bir türlü kendimi alamıyordum.” Reşat Nuri Güntekin, *Ateş Gecesi*, (İstanbul: 2017), İnkılap, 55. Hikâyelerinde de Greta Garbo adını geçirir: “Biz sinemada Greta Garbo’yu gördük.” Reşat Nuri Güntekin, “Sinema, Çocuk ve Sokak”, *Tanrı Misafiri* içinde, (İstanbul: 2017), İnkılap, 144.

6. GÖKYÜZÜ

Reşat Nuri, *Yeşil Gece*'den sonra yayımladığı romanlarında doğrudan siyasi bir söylemde bulunmaktan kaçınır. *Acımak*, *Yaprak Dökümü* ve son bölümü hariç *Kızılıcak Dalları*'nda eleştirel ton Batılılaşma'ya yönelir. *Yeşil Gece*'nin sonunda ikaz ettiği Cumhuriyet'e zaman tanımak istemiş gibi görünse de 1935'te yayımlanan *Gökyüzü* için ise bu umudun bittiği roman demek mümkün. Bu romanın bir diğer özelliği de yazarı büyük bir iç hesaplaşmaya götürmesi. *Yeşil Gece*'deki amansız inkılapçı Şahin Hoca'yı artık göremeyiz.

Roman, 1931 yazında geçer. Anlatıcının, Nisan 1871 doğumlu olduğunu anlarız. Jön Türklerin büyük bölümü gibi Tıbbiyede öğrencidir. Ve, gene onlar gibi doktor olmaktan büyük hedefler peşindedir.

Yüksek bir doktor olmak, birçok insanı ölümden kurtarmak, hatta Avrupa'yı şaşırtacak keşifler, icatlar yapmak bana pek küçük görünüyordu. Benim gibi dünyaya nadir gelen bir insan, böyle küçük şeylerle nasıl doyardı? Meselâ memlekette idare bozuktu; hürriyet yoktu; zalim padişah, millete etmediğini bırakmıyordu. Avrupa'ya karşı iki paralık itibarımız kalmıştı. Bu işleri ben düzeltmezsem kim düzelterekti? Herhalde programımda bu meselelere de ehemmiyetlice bir yer vermeliydim. Bundan başka dünya kurulalıdan beri halledilmemiş birtakım büyük davalar, muammalar vardı: Allah, din, ruh, cennet, cehennem ve saire davaları...

Abdülhamid devrindeki bir Tıbbiye öğrencisinin haletiruhiyesini büyük bir berraklıkla anlatır.

Bunlar, yalnız zihinleri karıştırmak, insanları ümit, tereddüt, korku gibi yıpratıcı duygular içinde kıvrandırmakla kalmıyorlar, milletleri, kıtaları birbirine düşürüyor, boğazlatıyorlardı. Demek ki, ben, müspet bilginin son basamağına çıktıktan sonra oradan metafizik ve meçhul âlemine doğru bir uçuş hareketi yapmalı, yeryüzüne bu işler hakkında kati bir haber getirmeliydim: İşte o vakit kendime çizdiğim hayat programı!..⁷⁸

Neler okuduğunu da söyler: Volter, Ogüst Kont, Bühner ve Namık Kemal'den Bibliotheque Socialiste'in kırmızı propaganda kitapları... Babası sekiz yaşındayken ölünce

⁷⁸ Reşat Nuri Güntekin, *Gökyüzü*, (tarih belirtilmemiş: İstanbul), İnkılap, 11.

amcası onu büyütür. “Amcam, gün görmüş adamdı. Vaktiyle Abdülaziz’e mabeyncilik etmiş, sonra birkaç sene Mamuretülaziz valiliğinde bulunmuştu. (...) O zamanki fikrimce, istibdat idaresine hizmet eden bir memurun, temiz, değerli bir insan olmasına imkân yoktu.”⁷⁹

Saray bürokratu olan akraba ile inkılapçı genç arasındaki çatışmayı *Damga*’da işlemiş, “hain Jön Türk ruhu” dedirtmişti. Okuduğu kitaplar, pervasızca politikadan, dinden ve tehlikeli şeylerden uluorta bahsetmesinin sonucunda jurnallenir ve kendini Hasanpaşa Karakolu’nda bulur. Dokuz sonra da dört sene kalacağı Trablus’a sürülür.

Reşat Nuri’nin bütün eserlerinde mizahın ve alayın çok önemli bir yeri var. “Trablus, o vakitler sürgünler panayırı gibi bir yerd. İlk zamanlarda memleketteki hürriyet kahramanı bolluğuna şaşıyordum.”⁸⁰ Sürgüne alıştıktan bir süre sonra, siyaset konuşmaya devam eder. Jön Türk gazetelerinin muntazaman Trablus’a gittiğini öğreniriz. “Bunları ağzının sıklığına emniyet edilen birkaç bildik yanında yüksek sesle okumak, gece toplantılarında Abdülhamid’e sövüp saymak bana politikacılık, komitacılık gibi görünürdü.”⁸¹ Padişahın ve rejimin aleyhinde rastgele atıp tutmaya devam etmekte, âdeta *Meşveret* gazetesinin acenteliğini yapmaktadır. *Meşveret*, Ahmet Rıza’nın kurduğu ve Jön Türk fikirlerinin işlendiği, Abdülhamid rejimine en sert eleştirilen yapıldığı, bu yüzden de Paris’te iki dilli çıkan bir gazete. Bu aralar gemi iyice azıya aldığı, Fizan’a sürülmesinin an meselesi olduğunu söyleseler de pek ciddiye almaz ama bir gün eve girdiğinde kapısının kırılmış, çoğu yasaklı kitaplarının çalınmış olduğunu görür. “Karakola ve Fizan’a gitmemek için bir tek çare vardı: Paris’te Jön Türkler’in yanına kaçmak.”⁸² Kaçış planını daha önceden hazırladığı için birkaç gün içinde üç İsviçreli mühendisle birlikte vapura biner.

Ne yazık ki, Paris’te de beklediğini bulamaz. Hemen her konuda yarım yamalak bir şeyler biliyorsa da hiçbir konuda uzmanlaşmamış, Tıbbiye’yi bitirerek doktor bile olamamıştır. Dolayısıyla, ne bir mesleği ne de diploması vardır. Ama İttihatçılar ona Darülfünun hocalığı teklif eder: “Beğen beğendini al!” Anlatıcının bu teklifi kendine yediremediğini anlarız. Teklifi kesin bir dille reddeder.

Yani, İttihatçıların kadrosu yoktur. Reşat Nuri, bu kadro meselesinin üstünde sıklıkla duruyor. İstibdata yakın bürokratları hiç hayırla anmazken, istibdadı yıkacak kadroların

---

⁷⁹ *Gökyüzü*, 12.

⁸⁰ *Gökyüzü*, 14. Sürgünlerin kendilerini “hürriyet kahramanı” olarak anlattıkları ama gerçekte öyle olmadıklarına başka romanlarında da değinir. *Ateş Gecesi*, 36.

⁸¹ *Gökyüzü*, 17.

⁸² *Gökyüzü*, 20.

yetersizliğini de göz önüne serer. Reşat Nuri romanlarındaki devrimcilerin, isyankârların ortak özelliği genç ve deneyimsiz olmalarıdır. Onları bir yerde mutlaka affeder... Ülkeyi yönetecek kadroların yetersizliğini, hem “istibdat” olarak adlandırdığı Abdülaziz ile Abdülhamid dönemleri için hem de -*Yeşil Gece*’nin sonunda olduğu gibi- Cumhuriyet için söyler.

Anlatıcı, arkadaşı Mükerrerem’le arasındaki farktan söz ederken önemli bir noktanın altını çizer.

Mükerrerem de benim gibi atedir. Şu farkla ki ben, aşağı yukarı kendimi bildim bileli öyleyim. Hemen hiç din terbiyesi görmedim. (...) Mükerrerem, çocukken kuvvetli bir din terbiyesi almıştır. Sonra, on beşle yirmi arasında ondan bir şüphe hastalığı başlamış; isyanlar, gözyaşları içinde senelerce devam eden bu hastalığı hiçbir şey durduramamış; neticede çocukluğunun muhteşem kat kat gökleri, cennet, cehennemleri, melek ve peygamberleriyle çöküp gitmiştir. Bizim neslin birçok çocuklarının müşterek hikâyesi...⁸³

1871 doğumlu olduklarına göre, şüphenin başlamasını 1886’ya tarihlendirebiliriz. O beş sene içinde, Namık Kemal ölmüş (1888), İttihat Terakki kurulmuştur (1889). “Bizim neslin birçok çocuklarının müşterek hikâyesi” derken, adını anmasa da Mustafa Kemal’e gönderme yapar gibidir. Mustafa Kemal’in de 1887’de mahalle mektebine başladığını, adından daha “çağdaş” bir eğitim veren Şemsi Efendi Mektebi’ne geçtiğini, askerlikle beraber ise tamamen pozitivist bir noktaya geldiğini düşünürsek, o da hikâyeye iştirak edenlerden biri olarak karşımıza çıkar.

Yalnız, bu “bir aşamadan sonra şüphe etme” daha önce de karşımıza çıkmıştı: *Yeşil Gece*’de Şahin Hoca. Reşat Nuri, bir karakterin değişimini anlatmak için bu arkaplanı göstermeyi tercih ediyor. Şahin Hoca kadar olmasa da Mükerrerem’in dini bilgisi kuvvetlidir. Neye itiraz ettiklerini bilirler. “Doğrusu bu olsa, biz zaten bu yoldan ayrılmazdık” demeye getirir onları.

Mükerrerem, bir süreden beri ispiritizma ayinlerine gitmekte, bu konuda kitaplar okumaktadır. Zaten romanın ikinci bölümü diyebileceğimiz Bursa’daki ayinden sonrası, ilk kısma göre epey farklıdır. Anlatıcının yanına aldığı ve birlikte yaşadığı yeğeni Sevim’e, mektepte, protestanlık propagandası yapıldığını öğreniriz. “Bu, onu büsbütün çileden

---

⁸³ *Gökyüzü*, 46.

çıkarak bütün dinlere düşman etmiştir. (Budalalar vasıtasıyla yaptırılan bütün propagandaların hikâyesi...)”⁸⁴ Bu bilgilere sahip olduktan sonra, Bursa’da ayine giden Kahraman, Sevim ve Mükerrerem arasında bazı ortak noktalardan söz etmek mümkün olur. Üçü de itikatsizdir. Ama onları bu yola sevk eden etkenler çok farklıdır: Kahraman, istibdat aleyhinde atıp tutan, dinle hiç işi olmamış biridir; Mükerrerem, aldığı kuvvetli din eğitimi sorgulayarak bu noktaya gelmiştir; Amerikan Koleji’nden mezun olan Sevim’e ise başka bir dinin propagandası yapılmıştır. Protestanlık propagandasına Halide Edib’in anılarında da rastlarız. Reşat Nuri, iki sayfa sonra, Halide Edib’e bir selam göndermek istercesine, Bulgaristanlı bir muhacir ailenin babasına “Siz, galiba fukaralığın ne ateşten gömlek olduğunu bilmiyorsunuz” dedirtir.⁸⁵

Bulgaristanlı muhacirler, doğaüstü olayların olduğuna inanılan bir evde yaşamaktadır. Ruh çağırma seansı da bu evde gerçekleşecektir. Bursa’ya gittiklerinde, ispiritizmaya inanan Mükerrerem ile Sevim arasında şöyle bir diyalog geçer.

O tarafı, bu tarafı yok... Hep bir taraftanız... Yani o [analtıcı] da benim taraftan... Belki bu sene, gelecek sene değil... Fakat yaşı biraz daha ilerlesin... İhtiyarlık vehimleri bastırmaya başlasın... Gökyüzü hastalığının bu kaşarlanmış atede de nasıl nüksettiğini göreceğiz... Yaşarsak belki bir gün şu Yeşil Cami’nin penceresinden size onun çarpık bir kasketle namaz kıldığını da gösteririm. Hatta kimbilir, belki birkaç bin yıl evvelki daha gülünç putperest pratiklerine de düşer. (...) Sen itikatsiz bir yeni zaman kızıydın. Gökyüzüne, cine, periye inanmıyorsun. Pek güzel. Yeni kafalılığını tebrik ederim ama istersen gel şu karanlık sokakta bir gezinti yapalım, sönük ışıklarıyla gökteki samanyoluna benzemeyen şu karşı yoldan ağır ağır Emirsultan mezarlığına doğru yola çıkalım. Orada şimdi hakikaten in, cin yoktur. Kocaman ağaçların altında üç, beş kavuklu kırık taş, onların altında da kırık çanak çömlek parçalarından farksız beş, on kemik parçası. Hepsi bu kadar... Dünyanın en az korkulacak yeri mezarlıktır. Çünkü buraya yalnız kötülük yapmaya kudreti kalmayan getirilir. Bu saatte orada taşlardan birinin üstüne çıkıp bana küçücük bir tango parçası söyleyebilir misin?⁸⁶

Sevim, bu teklifi aşırı bulsa da kabul eder. “Bir mezar taşının üstünde tango söylemek size itikatlarından kurtulmuş bir yeni zaman kızı olduğumu gösterecekse giderim.” Ama

⁸⁴ *Gökyüzü*, 58.

⁸⁵ *Gökyüzü*, 61. “‘Biçilmiş kaftan’ galiba bana ‘ateşten gömlek’ olacak.” Güntekin, “Biçilmiş Kaftan”, *Tanrı Misafiri* içinde, 154.

⁸⁶ *Gökyüzü*, 71.

böyle söylemesin rağmen, bunu yapmak istemediğini anlarız. Daha sonra kendisi de itiraf eder:

Tutunuz ki ben Mükerrerem'in dediği şeyi yapmaktan çekindim. Bu, neyi ispat eder? Bana annemden kalan boynumdaki şu mini mini madalyonun parçasından başka bir şey olmadığı malûm... Fakat ben, onu yere atıp ayağımla çiğneyemem değil mi? Bu onun boynuna, etine sürülmüş bir hatıradır. Bir mezar taşını da çiğnemekten, üstünde tango söylemekten çekinirsem zannederim ki bizim gibi bir insanın hatırasına hürmet etmekten başka bir şey yapmış olmayacağım. Demin bunu becerip söyleyemedim. Librpansör olmak insanlığı, insan duygularını hiçe saymak mıdır rica ederim?⁸⁷

Sevim'in "gökyüzü yolcuları dediği, ruh çağırma seansı için biraraya gelenler şunlardır: "Esnaf kılıklı fizik muallimi", "dev yapılı miralay mütekaidi", "şimdi küçük bir elektrikçi dükkânı işleten bir eski şeyh" ve "Coşkun Yılmaz adında yirmi beşlik bir ilkmektep muallimi".

Emekli albayın anlatıcı ile yakın yaşlarda olduğunu düşünebiliriz. Gençliğinde onun da sıkı pozitivist bir eğitimden geçmiş olması muhtemeldir ama belki de Mükerrerem'in belirttiği sebepler onu bu masanın başına getirmiştir. Halifeliğin 1924'te kaldırılmasının ardından; 30 Kasım 1925'te, tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması kararı alındı. Şeyh, derviş, mürit, dede, seyit gibi unvanlar yasaklandı. Dolayısıyla, bir eski şeyhin "şimdilerde" elektrikçi dükkânı işleterek hayatını idame ettirmeye çalıştığını görüyoruz. Reşat Nuri, bu dükkâna dair başka hiçbir şey söylemiyor. Orası gerçek bir elektrikçi dükkânı olabileceği gibi, yeraltına çekilmiş bir tarikatın bulunduğu bir nokta da olabilir. 1906 civarında doğduğu anlaşılan ilkmektep mualliminin adı ise Cumhuriyet inkılapçısının nasıl olması gerektiğini gösterir niteliktedir. Cumhuriyet, onuncu yılına girmek üzeredir, adı Coşkun Yılmaz olan ilkmektep muallimleri yetiştirmiştir ama o muallim bile kendini o masadan alıkoyamaz. Sevim, "Hepsi neyse ne ama ben, en ziyade şu Ürkmez midir, Yılmaz mıdır nedir... O genç mektep hocasına acıyorum" der.

Gündüz mektepte çocuklara "Biz genç cumhuriyetin genç çocukları... Karanlığı yıktık, taassubu kestik, hurafeyi astık. Bir elimizde inkılâbın

---

⁸⁷ Gökyüzü, 72.

bayrağı, bir elimizde yeni bilgilerin meşalesi, nereye gidiyoruz, biliyor musunuz?” diye kimbilir ne edebiyatlar yapmıştır? Gündüz yeni fikre, gece meczup fizik muallimiyle elektrikçi şeyhin peşinden gökyüzüne... Hadi canım, bu kadar maskaralık olmaz!..⁸⁸

Daha önce geldiği söylenen Gorko ile Gafi adındaki ruhları yeniden çağırmaya hazırlanırlar. Sevim’le anlatıcı çekildikleri kerevetten olanları izlemeye başlarlar. Aralarında en sevinçli ve heyecanlı görünen elektrikçi şeyhti” der anlatıcı. “Tekkesi kapandıktan sonra başlayan rüyasız, istiğraksız hayata bir türlü alışamayan bu adam, bu gece de bu oyunla kendini avutacak, Gafi ile Gorko’da ebedi cananının yeni bir tecellisini seyredecekti.”⁸⁹

Sevim, ne olduğu nalaşılamayan bir hastalığa tutulur ve uzun müddet yatar. Doktorlar hastalığın sebebini teşhis edemezler. İlaçlar işe yaramaz. Bursa’dan İstanbul’a gelmek de çare olmaz. Ne kadar iyi bakılırsa bakılsın, Sevim kendine gelemez.

6.1 Mayangalar

Sevim’de iyileşme alametlerinin görüldüğü bir temmuz gecesini, evde ziyafet verilir. Bu esnada, beklenmedik bir misafir, Pervin, anlatıcının küçük amcasının kızı, ansızın geliverir. Anlatıcı, Pervin’le gençlikteki evlendirilme ihtimalinden söz eder. Pervin’in politikayla ilgilendiğini, gazetelere yazılar yazdığını ve anlatıcıyla beraber olduğu zamanlarda “İttihatçı-İtilafçı” dedikoduları yaptığını öğreniriz. Yaklaşık yirmi senedir görüşmemişlerdir. “Pervin, benden ümidini kesince Büyük Muharebe’de vagon ticareti yapmış ve epeyce para kazanmış bir işadamıyla evlenmişti. (Bugün hatayı görmeye gelen melon şapkalılardan biri de o idi.)” Harp esnasında karaborsacılık yapan, vagon ticaretiyle zengin olan insanları, ilk romanından başlayarak sıklıkla eleştirmişti.⁹⁰ Pervin’in melon şapkalı kocasının kim olduğuna dair biraz daha detay öğreniriz.

Tarihini pek hatırlamıyorum; Cumhuriyetten biraz evvel, yahut sonra Büyük Millet Meclisi’ne de sokulmaya muvaffak olmuştu. Fakat “Huy canın

---

⁸⁸ Gökyüzü, 83.

⁸⁹ Gökyüzü, 91

⁹⁰ Harp esnasında vagon ticareti yaparak zengin olan biri de *Miskinler Tekkesi*’nde karşımıza çıkar. Zenginlikten fakirliğe düşen “dünyaya küsmüş adam” şöyle der: “Büyük muharebede ticaret yaptım. Vagon alıp satıyordum. Hudutlardan kuş uçmadığı bir zamanda altın getirip götürüyorum.” Reşat Nuri Güntekin, *Miskinler Tekkesi*, (2014: İstanbul), İnkılap, 188.

altındadır” derler; orada da pek durmamış; karışık birtakım ticaret işlerine girişerek kendini attırıncaya kadar uğraşmıştı. Pervin’in kocası tekrar mebus seçilmediği için devlete küskündür. İlk zamanlarda ötede beride gazete çıkaracağını, Fırkaya muhalefet yapacağını söyleyip gezerdi. Fakat yazı yazmak için evvela yazı yazmayı, sonra yazacağını bilmek lâzım. Militan politika yapmak için de az çok cesarete ihtiyaç vardır... Halbuki Pervin’in kocası cahil olduğu kadar da vesveseli ve tabansız bir adamdır. Korkmadan, yüreğini üzmeden muhalefet yapmak için bir çare düşünmüş, namaza başlamıştır. Elinde tespihiyle cami cami gezer; tersine çevrilecek kasketi olmadığı için melon şapkasıyla imamların ta arkasında namaza durur ve böylelikle hükümete kafa tuttuğunu zanneder.⁹¹

Pervin, hastalık boyunca anlatıcının en yakınında olmuş ama ziyafette içkiyi biraz kaçırmış Hasan’ı görünce aşağılama fırsatını kaçırmaz: “Ay, doktor, doktor dedikleri bu merhum Sultan Reşat’a benzeyen ihtiyar mı?”⁹² Pervinler, ara ara Sevim’i görme bahanesiyle eve gelip gitmeye başlarlar. Aslında, Pervin, yirmi yıl öncenin kapanmayan hesabını bu vesileyle sormak istemekte, her fırsatta Sevim’le daha alakadar nasıl olabileceklerini, evdeki eksikleri söylemektedir.

Reşat Nuri, daha sonra romanlarından birinin ismi yapacağı *Miskinler Tekkesi*’nin adını ilk kez bu kitapta anar: “Ben çocukken, Karacaahmet mezarlığında bir Miskinler Tekkesi vardı.”⁹³

Pervin’in gelip gidişleri azalmışsa da devam etmektedir. “Pervin, bir gün, bize kocasıyla beraber birkaç da misafir getirdi: Kırk küsur seneden beri görmediğim Hacı yenge isminde bir akraba, onun oğlu, gelini ve torunu.”⁹⁴ Ama artık kimse onu bu isimle çağırılmaktadır: “Hacı yenge süt gibi beyaz saçları, buruşuk yüzüyle asıl şimdi eli öpülecek bir Hacı yenge olmuştu. Fakat ne yazık ki bugün de yeni zevke uymadığı için midir nedir, onu herkes asıl isimle çağırıyor: ‘Bedia yenge’ diyordu.”⁹⁵

---

⁹¹ *Gökyüzü*, 141-2.

⁹² *Gökyüzü*, 145.

⁹³ *Gökyüzü*, 169. Daha sonra şurada anacak: “Karacaahmed’in meşhur tekkesindeki miskinler gibi...”, Reşat Nuri Güntekin, *Değirmen*, (İstanbul: 2017), 65.

⁹⁴ *Gökyüzü*, 196.

⁹⁵ *Gökyüzü*, 198.

Bundan önce karşımıza çıkan “hacı” sıfatlı karakterler erkekti. Hacı yenge, bu manada bir ilk. Ama “yeni zevk” onun adına bile tahammül edememiştir. Romanın sonuna doğru ortaya çıkan Hacı yenge, Sevim’i görür görmez hastalığın teşhisini koyar.

- Çocuğumuzun hastalığını Pervin kızım bana uzun uzadıya anlattı. Doktorlar, bu hastalığa bir çare bulamamışlar... Bilir misiniz niçin? Siz yeni kafalılar ben söyleyince güleceksiniz. (...) Onun hastalığı bildiğimiz hastalıklardan değil de ondan... Ailemizde birçok kadınlar ve kızlar bilirim ki bu hastalığa tutuldu, bazıları da kurtulamayarak öldü... Dediğimizi tutarsanız, öyle umarım ki pişman olmazsınız; Sevim’i kurtarırsınız.⁹⁶

Bu girizgâhı yaptıktan sonra anlatıcıya “Mayangalar” diye bir şey bilip bilmediğini sorar.

- Ben size anlatayım... Mayangalar, eski bir ocaktır... Üsküdar’da İcadiye mahallesinde tekke gibi bir yerleri vardır... Şimdi tekkelerle beraber bunlar da dağıldılar ya... Neyse... Bu mayangalarda birtakım fakir Arap kadınları otururdu. Arap diyorsam bizim Âsude bacı gibi Habeşler... İstanbul’un birçok eski aileleri bu ocağa bağlıdır... Aileden bir çocuk dünyaya geldi mi İcadiye’deki bu Araplara haber yollanır; onlardan biri eve gelerek çocuğu tütsüden geçirirdi. Böylece çocuk ömrünün sonuna kadar iyi saatte olsunlara, mayangalara bağlanmış olurdu. Bizim zamanımızda tütsücüye kırmızı krep bezine bağlı bir sarı çeyrek altınıyla beneksiz bir kara horoz verilir, bu biçareler de bununla geçinirdi.

Bu tütsüyü birkaç senede bir tazelemek âdetti. Hele çocuk, büyücek bir hastalığa tutulduğu, evlendiği, doğurduğu vakit tütsüyü eksik etmeye gelmezdi. Bağlı bir kadın şayet dışarıda doğuracak olursa tütsüsü iki ay evvelinden gönderilirdi. Gülmeyiniz... Ben de bir zamanlar “bunlar boş şeyler” diye gülüp geçerdim ama sonradan öyle şeyler gördüm ki...⁹⁷

Anlatıcı, Bedia yengenin anlattıklarına güler. Ate olduğunu her fırsatta dillendiren, Tıbbiye’de okumuş, pozitivizmi her anlamda içselleştirmiş bir adam olan anlatıcıya göre, bu gerici, çağ dışı sözlerin hiçbir karşılığı olamaz. Ama Bursa’daki ayinde anlatılanlar, geceleri tavandan yağın şeker, sofalarda türlü kılıkta gezen insanlar, hayvanlar, ansızın düşüp ölen

---

⁹⁶ Gökyüzü, 201.

⁹⁷ Gökyüzü, 202.

leylek... “Odayı bir dehşet havası kaplamıştı. Herkes, birbirine bakıyor, gözleriyle, dudaklarıyla anlaşılmaz işaretler yapıyordu.”⁹⁸ Bedia yenge, Sevim’in annesinin de mayangalara bağlı olduğunu anlattık sonra “Gene söylüyorum...” der, “Hastalığın sebebini başka yerde aramayın... Doktorlardan hayır gelmez... Bilmiyorum ama İcadiye’deki tütsücülerin hepsi dağılmamıştır sanırım... Bir kere onlara başvurmalı... Ben, bildiğimi söyledim... Artık ötesini siz düşünün...”

Şaşkınlığını gizleyemeyen anlatıcı, “hemen kelimesi kelimesine tekrar ettiğim sözler, Cumhuriyetin ilanından birçok seneler sonra, hurafeye, periye, büyüye, tütsüye açılan savaşın onuncu yılında geçiyordu”⁹⁹ diye hayıflanır.

Yine ona göre, “yetmiş beşlik bir eski zaman kadını” olan Bedia yengeyi “ne yapsa hoş görmek, anlattığı cin, peri masallarını manzume okuyan yedi yaşında bir kız çocuğunu dinler gibi gülümseyerek dinlemek” lazımdır.

Onun bir sinir hastalığını tütsü ile tedavi etmek istemesinde şaşılacak bir şey yoktu. Şaşılacak şey bir eski mebusun, bir büyük nafia mühendisinin, senelerce kadın cemiyetlerinde çalışmış, yazı yazmış, konferanslar vermiş bir yeni kadının, yeni nesilden yüksek tahsil görmüş yirmi beş yaşında bir bankacının bu sözleri ürkmüş ve inanmış bir çehre ile dinlemesi, yarı bunak bir büyükanne sayıklamasından imdat umması idi.¹⁰⁰

Pervin de, ürkek sözlerle söyler Bedia yenge ile aynı düşüncede olduğunu.

Cine, periye inanmıyorum. Çünkü geri kafalı bir insan değilim. Gerçi bizim zamanımızda darülfünunlar falan yoktu... Fakat halime göre ben de oldukça okudum. Bugün bile hâlâ kitabı kapamış değilim. Hem roman filan değil; ciddi ilim kitapları... / (...) Evet, okumuş, yazmış bir insanın bu zamanda cine, periye inanması ayıptır... Fakat yengenin anlattıkları da yabana atılacak şeyler değil... Meselâ, bir aileden dört, beş kadının doğururken tütsüsü yetişemediği için kıvrana kıvrana öldüğünü görüyoruz... Bunlar sade bizim bildiklerimiz. Daha neler var! Bunların hepsi mi tesadüf?¹⁰¹

---

⁹⁸ *Gökyüzü*, 204.

⁹⁹ *Gökyüzü*, 205.

¹⁰⁰ *Gökyüzü*, 206.

¹⁰¹ *Gökyüzü*, 208.

Pervin'in kocası da aynı fikirde olduğunu söyler: “Maneviyatı kökünden inkâra taraftar değilim.” Anlatıcı, bu kez, son bir umut olarak Sevim’le evlendirmek istediği bankacı Turgut’un fikrini sorar. “Amerika’da da böyle şeylere inanıyorlarmış... Biliyorsunuz, Amerika ne kadar ileridir... Maneviyat inkâr edilemez...Arkadaşlarımın arasında Avrupa’da, Amerika’da tahsil edenler var. Bir kibritle üç sigara yakmıyorlar...”

Anlatıcı, “bir masala milyarda bir ihtimal vermekle ne kaybedeceğini” anlamayan insanlar arasında bir başına kalır. “Hülâsa işbaşındaki orta nesil ile hayata yeni atılan genç nesil derhal hükümlerini vermişler, yetmiş beşlik Hacı yenge partiyi kazanmıştı.” Hemen ardından, mayangaların kim olduğunu öğreniriz.

Mayangalar bir eski tarikat, on sene evvel kapatılmış bir tekkedir. Bu tekkeyi Afrika’nın yarı maymun zencileri ¹⁰² idare ederdi. Tarikatları, herhalde bildiğimiz dinlerden, Müslümanlık ya da Yahudilikten çok daha eskiydi. Yeni kanunun dağıttığı bu tekkeden ötede beride elbette üç, beş kişi kalmıştı. ¹⁰³

Hepsine karşı çıkan anlatıcı ise bu noktada anlaşmalarının mümkün olmadığını söyler. Ama romanın en netameli bölümü de burasıdır. Bütün bunların yanlış olduğunu düşünse de, Bedia yengenin anlattıkları aklında kalmıştır. Bununla birlikte, Sevim’in hastalığı da hâlâ geçmemiştir. Kimi geceler sayıklamaları işitilir.

Hasta, sessiz ve hareketsiz uyuyor. Bunlar, bir hastalık sayıklamasından başka ne olabilirdi? (...) Fakat ben, ne Hacı yenge, ne hatta Pervin değilim ki bundan manâ çıkarmaya kalkayım, kendimi vehimlere kaptırayım.

Bunlar, gündüze mahsus gayet makul düşünceler. Ancak gece olunca muhakememdeki bu sükûnete bozuluyor, saat ilerledikçe nabzım hızlanmaya, kulaklarım uğuldamaya başlıyordu. ¹⁰⁴

---

¹⁰² “Dünyanın en az korkulacak yeri mezarlıktır. Çünkü buraya yalnız kötülük yapmaya kudreti kalmayan getirilir” diyen, Tanpınar’ın “edebiyatın ortasında bir şefkat ürperışı” diye tanımladığı Reşat Nuri’nin, “yarı maymun zenciler” sözünü anlayamadığımı belirtmek istiyorum. *Miskinler Tekkesi*’nde de buna yakın bir söz eder. Hicazlı bir Arap olan ve *Gökyüzü*’ndeki Arap bacı gibi “ayo” diye konuşan Mesule Bacı’yı anlatırken “insanla maymun arası bir mahlûktur” der. *Miskinler Tekkesi*, 197.

¹⁰³ *Gökyüzü*, 209.

¹⁰⁴ *Gökyüzü*, 214.

Sevim'in sayıklamalarına başladığı bir gece anlatıcı söylediklerini kayda geçirir: “Saz afayı malka çıda gorbıa vayyareve...” Korkmaya başladığını, parmaklarının titrediğini söyler. Bir yandan da önüne geçemediği düşüncelerin ne kadar geri ve saçma olduğunu kendi kendine tekrarlar. Ama Bedia yengenin söyledikleri, düşüncelerinin arkaplanında devam etmekte, git git büyümektedir.

Masanın üstündeki kutudan bir sigara alıyorum. Yakmak için kibrit yok. Elime geçen bir kâğıdı sobaya sokarak tutuşturuyorum. Fakat sigaramı yakarken bu kâğıdın biraz evvelki sayıklamayı yazdığım kâğıt olduğunu fark ediyorum. Parmağımı hafifçe yakmak pahasına alevi söndürüyorum.

Kâğıttaki yarı yanmış yazılar beni tekrar korkutuyor.

Yerdeki bir kâğıt parçasıyla sigara yakmaktan daha tabii ne olur? Fakat o saniyede aklımdan şu düşünce geçmiştir:

Bu yazıları bana yaktıran kuvvet, Sevim'e o barbar sözleri söyleten gizli kuvvettir.¹⁰⁵

Bu hesaplaşma bölümünde altını çizmek istediğim bazı sözler var. Birincisi, Bedia yenge, Mayangaları anlattıktan sonra anlatıcının verdiği tepki: “Cumhuriyetin ilanından birçok seneler sonra, hurafeye, periye, büyüye, tütsüye açılan savaşın onuncu yılında” söylenen sözleri kabullenemeyişi. İkincisi, tekke ve zaviyelerin kapatılmış olmasının, bu kurumların toplumun üstündeki etkisinin kaybolması manasına gelmediği. Cumhuriyet, tekke ve zaviyeleri kapatmışsa da, yerine bir şey koyamadığı için toplum birçok sorunun çözümünü hâlâ eski usullerle çözmeye çalışmaktadır. Üstelik okumuş yazmış, hatta “geri fikirli bir insan” olmadığını açıkça vurgulayan Pervin gibiler bile bu düşünüş tarzından tam kopamamışlardır.

Doktorların hastalığa bir türlü çözüm bulamaması, bir türlü kabul etmek istemese de, Mayangalara dair anlatılanların hakikat olma ihtimalini güçlendirmeye başlar. Anlatıcı, artık karşılaştığı her olayı bu sözlerin ışığında düşünüp yorumluyordur. Bir akşam, Fatih'teki eski mahallesinden geçerken, “Çocukken bayram sabahlarında beni de birkaç defa getirdikleri bu camiye bir kere daha görmek için içimde garip bir merak uyandı” der. Camiye girdiğinde ise

---

¹⁰⁵ Gökyüzü, 215-6.

Mükerrem'in sözleri aklına gelir. "Fakat şurası da muhakkak ki, Nemrut gibi gökyüzüne attığım oklar geri dönüyor, yeri ve sebebi bilinmez yaralarla beni delik deşik ediyordu."¹⁰⁶

Süngüsü düşmüş bir asker gibidir. "Fen, bir şey vaadedemiyordu" der. Müthiş bir iç hesaplaşmasının içine düşmüş, bugüne kadar inandığı, bağlandığı bütün değerlerinden uzaklaşmıştır.

Çaresizlik karşısında, ben de ötekiler gibi gözlerimi yavaş yavaş gökyüzüne çevirmeye, Sevim'in hastalığı için ondan bir şeyler beklemeye başlamıştım. (...)

Kendini bir hakikat ve hür fikir havarisi sanan bir insan için sanırım ki bundan feci bir iflâs ve rezalet olamayacaktı. Anlaşılmaz bir hastalık vakası karşısında bozguna uğrayan, kökünden sarsılan bir kanaat ve meslek kadar çocukça ve maskaraca bir sahtekârlık tasavvur edilebilir mi?¹⁰⁷

Anlatıcı da ikna olmuştur. Sevim, Mayangalar tarafından hem tütsülenecek hem de düğünü yapılacaktır. Son bölümde, hastalığın hiçbir iz bırakmadan geçtiğini, Sevim'in eskisi kadar sıhhatli ve neşeli olduğunu öğreniriz. Sevim'in hastalığı süresince anlatıcı da bir nevi hastalık geçirdiğini söyler. Onun hastalığı, inandığı her şeyin çökmesiyle ilgilidir.

Bütün hayatında bir tür fikir havarisi olduğunu söylemekle özün; insanlığın ve memleketin bütün istikbalini masal ve hurafeye karşı kazanacağı istikbalden bekle, inananları zaafı itham et; göğe el açan biçareleri ayıpla, kendini vehimden kurtulmuş insanın en mükemmel modeli olarak ileri sür, sonra günün bir çocuğun anlaşılmaz hastalığı karşısında ne yapacağını şaşır, afrikalı bacılara tütsü yaktırmaya, putperest düğünü yaptırmaya kalk.

Dünyada hiçbir düşkünlük, bununla ölçülemez, hiçbir zaaf, bir insanı bu kadar küçültüp alçaltamazdı.¹⁰⁸

Neden sonra, cevabı gökyüzünde bulduğunu sandığı soruların sırrı çözülmeye başlanır. Sevim'in sayıklamaları Âsude bacıdan çocuklukta dinlediği bir masalın tekerlemesinden

---

¹⁰⁶ *Gökyüzü*, 220.

¹⁰⁷ *Gökyüzü*, 221-2.

¹⁰⁸ *Gökyüzü*, 235.

başka bir şey değildir; duvardan aktığı söylenen gizemli şeker tozları, aslında kuruyan sıvadır; bambaşka manalar yüklenen çengelli çivi yerli yerinde durmaktadır...

Roman biterken anlatıcıyı bir hayli değişmiş buluruz. Sevim'in iyileşmesi ile Mayangalar arasında hiçbir ilişki yoktur. Ama bir şey keşfetmiştir. Sevim hastalanana kadar hiç düşünmediği o olgu: Toplumun yüzyıllardır arkasını yasladığı sığınma ihtiyacı.

Gençliğinde İttihatçıların en önde gelen isimleriyle tanışan, ate olduğunu her fırsatta yineleyen, Cumhuriyet inkılaplarını benimsemiş bir karakter yaratan Reşat Nuri, aslında döneminin aydınlarına da ışık tutmuş oluyor.¹⁰⁹ *Yeşil Gece*'yi bitirirken Cumhuriyet'e kendi kadrolarının kim olduğunu göstererek ikaz etmiş; *Kızılıcak Dalları*'nda ve kısmen *Eski Hastalık*'ın ilk bölümünde inkılapların şiddetini ve uygulanış biçimini eleştirmişti. *Gökyüzü*, bu romanlardan biraz daha farklı. Bu romanın geçtiği tarih, tekke ve zaviyelerin kapatılmasından altı sene sonra. En büyük eleştiri ise kendi gibi olan aydın kesime. Onların iflasından söz ettiğini görüyoruz. O düşünce sistematığının ne kadar çabuk çöktüğünü, ya da daha doğru bir deyişle, toplumun geniş kesimleri tarafından nasıl ve neden karşılık bulmadığını gösteriyor. "Gökyüzünü" aradan çıkarmanın kafi olmayacağını, yerine bir şey konmazsa, gökyüzünün çok daha istenmeyen bir şekilde geri gelebileceğini uyarır gibidir. Reşat Nuri'de rejime yönelik eleştirilerinin tonu her romanında biraz daha artmaya başlar...

---

¹⁰⁹ Çok benzer bir temayı "Bir Yudum Su" adlı hikâyesinde de görürüz. Reşat Nuri Güntekin, "Bir Yudum Su", *Sönmüş Yıldızlar* içinde, (2016: İstanbul), İnkılap, 59-66.

7. ESKİ HASTALIK

Reşat Nuri dendiği zaman, genellikle, akla evvela *Çalikuşu*, ardından da, son cümlesinden ötürü *Damga* gelir. 1938’de yayımlanan *Eski Hastalık*, bütün kusursuzluğuna rağmen bir türlü hak ettiği değeri bulmamıştır. Fethi Naci, *Eski Hastalık* için “en ilginç romanlarından, ama bütün ilginç romanları gibi az tanınan, az okunan bir roman!”¹¹⁰ der. Selim İleri’nin başyapıt olarak nitelendirdiği bu eser için Murat Belge de benzer bir düşünceye sahiptir: “Reşat Nuri Güntekin’in *Eski Hastalık*’ının Türkiye’de yazılmış en güzel romanlardan biri olduğunu düşünürüm. (...) Romanları arasında *Eski Hastalık* bence başyapıttır.”¹¹¹

Romana girdiğimizde, Züleyha’nın hastanededir. Yusuf, kocası, ondört günden beri hastanede yatan Züleyha’yı çıkarmak için Silifke’den gelmiştir. Hemen sonra, Züleyha’nın neden hastanede olduğunu öğreniriz. Reşat Nuri, mizah ve alay dozu çok yüksek bir başlangıç yapar.

Bir ikinci vakti... Kendisi kalabalık bir akraba ve dost grubu ile Suadiye taraflarında bir çalgılı gazino bahçesinde uslu uslu oturmaktadır. Derken kapıda küçük bir otomobili duruyor, içinden genç bir adam atlıyor ve elleri ceplerinde Züleyha’nın masasına doğru yürüyor.

Bu delikanlı, geçen sonbaharda Büyükdere yolunda yapılmış bir amatör müsabakasında -kapıdaki aynı otomobille- ikincilik kazanmış bir sporcudur ve İstanbul’da bulunduğu dört aydan beri de Züleyha’ya kur yapmaktadır.

Masanın önüne gelince birdenbire ellerini ceplerinden çıkarıyor ve küçük bir mantar tabancasını gruba çevirerek:

- Eller yukarı... Kımıldayanı yakarım, diyor. (...) Ben otomobilli haydut oldum. Züleyha’yı dağlara kaçırmaya geldim... Haydi, düş önüme...¹¹²

Anlatıcı, bu sahnede araya girer ve adeta okuyucuyla konuşmaya başlar.

Ne fenalık var? Bu, gayet güzel bulunmuş spiritüel sinema numarasına iştirak etmekte ne fenalık var? Genç bir kadının her yerde dansettiği, plajda köpük köpüğe boğuşup şakalaştığı ve vücudunu bir heykel gibi kucağına teslim

¹¹⁰ Fethi Naci, *Reşat Nuri’nin...*, 164.

¹¹¹ Murat Belge, *Step ve Bozkır*, (2016: İstanbul), İletişim, 301.

¹¹² Reşat Nuri Güntekin, *Eski Hastalık*, sene ve yer belirtilmemiş, 6. baskı, İnkılap, 7.

ederek yüzme talimi yaptığı bir genç arkadaşla asfalt yol üzerinde şöyle bir uzanıvermesine kim ne diyebilir? Evet, bu zamanda kimdir o eski kafalı ki böyle bir harekette dedikodu yapılacak bir şey görür?¹¹³

Romanın yirmilerde geçtiğini düşünürsek, anlatıcının sözlerinin bir alay olduğu rahatlıkla anlaşılır. “Bu, o çağda (...) ‘skandal’dan aşağı bir kelimeyle anlatılmayacak bir durum.”¹¹⁴ Dudullu köyünden geçerken bir kaza yaparlar. Züleyha ve arkadaşı ölümden tesadüfen kurtulur. Yaralandığını duyan arkadaşları hemen hastaneye koşar ama “ertesi günlerde vaka bir skandal şeklini almaya başlayınca dostlar yavaş yavaş çekilmeye, hastane tenhalaşmaya”¹¹⁵ başlar.

Peki, olayın, en azından geçtiği dönem için, “skandal” olarak adlandırılacağını bilen Reşat Nuri, bir sayfa önce neden bunun tam tersini söyler?

Züleyha’nın çocukluğu İstanbul’da geçmiştir. Asker olan babası Ali Osman Bey, Anadolu’ya gitmiştir; annesinin kemik vereminden ölümü ve sonrasında teyzesiyle yaşamaya başlayan Züleyha’nın en sevdiği insan addettiği büyük dayısı, yüksek bir hariciye memuru olan Şevket Bey’dir. Ondandır “yeni fikirli, zeki ve medeni” bir insan olarak söz eder. Şevket Bey’in evinin duvarında General Pele’nin tablosu asılıdır.

Ailesini ne güzel yaşatıyordu. Düşmanlar bile onu ne kadar beğeniyor ve hatırını sayıyorlardı. Babasını Adana’da öldürmeye çalışan Fransızlar, dayısını burada el üstünde tutuyorlar; sefarethanelerde, zırhlarda çaylara, balolara çağırıyorlar; hastalandığı zaman üniformalı ecnebi zabıtları vasıtasıyla hatırını soruyorlardı.¹¹⁶

Bu bilgi bize Züleyha’nın büyüdüğü ortamı anlatması açısından önemli. Reşat Nuri, burada, okuyucuyu açmaza sokuyor. Züleyha’nın “geri fikirli” olamayacağı kesin. Zaten, kendisine en yakın gördüğü dayısının da “yeni fikirli” olduğunu söylüyor. O zaman, önce Suadiye taraflarındaki bir “çalgılı gazinoda”, sonra da hastanede gördüğümüz Züleyha’nın arkadaşları ve tanıdıkları da yeni fikirli insanlar. Fakat, gazeteler bu olaydan skandal olarak

---

¹¹³ *Eski Hastalık*, 8.

¹¹⁴ Murat Belge, *Step...*, 303.

¹¹⁵ *Eski Hastalık*, 9.

¹¹⁶ *Eski Hastalık*, 27.

bahsedince hastaneden ellerini çekiyorlar. Bu gazetelerin *Hakimiyet-i Milliye* ya da *Cumhuriyet* olması muhtemel. Bu gazetede yazarların da “eski kafalı” olduğunu iddia edemeyiz. O halde, bu kazanın skandal olarak nitelenmesine yol açan, dedikodu yapanlar kimlerdir? “Eski kafalı” insanları tanıtırken, “genç bir kadının her yerde dansettiği, plajda köpük köpüğe boğuşup şakalaştığı ve vücudunu bir heykel gibi kucağına teslim ederek yüzme talimi yaptığı” bir dönemde, bütün bu yeniliklere, “inkılaplara” karşı çıkanları kast ediyor. Sonra, Janus’un öteki yüzü gibi, olaya diğer tarafından bakıyoruz. Dedikoduyu yapan, gazetelerde bu olaydan “skandal” diyerek bahseden, arkadaşlarını hastanede yalnız bırakan gene bu “yeni fikirli” insanlardır. Dolayısıyla, bu “yeni fikirli” Cumhuriyet elitlerinin, aslında, “eski kafalı” olduğunu görürüz.

Reşat Nuri’nin daha önce kadroların yetersizliğinden şikâyet ettiğini görmüştük. Bu kez, şikâyeti doğrudan kendi etrafına, bir nevi ikiyezül Cumhuriyet eliteine çeviriyor. Bu ikiyezülülüğe, ilkin *Yeşil Gece*’de, “sarığı atıp melon şapka” takan, yeni Cumhuriyet’in muteber isimlerinden Eyüp Efendi ile değinmişti. *Gökyüzü*’nde bu aydınların “iflasından” söz etmişti, *Eski Hastalık*’ta bu hesaplaşma işini bir adım daha ileri taşıyor. Dolayısıyla, inkılapların ne kadar havada kaldığını ve toplum tarafından içselleştirilemediğini göstermek gibi bir derdi olduğu iddia edilebilir. Cumhuriyet’in kendi elitleri bile böyleyken toplumun geri kalanından ne beklenebilir, der gibidir. Şahin Hoca’nın idealizmini sonuna kadar paylaşır ama yeni düzen ona beklediğini vermemiştir. İşte Cumhuriyet’in “yeni fikirli” olması beklenen elitlerinin bile, üstelik de “kadınların her yerde dansettiği” böyle bir dönemde, bir trafik kazasını skandal addeden “geri kafalı”lardan bir farkı yoktur.

Züleyha’nın çocukluğunda İstanbul işgal altındadır. Şevket Bey, “elinde sopa ve saban demirinden başka silahı olmayan dört buçuk köylü ile, dünyanın en medeni ordularını memleketten kovmak gibi boş bir hayale inanmış” Ali Osman Bey gibi insanları “deli” görür. Ona göre, “bu mağlup ve yorgun milleti” kurtaracak tek şey siyasettir ama “bu adamların çılgınlığı, bu ümide de engel oluyor, zavallı Osmanlılığın son mezarını”¹¹⁷ kazmaktadır.

Şevket Bey’in düşündüğünün aksine savaşı “deliler” kazanır. Artık işgal kuvvetleri, İstanbul’u terk etmiştir. Anlatıcı, bu kez Şevket Bey’in omzunun üstünden bakar gibi konumlanır: “Zaferi kazanan hakikaten değerli ve kıymetli kumandanlar, vaziyet-i siyasiyenin nezaketini takdir edip de ifrata gitmezler, politika ve diplomasi işlerini ehline

---

¹¹⁷ *Eski Hastalık*, 26.

bırakmak ferasetini gösterirlerse memleket kurtulmuş sayılırdı.”¹¹⁸ Bu cümle önemli. Ama daha önce Şevket Bey’i siyasi hayattan çekilmeye ve “ömrünün geri kalan kısmını köşesinde tettebbu ile geçirmeye” iten sebeplere bakmak gerekiyor. Reşat Nuri, yeni rejimin çok kısa bir süre içinde yüz çevirdiği Şevket Bey ile Şahin Hoca’yı aynı düzlemde buluşturur.

Şevket Bey Pele’nin, Franşe Despere’nin dostluğunu kazanmakla memleketin sıkıntılı bir zamanında vatani vazifesinden başka bir şey yapmamıştı. Onun ihtiyar halinde sefarethane çaylarına, zırhlı balolarına devamdan maksadı, sırf yüksek ecnebi mahfellerinde ne olup bittiğini anlamak ve lehimizde cereyan uyandırmaya çalışmaktı. Sonra, Franşe Despere ve Pele dostluğu sayesinde o kaç biçare vatandaşı hapisten, belki ölümden kurtarmıştı. Yazık ki onlar, bu ince noktaları bir türlü kavrayamıyorlardı. Varsınlar, anlamasınlar, kendisi rütbe ve memuriyet peşinde bir adam olmadığı için şahsı hakkında yapılan bu haksızlığa eyvallah der geçerdi. Fakat vatanın yüksek menfaatlerine taallük eden bazı meselelerde de yanlış düşüncelere saplanıyorlar, mesela Babîli’de siyaset kurdu bunca kârazmûde diplomat varken bir askerle bir doktoru Lozan’a murahhas gönderiyorlardı.¹¹⁹

Şevket Bey’in itiraz ettiği isimler, İsmet İnönü ile Rıza Nur olsa gerek. *Eski Hastalık*, Atatürk’ün öldüğü ve İnönü’nün ikinci cumhurbaşkanı seçildiği yıl yayımlandı. Aynı yıl, Atatürk’ü “Ebedi Şef” ilan eden CHP Kurultayı, İnönü’ye de “Milli Şef” unvanını verdi. Fakat Reşat Nuri’nin, Şevket Bey’in ağzından şahsi fikirlerini ilettiğini söylemek de pek mümkün değil. Şevket Bey’in sağlam pabuç denen adamlardan olmadığını romanın ilerleyen bölümlerinde görürüz. Şevket Bey, skandalın kendisine bulaşmasından korkarak İstanbul’dan Çeşme’ye gider fakat Yusuf’un aşırı ısrarı sonucunda Züleyha dayısıyla yeniden karşılaşır. İzmir’deki bu tesadüfün ardından Şevket Bey’in ikinci kez kaçtığını, bu sefer de ertesi günkü buluşmaya gelmek yerine İstanbul’a döndüğünü öğreniriz. Yusuf, gazetelerde kazayı okuyunca sarsıldığını söyler. “Hasılı karar verdim... Onun [Kurtuluş Savaşı’nda emirerliğini yaptığı komutanı Ali Osman] kızını bu vaziyette bırakmak benim için acı olurdu; nâmertlik olurdu... Size herkesin hürmetini temin etmek lazımdı.”¹²⁰ Yusuf’un gözünde, başına gelen felaketten sonra Züleyha’yı yapayalnız bırakıp şehri terk eden Şevket Bey “nâmert”tir.

---

¹¹⁸ *Eski Hastalık*, 30.

¹¹⁹ *Eski Hastalık*, 32-3.

¹²⁰ *Eski Hastalık*, 243.

Burada karşımıza şöyle bir soru çıkıyor: Reşat Nuri, “murahhas üyeleri” nasıl görüyor? Şevket Bey’in yanında mı? Yoksa bir “nâmert”e bunları söyleterek o üyeleri yüceltiyor mu?

Onun için Yusuf’u nasıl gördüğünü anlamamız lazım. Murat Belge, “İstanbul kızı Züleyha” ile “Anadolu çocuğu Yusuf” ikilemine dikkat çekiyor: “Reşat Nuri’nin de bu karşıtlıkta Anadolu’dan yana olduğu belli. Yusuf’u hep severek ve yücelterek anlatıyor.”¹²¹

Ben de böyle düşünüyorum. Reşat Nuri’nin Lozan’a bir eleştirisi olduğunu gösteren hiçbir sözü yok. Sadece Lozan’ı değil, Meşrutî hareketi de, Cumhuriyet’i de, inkılapları da destekliyor. Ama desteği hep “idealler” düzeyinde kalıyor, uygulamaya geçildiğinde onu genellikle karşı tarafta görüyoruz. Dört sene sonra, Çanakkale milletvekiliyken yayımladığı *Ateş Gecesi*’nin sonunda anlatıcı Kemal Murat Bey’e şunları söyler.

Zaman ve mevsimlerinde birçok şeyleri asıl zannettim. Fakat uzun bir koşuda birdenbire soluğu kesilenler gibi daima yolumun yarısında dindim ve bütün öteki koşucuların hareketi bana boş bir yorgunluk ve nafililik gibi göründü.

Evet, hiç bir maddî sıkıntı, korku ve gâilesi, hiç bir şikâyet bahanesi olmayan bir adamım. Fakat, bununla beraber içimde daima umduğunu elde edememiş, kendisine edilen bir vaatte durulmamış bir adam hoşnutsuzluğundan kendimi kurtaramadım. Ancak, bana verilip de tutulmayan vaat nedir? Galiba asıl şikâyetim bunu bir türlü anlayamamış olmamdandır.¹²²

Saniyorum, “kendisine edilen bir vaatte durulmamış bir adam hoşnutsuzluğu”, Reşat Nuri’nin siyasi fikirlerinde de ortaya çıkar. Ona “tutulmayan vaat” verilmemiştir belki de. Ama o vaatlerin hayata geçiş biçiminin tamamen aleyhindedir. *Eski Hastalık*’taki balo sahnesi de böyledir. Züleyha, Yusuf’la evlenip kocasının memleketi Silifke’de yaşamaya başlamıştır. Ama balo sahnesine gelmeden önce, Reşat Nuri’nin “muaşeret âdâbı fenninde de hakikaten bir derya” olduğunu söylediği Şevket Bey’e kulak vermek gerekiyor.

- Genç bir erkek, eskiden ancak anahtar deliğinden, yahut tahtaperde aralığında gözetlediği bir kadını şimdi, çok şükür kollarına alıp dansedebiliyor. Bu, büyük bir adımdır. Fakat unutmayalım ki, ilk adımdır.

---

¹²¹ Murat Belge, *Step...*, 314.

¹²² *Ateş Gecesi*, 325-6.

Başka bir tabir ile boş bir çerçevedir. Bu çerçevenin içini medeniyetin o rengarenk nakışlarıyla motifleriyle doldurmak, bilir misiniz ne büyük iştir.¹²³

İşte Reşat Nuri'nin hayalkırıklığı bence hep bu “anda” yaşanır. Zorlukla atılan adımların en nihayetinde “boş bir çerçeve” olduğunu görmek. İlk adımlarla hiçbir zaman yetinmemiş, yetinenleri de kıyasıya eleştirmiştir.

7.1 Balo

Silifke'de bir düğün yapılacak. “Eğlenti programını tertip için” bir de komite kurulmuştur. Yusuf, Züleyha'dan bu komiteye dahil olmasını ister.

Perşembe akşamına bir asri düğünümüz var (...) güvey bir eşraf ailesinin oğlu, gelin bizim belediye meclisindeki aza arkadaşlardan birinin kızı. İki aile arasında bir ihtilaf çıktı... Güvey tarafı eski usul, alaturka düğün, gelin tarafı balo istiyor... Neyse, biz araya girdik, bir bahçe eğlencesiyle meseleyi hallettik... Yani hem alaturka saz falan çalınacak hem de dans edilecek.

Züleyha, biraz da alayla, alaturka sazla nasıl dans edileceğini sorar. “Ne münasebet!” der Yusuf, “Mersin'den caz getireceğiz.”¹²⁴ Reşat Nuri, yetişmiş kadroların niteliksizliğine dair eleştirilerine bu kez kısaca değinir. Yusuf'un yanında “Meşrutiyet meclislerinden birinde birkaç sene mebusluk etmiş bir avukat” olduğunu öğreniriz. Bir görünüp kaybolan bu karakterin romanda hiçbir etkisi yoktur. Züleyha, dayısına yazdığı mektupta bu avukata da yer verir.

Sonradan öğrendiğime göre, bu eski mebus, az buçuk muhalifmiş, (yahut da sizin gayrimemnun dediğiniz kimselerden... Ben, bu nüansları pek ayırdedemem) fakat bu yüzden birkaç kere canını yakmış oldukları gibi, kendi de tembel ve tabansız olduğundan, açık konuşmaya cesaret edemez, böyle şaka ile karışık müphem lakırdılar söylemiş!

---

¹²³ *Eski Hastalık*, 35.

¹²⁴ *Eski Hastalık*, 50.

Garip değil mi, bana bu izahatı veren adam, yarım saat evvel, onu bana âlim, fâdil, hoşsohbet ve daha bilmem ne diye takdim eden, belediye başkâtibi idi.¹²⁵

Şu paragrafa yakından bakalım. Birincisi, Tek Parti günlerindeyiz. Romanın geçtiği dönem de Cumhuriyet'in ilk seneleri. Demek, muhalif olan eski bir mebus var. Gidişattan hiç memnun değil. Muhtemelen 1930'da Serbest Fırka'ya gireceklerden. Ama "muhalif" olduğu için de canı yakılmış. Yakan kim? Tek Parti iktidarı. Ama bu adam da "tembel ve tabansız". Dolayısıyla, onunla da arzu edilen ideallere ulaşmak mümkün değil. Dahası, Tek Parti'nin Silifke'deki belediye başkâtibi de ahlaksız bir adam. Yüz yüze "âlim" dediği avukata yarım saat sonra hakaret ediyor.

"Düğünl  balo, dün gece her dalına bir donanma feneri asılmış geniş bir bahçede verildi." Fakat bu balo sahnesiyle *Kızılıcık Dalları*'nın sonundaki "opera meydanı" diyalogunu birlikte okumak mümkündür. Operanın "opera" olmaması gibi; balo da "balo" değildir. Komite  yelerinden Fikri Bey, "vaktiyle açıp kapadığı sinemadan kalma bir mot rle elektrik yapacağını va'detmiş" ise de "uzun zaman, rutubetli bir bodrumda kalan makine, k flendiği ve tamir kabul etmeyecek surette bozulduğu için, son dakikada elektrik ışığını lükse çevirmeye mecburiyet hasıl olmuştu." Devamında, "Mersin'den cazbant ıları getiren otomobil"i "Kızkalesi önlerinde" bozulduğunu öğreniriz.

Bereket versin, pistin kenarında cazbant ılar için yapılmış, kameriye gibi bir yerde şimdilik bir ince çalgı takımı çalıyor, halkın çok tuttuğu güzel sesli bir hafız, durmadan gazel söylüyordu.¹²⁶

Cazbant ılar için hazırlanan yerde, "halkın çok tuttuğu" gazel okuyan bir hafız vardır. "Düğünl  balo", bir hayli kalabalıktır ama... "Lüks masalarda, tek boş iskemle bulunmamasına rağmen bazı belli başlı aile kadınlarının gelmemiş, daha doğrusu babaları, kocaları, kardeşleri tarafından getirilmemiş olmalarından Şikâyet edenler vardı." Davetlilerden biri elinden yakaladığı belediye reisine "etraftan işitilecek bir sesle" sorar: "Ne iştir bu beyim... bizi teşvik edenler hani neredeler? Bizimkiler, helâl da, kendilerinininki mi

---

¹²⁵ *Eski Hastalık*, 51-2.

¹²⁶ *Eski Hastalık*, 55.

haram”?¹²⁷ Aynı adam, reis uzaklaştıktan sonra “Mantolarınızı sırtınıza giyin bakalım” diye çıkışır kızlarına. “Dansa kalkacak olursanız ayağınızı kırarım.”

Bir parantez açıp Şevket Süreyya Aydemir’in 1965’te yayımlanan *Tek Adam*’ından uzun bir bölüm alıntılanmak istiyorum.

Anlaşıldığına göre ilk balo Türk Ocağında verilmiştir. O zaman Türk Ocağı, eski Ankara’da, Şengül hamamı yanında eski bir Ermeni mektebi binasında çalışıyordu. O güne ait anılar, balo gecesini şöyle canlandırır. Bu harap binanın salonunda, duvar diplerine sandalyeler dizilmiştir. Herkesin sus pus sıralanıp oturduğu, sessiz, hareketsiz, hatta kadınsız sanki bir mevlit toplantısı. Gazi’nin; Orman Çiftliğinin istasyon binası yapılıncaya orada verdiği balo, daha hoş sahneler gösterir. Burası küçük, iki katlı, basit bir binadır. Balo bu binada verilecekti. Şehirden beş altı kilometre beridedeki bu istasyona GaziMEB, davetlilerini birkaç tren vagonunda götürür. Çünkü hem muntazam yol yoktur, hem yeteri kadar otomobil bulunmaz... Davet sahibi, misafirlerini, trende, kompartımanları dolaşarak selamlar.

Ama galiba, hepsi hepsi üç kadın vardır: Yakup Kadri’nin, Falih Rıfkı’nın ve Ruşen Eşref’in hanımları... Gazi onların kompartımanına gelince, Leman Yakup Kadri hemen atılır:

“- Paşam, bu inkılâbın kurbanları yalnız biz miyiz? Hani yaver beylerin, mebus beylerin, vekil beylerin hanımları?”

Evet, yaver beylerin, mebus beylerin, vekil beylerin hanımları yoktur. Hatta, bir gece Fuat Bulca’nın evine misafir gelen Atatürk:

“- Nerede hanımefendi?”

diye sorunca anlatıldığına göre, Bulca oldukça sert davranmıştır...

Balo salonunda bazı hoş sahneler de geçer. Ortalıkta kadın görünsün diye, o zamanki Ankara’nın Fresko barından getirilen birkaç artisti görünce, bu sefer de “inkılâbın üç kurbanı biz miyiz?” diye çıkışan bayanlar salonu terk etmek isterler. Misafir artistler hemen oradan uzaklaştırılır...

Sıra dansa gelir. Gazi, önce Şefika Falih Rıfkı’yı dansa kaldırır. Onu Yakup Kadri Bey, Saliha Ruşen Eşrefle takip ederler. Fakat yerler öyle kötü ve acemice cilalanmış sabunlanmış ki, Gazi ile damı, daha ilk tura girerken ayakları kayarak üst üste yığılırlar. Onların üstüne de Yakup’la onun kolundaki Saliha Hanım devrilirler.

Gazi işi latifeye almaktan başka ne yapabiliirdi ki... Hatta o, Yakup Kadri’nin de kendi üstlerine yıkılışını, Yakup’un, sahneyi hafifletmek isteyerek yaptığı

¹²⁷ *Eski Hastalık*, 56-7. Cümle, “kendilerinin ki” diye yanlış dizilmiş. Düzelterek alıntıldım.

bir latife gibi alır. Memnun görünür. Hulâsa, çiftlik istasyonunun açılması şerefine verilen balo hakkında Ankara gazetelerinde ertesi gün çok ilgi çekici tafsilat verilir:

“Gazi Hazretlerinin Orman Çiftliğinde dün akşam verdikleri büyük, muhteşem balo, kadın ve erkek çok seçkin ve kalabalık bir davetli kitlesinin huzuru ile, sabahlara kadar büyük bir neşe içinde geçmiştir. Müstesna bir müzik, danslar, eğlenceler vs...”¹²⁸

Yaklaşık otuz sene farkla yazılan ama aynı dönemleri anlatan bu iki metnin arasında büyük bir benzerlik göze çarpıyor. Bir kere, ikisinde de “ilk balo” gecesi anlatılıyor, oysa iki yer de balo düzenlemeye müsait değil.¹²⁹ Daha önemlisi, ikisinde de kadın yoktur. Şevket Süreyya, “herkesin sus pus sıralanıp oturduğu, sessiz, hareketsiz, hatta kadınsız sanki bir mevlit toplantısı” diye hatırlıyor. *Eski Hastalık*’ta ise bir yandan gazel dinlenirken “Bizi teşvik edenler neredeler? Bizimkiler, helâl da, kendilerinininki mi haram?” diye soruyor kırmızı yüzlü adam. Ama ilk baloya katılan üç kadın görüyoruz: Yakup Kadri’nin, Falih Rıfkı’nın ve Ruşen Eşrefin hanımları. Ama iş bu kadarla kalmaz, Leman Hanım, “Paşam, bu inkılâbın kurbanları yalnız biz miyiz?” diye sorar. “Hani yaver beylerin, mebus beylerin, vekil beylerin hanımları?”

Gazi’nin Şefika Hanım’la dans ederken ayağı kaymış, onların üstüne de Yakup Kadri ile Saliha Hanım düşmüş. Gazetelere yansıtılan şekli ne kadar farklı olsa da, inkılapların nasıl yaşandığına dair çok önemli bir tanıklık Aydemir’ininki. Kuşaktaşı Reşat Nuri’nin romana koyduğu bu bölümü, Şevket Süreyya’nın tanıklığıyla birlikte okuduğumuzda bunun sadece bir kurmaca olduğunu söylemek mümkün olmuyor. “Arasına koşmaca oynamak için, piste saldıran ve babaları tarafından kovalanarak yerlerine getirilen iki minimini kız çocuğu nihayet, ince çalgıya uyarak, kenarda karşı karşıya oynamaya başlamışlardı.”¹³⁰ Reşat Nuri, *Kızılılık Dalları*’ndaki gibi uzaktan bakıldığında yerleşmiş gözüken inkılapların aslında ne kadar havada durduğunu gösteriyor.

---

¹²⁸ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam: Mustafa Kemal 1922-1938* Cilt III, (2016: İstanbul), Remzi, 246-7.

¹²⁹ Şevket Süreyya, anlatısında mekânın eski bir Ermeni mektebi olduğunu söylüyor. O binadaki Ermenilere neler olduğu ve Cumhuriyet’in bu mirası nasıl devraldığı başka bir çalışmanın sorması gereken sorulardan biri olacaktır.

¹³⁰ *Eski Hastalık*, 57.

7.2 Nazizm

İki sene Fransa'da yaşamış olan Yusuf, Züleyha'nın sorusu üzerine Batılı devletler üstüne düşündüklerini anlatır. Bu, Avrupa'daki İngiltere-Fransa kanadının Anadolu'dan nasıl görüldüğünü göstermesi açısından ilginçtir. Ama gene de verdiği cevap Züleyha'yı am anlamıyla tatmin etmez. İkiriklenen Yusuf'un yerine Ali Osman Bey "Fransa'ya dönmesi için, tek bir ihtimal vardır," der, "Allah göstermesin yeniden bir Alman-Fransız muharebesi patlaması... O zaman bizden tek gönüllü olarak Almanlarla beraber Marsilya'ya inmek için ahdi var..."¹³¹

Romanın yayımlandığı yıl, Hitler gücünün doruğunda. Ama, buradan yola çıkarak Yusuf'un Nazilerle birlikte savaşmak istediği sonucuna varamayız. İki nedenden ötürü: Bir, romanın geçtiği yıllarda, özellikle de Silifke adlı kasabada yaşayan biri için Nazi tehlikesinden bahsetmek mümkün değil. O zaman nedir Yusuf'u "uzlaşmaz bir Fransız düşmanı" yapan? Züleyha da anlayamaz. "Bütün düşmanlarımızla artık barışmış değil miyiz?" diye sorar. "Hatta bize Fransızlardan çok daha fenalık etmiş, Ankara yakınlarına kadar yürümüş olanlarla..."

Polatlı'ya kadar ilerleyen Yunan ordusudur ama savaşın bitiminde Venizelos ile Atatürk arasında bir diyalog kurulur. Venizelos, 1930'da, davetli geldiği Ankara'daki Cumhuriyet balosuna da katılacaktır.

Oysa, iki, Yusuf için Almanlarla *beraber* savaşmaktan daha önemli olan Fransızlara *karşı* savaşmaktır.

Mesela İngilizleri alalım... İngiliz, tüccar devlettir. Oyununun kapalı bir tarafı yoktur. Herif, varını, yoğunu sarfetmiş, fazla olarak da kellesini koltuğuna almış, neticede yaptığı donanma ile kendini dünyanın baş korsanı ilân etmiş... Elbette bu donanma ve bu kuvvetle dünyayı haraca kesecek (...) / Peki, neden İngilizleri mazur görüyorum da, Fransızları görmüyorum (...)

Biz, Fransızları, öteden beri hocamız, dostumuz yakınımız bildik... Meşhur İnsan Hukuku beyannamelerine kapıldık. Filozoflarının, âlimlerinin, ediblerinin, hatta siyasilerinin: "Biz hakkı hakikati, iyiliği, güzelliği insanlık sevgisini menfaatlerimizden de üstün tutarız" demelerine inandık. Onları okuduk, tercüme ettik, mektep kürsülerinden çocuklarımıza telkin ettik. Sekiz, on yaşındaki

---

¹³¹ *Eski Hastalık*, 85.

çocuklarımıza iptidaî mekteplerinde Fransızca okuttuk. (...) Bütün bunlardan sonra onları evvela Çanakkale’de, sonra İstanbul’da görünce, çıldırıverdim.¹³²

Fransızlar tarafından “küçük, sefil, hor, hakir” görüldüğü, General Franşe Despere “Türk millerine karşı, bir garip ve âmir sesiyle” konuştuğu için nefret etmektedir. Dolayısıyla, General’in dostluğunu kazanmakla iftihar eden Şevket Bey’den de nefret etmektedir. Peki, bu geçen sürede Ankara hangi tarafta? Belediye reisliğini seçimlerde kaybeden Yusuf’un aksine Şevket Bey’in krediyi düzelttiğini, iki idare meclisi azalığı ve bir şirket komiserliği aldığını öğreniyoruz.

Artık inkılâp ve hükümete eskisi kadar dargın kalmasına da sebep yoktu. Lâiklik davasını müfrit, şimendifer siyasetini şüpheli, devletçilik tezini tehlikeli bulmakla beraber, işlerin umumi gidişini fena görmüyordu. (...) / İnkılâp, onun nazarında, haşarılığı, kırıp dökücülüğü ile ailesine epeyce korkular geçirttikten sonra düzelmeye, zekâ ve ciddiyet alâmetleri göstermeye başlamış bir çocuk gibi idi.¹³³

7.3 ’Yenileşme savaşı’

Yusuf’la Züleyha bir süreliğine İstanbul’a giderler. “Silifke’nin en modern adamı geçinen ve bütün yenilik hareketlerine önyak olan” Yusuf, Züleyha’nın ailesinin yanında “acemi ve mahcup” kalır. Oysa, “İstiklâl Savaşı gibi, yenileşme savaşının da hemen hemen kutsi bir şey olduğuna” inanmaktadır.

Romanın sonunda anlaşılır ki, hastaneye gelişinden Silifke’de geçirdikleri günlere ve resmen boşandıkları güne kadar Yusuf’un en büyük amacı Züleyha’nın, daha doğrusu “komutanının kızınının”, gururunu iade etmektir. Şevket Bey’i Çeşme’de yakalayıp özellikle görüşmek istemesinin altında yatan sebep de budur.

Züleyha, veda ederken, Yusuf’a onu hiç aldatmadığını söyler. “Size inanmak isterim,” diye cevap verir kocası, “fakat bu hınzır hastalığa tutulan için şüphe dayanılmaz bir azaptır.”

Aslında birbirlerini yeniden tanıdımlar ve evliliktekinden çok daha güçlü bir ilişki kurmuşlardır ama Reşat Nuri, diğer birçok romanının aksine, mutlu sonla bitirmez romanını. Yusuf, ağlamamak için kendini çok zor tutmaktadır. “Boğazı tıkanıyor, gözleri yanıyordu.

---

¹³² *Eski Hastalık*, 87.

¹³³ *Eski Hastalık*, 129.

Fakat parmaklarının olmayacak bir şeye tesadüf etmesinden korkuyormuş gibi gözlerini oğuşturmaya cesaret edemeyerek, yüzünü pencerenin dışındaki karanlık ve rüzgâra attı.”

Son sahne: Vagonli¹³⁴, İstanbul’a doğru hareket eder. “Dışarıda yemek çingırağı” çalmaktadır. Reşat Nuri, bu sesin, Züleyha üstünde yaptığı etkiyi şöyle anlatır: “(...) üstünde biriken karanlığı silkelemeye, kendisini hayatın ışıklarına doğru cesaretle yürümeye davet eden bir ses gibi geldi.”

Ne de olsa, İstanbullu, “yeni fikirlere” sahip bir genç kadındır. “Züleyha, yerinden kalkarak lambasını açtı, çantasından çıkardığı aynada gözlerinin bozulmuş rimellerini uzun uzun düzelttikten sonra vagonrestorana yürüdü.”¹³⁵

Roman bitti ama ben Züleyha’yı vagonrestorana götürmek istiyorum. Kırgın ve gözleri yaşlı girdiği kompartımandan, “Cumhuriyet kadını” olarak çıkar. Rimellerini düzeltmiş, mutlaka biraz makyaj da yapmıştır. Silifke treninin pek alışık olmadığı bir kadın olduğunu düşünebiliriz. Tek başına bir masada oturacak, garsona sipariş verecek, belki biraz içki içecektir. Alışık olmayan gözler mutlaka üstüne dikilecek. Ama bu genç kadın, ne olursa olsun “hayatın ışıklarına doğru cesaretle yürümeye” devam edecektir. O gücü vardır artık. Cumhuriyet kadınlarının o gücü vardır.

---

¹³⁴ La Compagnie des Wagons-Lits. Detaylı bilgi için bkz. Ayşe Hür, “Vegon-Li Olayı ve ‘öz-dil’ zorbalığı”, *Gayri Müslimlerin Öteki Tarihi* içinde, (2015: İstanbul), Profil

¹³⁵ *Eski Hastalık*, 246.

8. ATEŞ GECESİ

8.1 *Bir sürgün*: Kemal Murat

Fethi Naci'ye göre, Reşat Nuri'nin en güzel romanı olan *Ateş Gecesi*'nin “siyasi” temalarında büyük benzerlikler görürüz. Romanın kahramanı henüz onsekiz yaşında bir siyasi sürgün olan Kemal Murat'tır. İstibdat günlerindeyiz. Milas'ın aslında Namık Kemal hayranı olan cüce kaymakamı, sürgünü karşılamaya gelir. Sürgün, henüz çocuktur. Şaşırır, adını sorar. Kemal Murat olduğunu öğrenir.

- Yani hem Kemal, hem Murat öyle mi? E sen bu akıbete iki defa müstahak olmuşsun çocuğum.¹³⁶

Kemal, Namık Kemal'i; Murat ise Mizancı Murat'ı akla getirir. Bu isimlerin Jön Türk olmaktan başka en büyük ortaklıkları sürülmüş olmalarıdır. Namık Kemal, “buralara yakın adalarda, Kıbrıs'ta, Sakız'da, Midilli'de”¹³⁷; Mizancı Murat ise Rodos'ta sürgün cezalarını çekmişlerdir.

Kemal Murat'ın mektepten alınıp sürülmesinin hikâyesini babasından öğreniriz.

- Biliyorsun ki, Sabiha yengen, Velihaht Reşat Efendinin saraylılarından. Yengeni alırken bunun rıza-yi şahaneye mugayır bir şey olduğunu anlayamamıştık. Beni besbelli ihtiyar ve alil diye adam yerine koymamışlar. Fakat sizin, üç kardeş, söylediğim yerlerde ikamet etmenize dair iradei seniye sâdir olmuş.¹³⁸

Sürgün olarak, Kemal Murat'tan önce *Gökyüzü*'ndeki isimsiz anlatıcıyı Trablus'ta görmüştük. Oradaki diğer sürgünler de, sebep ne olursa olsun kendilerini siyasi sürgün olarak anlatıyorlardı. Milas'la Trablus arasındaki büyük mesafeye rağmen sürgünlerin haletiruhiyesi benzerdir.

Niçin sürüldüğüm kasaba için bir sırdı. (...) / Sükûtumun sebebi babamın kimseye bir şey açmamak hakkındaki tembihi değildi. Bir gizli cemiyete

---

¹³⁶ *Ateş Gecesi*, 10.

¹³⁷ *Ateş Gecesi*, 15.

¹³⁸ *Ateş Gecesi*, 33.

mensup olduğuma, mektepte arkadaşlarımı ihtilale teşvik ettiğime, Avrupa'ya kaçmak isterken yakalandığıma dair birtakım dedikodular kulağıma çalınıyordu. Hatta padişaha atılan bombada elim olduğunu mahalledeki yarı meczup bir ihtiyar Rum'dan öğrenmişim.¹³⁹

(...) fakat biraz sonra anladım ki bunların hepsi politika mahkûmu değildir; aralarında İstanbul polisinin başa çıkamadığı birçok hırsızlar, serseriler, zorbalara da vardır. Böyleleri tezelden beri tercüme-i hal uyduruyorlar, kendilerini politika mahkûmları, hürriyet fedailerini arasına karıştırıyorlardı.¹⁴⁰

Kemal Murat da, isimsiz anlatıcı da “mektepten alınıp sürülen” öğrencilerdir. Yalnız, Kemal Murat'ın macerası, bir yönüyle *Gökyüzü*'nün tekrarı gibidir. *Gökyüzü*'ndeki anlatıcı “bir gizli cemiyete mensup” idi, o sürgünde arkadaşlarını ihtilale teşvik etmiş, üstelik Avrupa'ya da kaçmıştı. “Mektepte arkadaşlarını ihtilale teşvik eden” birinden söz edilince ise akla ilk gelen *Damga*'nın Celal ağabeyi olacaktır.

Yıldız'da Ermeni komitacıları tarafından Padişaha atılan bombanın tarihi 21 Temmuz 1905. Abdülhamid, yirmiden fazla insanın öldüğü bombadan tesadüf eseri kurtuldu. Cuma namazı çıkışında patlayan bombanın bütün İstanbul'da duyulduğunu biliyoruz. Bu olay üstüne, Tevfik Fikret, “Bir Lahza-i Teahhür” (“Bir Anlık Gecikme”) adlı meşhur şiirini yazdı.

Kaymakam, istibdat döneminin memuru olmasına rağmen “özgürlükçü fikirlere” sahiptir. Sık sık Namık Kemal'den şiirler okuyan kaymakam, “O çocuklara kızıyor gibi görünmek benim vazifem icabıdır,” der. “(...) ikisi de elmas gibi gençlerdir. Kaçtıklarına çok iyi ettiler. Kaçanlar Avrupa'da bir cemiyet kurmuşlar, gazete çıkarıyorlarmış. Bütün devletleri bizim lehimize çevirmeye çalışıyorlarmış.”¹⁴¹

---

¹³⁹ *Ateş Gecesi*, 36.

¹⁴⁰ *Gökyüzü*, 14.

¹⁴¹ *Ateş Gecesi*, 85.

9. KAVAK YELLERİ

9.1 Heykel

Reşat Nuri'nin son üç romanı içinde *Kavak Yelleri*'ni ayrı bir yere koymak gerekir. Her ne kadar, Fethi Naci, "araştırmayan araştırmacılarımız" diye kızarak 1950'de tefrika edilen romanın aynı yıl kitap olarak yayımlandığını iddia etse de, genel kabul ölümünden sonra 1961'de yayımlandığıdır.

Kavak Yelleri, iki kısımdan oluşur. Ama bu iki kısım arasında çok ciddi farklar bulunur. İlk kısım, "Vilayet", Doktor Sabri'nin kasabadaki günlerini, orada geçirdiği yirmibeş yılı anlatır. İkinci kısımda, "İstanbul", Sabri doğduğu kente dönmüştür. "Vilayet" kısmı, Reşat Nuri'nin diğer romanlarında hiç görmediğimiz kadar doğrudan ve sert siyasi eleştirilerle doludur. Özellikle, Serbest Fırka'nın kasabada kuruluşunu anlattığı bölüm için yazarın en açık eleştirilerini içeriyor, demek mümkün. Gene bu kısımda, bir ilk göze çarpar: "(...) hükümet meydanına dikilmiş bir Atatürk heykelinin açılışında..."¹⁴² Böylece, Reşat Nuri, Atatürk'ün adını da romanlarında geçirmiş olur.

Doktor Sabri, kasabada çok sevilen bir insandır. Hali vakti yerindedir, insanların yardımına koşar, köyün ileri gelenleri arasındadır. Roman, karısı Celile'nin ölümüyle başlar ve geri dönüşlerle devam eder. Atatürk'ün adını ilk kez geçirdiği için yukarıdaki cümleye biraz daha yakından bakmak lazım.

İstanbul'da okuyan fakir bir akademi talebesine yaptırılan bu heykeli açmak için aşağı yukarı bir seneden beri münasip bir fırsat kollanıyordu. Nihayet parti genel sekreterinin o günlerde vilayetten geçeceği öğrenilerek tören hazırlıkları çabucak tamamlandı ve Ankara'ya bir heyet gönderilerek genel sekreterden dönüşte kasabamıza uğramak için söz alındı. Talihimize genel sekretere kalabalıkça bir heyet refakat ediyor ve aralarında Gazi'nin yakınlarından birkaç da hatırlı mebus bulunuyordu.¹⁴³

Hükümet meydanına Atatürk heykelinin dikilmiş olması mühim bir hadisedir. Heykelin açılışı için bir tören düzenlenecek, Tek Parti'nin genel sekreterinden başka hatırlı mebuslar da davet edilecektir. Peki, neden Atatürk heykeli? Bu sorunun cevabını anlamak için Zafer Toprak'ın Neşe Düzel'e verdiği bir mülakat yardımcı olabilir. Zafer Toprak, "Atatürk

---

¹⁴² Reşat Nuri Güntekin, *Kavak Yelleri*, (2016: İstanbul), İnkılap, 60.

¹⁴³ *Kavak Yelleri*, 60.

cumhuriyetin görselliğidir. Bu kadar düzgün giyinen çok az insan bulursunuz. Ayrıca son derece fotojenik biri ve bunun da önemini idrak ediyor. Özel fotoğrafçısı vardı; Ethem Tem. Atatürk sürekli fotoğraf çektirirdi” diyor. Neşe Düzel’in mülakatı bitirirken son sorusu, Atatürk’ün neden o kadar fotoğraf çektirdiği üstüne. “Türkiye gibi okuryazarlığın çok düşük olduğu bir ülkede görselliğin çok önemli olduğuna inanıyordu” deyip devam ediyor Toprak: “Topluma değişimi, moderniteyi ancak görsellekle anlatabileceğini düşünüyordu. Atatürk dünyada en fazla fotoğrafı olan liderdir. Fotoğraflarıyla topluma, ‘ideal tip budur’ diyordu. O fotoğraflar bütün ülkeye halkevlerinin duvarlarında asılarak yayılıyordu.”¹⁴⁴

Heykellerin de fotoğraf gibi aynı amaca hizmet ettiğini söylemek mümkün. “İdeal tip”, Halk Evleri’ne asılan fotoğraflardan başka meydanlardaki heykeller aracılığıyla da topluma benimsetilmeye çalışılıyor. İslam’da heykelin yasak olması, yeni rejimin “inkılapçılığını” göstermesi açısından heykeli araçsallaştırıyor. “İdeal tip” budur derken, aynı zamanda “heykelli meydanlar” da ideal meydan seviyesine yükseliyor.

Genel Sekreter, heykelin önünde söylev verirken makasla parmağını keser. Doktor Sabri, hemen pansumanı yapar ve hem Genel Sekreter’in hem de Sıhhiye Müdürü’nün takdirini kazanır. İkisi de bu kadar kıymetli bir doktorun kaza hekimi kalmış olmasına şaşırır, isterse başka bir şehre tayin edebileceklerini söylerler. Sabri, bu teklifi reddeder.

(...) söylediğim sözlerden Genel Sekreter de memnun olmuştu. İri sesiyle:

- Varol kardeş, dedi, “Cumhuriyet fazilettir” dediğimiz zaman biz, daima kurtuluş savaşımızı takip eden kalkınma savaşımızın sizin gibi adsız kahramanlarını kastetmişizdir.¹⁴⁵

9.2 İnkılapçı Müftü ve Balo

Doktor Sabri, kasabanın müftüsünü şöyle tarif ediyor:

Müftü, zeki ve aynı zamanda vesveseli bir adamdır. Vilayetın bir yerinde faili yakalanamayan bir irtica vakası çıkar da, resmî sıfatından dolayı kendini yakalarlar korkusu ile bizden daha inkılapçı bir insan olmuştur.

---

¹⁴⁴ Neşe Düzel, *Korkusuz Tarih* içinde, (2011: İstanbul), Alkım, 76.

¹⁴⁵ *Kavak Yelleri*, 63.

Müftünün, Cumhuriyet'i kuranların gözünde “kalkınma savaşının adsız kahramanlarından” olmadığı kesin. O, daha çok, potansiyel bir suçlu. Zaten müftü de bunu bildiğinden son derece dikkatli davranan, dikkatli yaşayan bir insan. Sabri, “bizden daha inkılapçı olmuştur” diyor müftü için. Buradaki “biz”, Cumhuriyet'i kuran ve ona bir şekilde entegre olan kesimi anlatıyor. Ama “biz”in dışında kalan insanların, yani “ötekilerin”, durumu ne? İkinci cümleyi parçalara ayırmak, “ötekilerin” halet-i ruhiyesini ortaya çıkaracaktır. Bir an için, kendimizi müftünün yerine koyup, “vilayetin bir yerinde” bir olay olduğunu farz edelim. Bunun bizi doğrudan ilgilendiren bir yönü yok gibi gözükebilir ama “potansiyel suçlu” görüldüğümüz için olayın niteliğine bakacağız. Bu olay, “bir irtica vakası” ise, oklar doğrudan bize de dönecektir. Dahası, eğer bu irtica vakasının “faili yakalanamazsa”, ne olacağı belli değil. İşte bu yüzden, “mühtedi daha mutaassıp olur” sözü uyarınca, Müftü, kendini korumak amacıyla “bizden daha inkılapçı bir insan olmuştur.” Peki, “bizden inkılapçı” olduğunu nasıl gösterecek?

Yıllık Cumhuriyet balosunu asla kaçırmaz, dansa kalkamazsa da eliyle, ayağıyla mızıkaya tempo tutan ve limonata bardaklarını içki kadehi gibi tokuşturarak fevkalade neşeleniyor görünür. Hatta eski güzel sakalını bile birkaç günlük uzunca bir tıraş seviyesine indirmiştir. Sonra yine aynı endişe ile bazı kelimelerin daima frenkçelerini kullanır. Hükümete gabina, kasabadaki ilk mektep hocalarına profesür, sulfatoya, besbelli kelimeyi Türkçe sandığı için, kinin der. Fakat yeni icatların hepsine dair Kur’anda ve daha başka din kitaplarında işaretler bulmak huyundan da vazgeçemez.¹⁴⁶

İlk Atatürk heykelinin, Sarayburnu’nda, Ekim 1926’da açıldığını ve Serbest Fırka’nın da 1930’da kurulduğunu düşünürsek, Cumhuriyet’in yaklaşık beşinci yılındayız demektir. Bu tarihler, inkılapların arka arkaya yapıldığı, dilin değiştiği döneme denk gelir ki Reşat Nuri de, Sabri’nin gözünden, bunu özellikle vurguluyor. Müftü, korkusundan bunları yapar ama huzursuzluk içten içe büyümektedir. Serbest Fırka’nın karşılık bulmasında bu dip dalganın ne kadar önemli bir payı olduğunu ilerde göreceğiz ama romanın tefrika edildiği 1951 senesinin de üstünde durmak gerekiyor. *Kavak Yelleri*’nin geçtiği Ege kasabalarından çıkan Aydınlı Adnan Menderes’in başında bulunduğu Demokrat Parti, 50’deki ilk çokpartili seçimde iktidarı ele geçirmişti. Demokrat Parti’nin seçim sloganı “Yeter, söz milletindir!” idi. Bu

---

¹⁴⁶ *Kavak Yelleri*, 66.

slogandaki “millet”, müftünün de içinde olduğu huzursuzları, bir diğer deyişle “ötekileri” içeriyor.

Reşat Nuri'nin diğer romanlarında da balo sahneleri vardı. Bu sahnelerin ortak özelliği hiçbirinin Batılı anlamda bir baloya benzememesi.

Cumhuriyetin ilk senelerinde dans hastalığı ve kadınlı erkekli aile toplantıları modası her yer gibi bizim kasabayı da sardığı zaman, [karım Celile'nin] bunların bizim eve girmemesi için ne yaptığını hâlâ anlayamamışımdır. Halbuki kasaba münevverlerinin başında gelen bir fen adamı memur için bu, bir parça resmî bir inkılap vazifesi idi.

Herhangi bir şeyin “moda” olması, onun kalıcı olmadığını gösterir. “Dans hastalığı” ve “kadınlı erkekli aile toplantıları modası” diyerek, toplumun aslında benimsemediğini ama biraz da mecburiyetten bu uygulamalara ses etmediğini, hatta iştirak ettiğini görüyoruz. Fakat, “kasaba münevverlerinin başında gelen” Doktor Sabri için balolara katılmak, dans etmek Batılı olmanın bir göstergesi, “resmî bir inkılap vazifesi”dir. Dolayısıyla, baloların “balo” ile aslında bir ilgisi yoktur. Baloya eğlenmek için giden ya da baloya gitmekten mutlu olan kimseyi görmeyiz. Aydınlar için bir görev, Müftü gibiler içinse bir nevi işkencedir.

Kadınları yan yana sandalyelere oturtuyorlar, kocaları arkalarından ayakta duruyorlardı. Kadınların karşısına da yine bekârlardan ve karısı yanında olmayan erkeklerden bir kavalyeler grubu diziliyordu. Oyunun kaidesi şu idi. Her dam, karşısındaki kavalye ile göz göze bakışacak; kavalye, dama gözleriyle bir gizli “Gel bana” işareti çakacaktı; sandalyenin arkasında bekçilik yapan koca, bu işareti yakalayabilirse ne âlâ. Fakat dalgınlığına gelir, yahut atik davranıp karısını, vaktinde omuzlarında yakalayamazsa kadın birdenbire kuş gibi kavalyenin kollarına uçacak ve her ikisi ortada dansa başlayacaklar. oyunu kaybeden koca da bu esnada el çırparak anırma, böğürme gibi hayvan sesleri çıkararak sosyeteyi eğlendirecek. Hâsılı, “Gözünü aç... Yoksa karıyı uçurduğumun remidir!” manasına gelen gayet terbiyeli bir sosyete oyunu.¹⁴⁷

---

¹⁴⁷ *Kavak Yelleri*, 69-70.

Cumhuriyet'in beşinci yılında, Ege kasabalarında balo diye düzenledikleri etkinlik bu. Ama bu "balo" değil -zaten anlatıcının tanımı da "sosyete oyunu". Devamında, balonun nasıl "baloluktan" çıktığını görüyoruz.

Bu oyunda bazen eğlenceli kazalar da olurdu. Meselâ koca, kadını tutayım derken önündeki sandalyeye takılarak yuvarlanır, yahut kadının bir yeri incitir veya yırtardı. Ve bu yüzden karı koca arasında çıkan kavgalar o kadar eğlenceli olur ki misafir kadınların ayakta duran bir kısmı gülmek için ellerini kasıklarına koyup yere çömelirler, yahut avuçlarıyla baldırlarını döverlerdi.

Balo, Batılılaşmanın en belirgin göstergesi olarak karşımıza çıkıyor. Kemalist Türkiye'nin, *La Turquie Kemaliste*, görmek, göstermek istediği toplum ile balo arasında bir iltisak var. Oysa, "balo" ile "sosyete oyunu" birbirine karıştığı bir kasabadan bahsediyoruz. "Kasaba sosyetesinin" düzenlediği balo da bundan öteye geçemiyor. Kasaba planını yapmaya gelen mühendislerden "salon eğlencelerine pokeri de ilave etmiş bir genç inkılapçı" olarak anlatılanı, "göz işaretlerinin daha ustacasını" çakmış ve kaymakamın karısıyla birlikte kaçmışlardı. "Tabii birkaç gün sonra da Kaymakamın kendisi." Karısının bir adamla kaçması kaymakam için tahammülfersa bir zillete dönüşmüş olmalı. Modayı, baloyu savunan kaymakamın halkın gözünde düştüğü durum böyle resmedilmiş.

Derken, Cumhuriyet balosundan söz eder Doktor Sabri. Celile'nin "uydurma hastalığı" yüzünden katılamamışlardır.

O geceki törene civarda bir kazı yapmağa gelmiş birkaç madenci de davet edilmiştir. İlk önce her şey yolunda gidiyor. Fakat biraz sonra memurlardan biri baloyu idare edenlere: "Yahu, benim bildiğime göre baloya karısıyla beraber gelinir, diyor, bizimkileri kucağına bastırıp zıp zıp oyna... Nerede bu bolluk!" Daha ziyade madencilere karşı olan bu itiraza: "Yahu, dağ başında çalışmağa gelmiş herifler karıyı nereden bulsunlar?" diye cevap verenler oluyorsa da neticede birinci fikir galip geliyor ve idare heyetinden biri misafirlere yaklaşarak, nezaket dairesinde, anlatıyor. Ötekiler de yine efendice: "Doğrudur pekâlâ. Güle güle eğleninize devam edin... Bizlere müsaade..." diye ayağa kalkıyorlar.

Fakat balodaki sorunlar bu kadarla da kalmaz! Madencilerin bu şekilde balodan gönderilmesine "bizim misafirperverliğimize yakışır mı?" diye karşı çıkan davetliler olur. Sonra, gönderilmediklerini, dans hariç istediklerini yapabilecekleri, büfedeki ikramlardan

yiyecekleri söylenir. Tartışma büyürken madenciler, teşekkür edip yorgun olduklarını söyler ve kapıya doğru yürümeye devam ederler. Davetlilerden biri çok sinirlenir: “Vay kerata!” diye konuşmaya başlar. “Karılarımızla, kızlarımızla besbedava keyif etmelerine göz yumsaydık yorgunluktan bahsedecekler miydi? Şuradan şuraya gidemezler... Misafirin gelmesi elindedir, gitmesi değil. Bu, bize hakaret sayılır.” Kalabalık ev sahiplerine karşı “taşla, demirle dövüşmeğe alışmış acar” madenciler arasında bir kavga başlar. Tekmeler, yumruklar havada uçmaya başlar, masalar devrilir, tabaklar kırılır...

Bu çılgınlık başka odalardaki kadınların ağzında “Yangın var” a değişince dehşet büsbütün artıyor. İşte o zaman hacada uçuşan şişeler, iskemleler arasında birbirini ezenler; koltuklar, kanapeler üzerinden balıklama atlayarak kapılara, pencerelere koşuşanlar, balo tuvaletleriyle kocalarının kucağında bayılan kadınlar; zelzelelerde olduğu gibi avaz avaz kunut duası okuyan yeldirmeli kocakarılar... Hâsılı, bir kıyamet ki demeyin gitsin...¹⁴⁸

Olaylardan haberdar olan Doktor Sabri'nin karısına söylediği söz de önemli: “Korkarım, mürteciler bastı baloyu!”¹⁴⁹ Bu sözün altında o dönemin bütün düşünüşünü görmek mümkün. Bambaşka sebep yüzünden olsa da, hem Doktor Sabri'nin hem de Müftü'nün esas korktuğu şey budur. “Mürteci” denen insanların var ve baskı altında tutuluyorlar. Bunların bir noktada bir eylem yapmaları da beklenmeyen bir şey değil. Doktor, fizikiye dönüşebilecek karşı-şiddetten, Müftü ise hiç suçu olmadığı halde bir kez daha İstiklal Mahkemesi'ne çıkarılmak korkuyor. Reşat Nuri'deki “balo” ve “opera” sahneleri, Yeni Cumhuriyet'in Batılılaşma ile mücadelesini yansıtmaları bakımından çok önemlidir. Olması arzulanan ile olan arasındaki büyük uçurum, Kemalist Türkiye'nin hayalkırıklıklarını da olanca yalınlığıyla yansıtır. *Kavak Yelleri*'nde “Hâsılı, kasabanın bir ucu anlattığım iskemle oyunu gibi sosyete oyunlarıyla yeniliğin son mertebesine ulaştığı halde öteki ucu aşağı yukarı Asr-ı Saadet hudutlarından çok ilerlememiş bulunuyordu” derken, *Bir Kadın Düşmanı*'nda da

---

¹⁴⁸ *Kavak Yelleri*, 71-3.

¹⁴⁹ Doktor Sabri, uykusundan kapısına atılan yumruk ve tekmelerle uyanır ve “(...) ilk önce şaşkınlıktan aklıma Menemen Vakası gibi bir şeyler geliyor” der. Reşat Nuri, burada tarihleri karıştırıyor. Romanın geçtiği dönemde henüz Serbest Fırka kurulmamış. Menemen Vakası ise parti kurulduktan sonra, aynı yılın aralık ayında, gerçekleşti. Dolayısıyla, Doktor'un bu patırtıyı henüz olmamış Menemen Vakası'na benzetmesi mümkün değil.

şu saptamayı yapıyordu: “Hasılı bu memleket eski alaturka kasabanın üstünde ekstra modern sayfiyesiyle şalvar üstüne frak giymiş bir insana benziyor.”¹⁵⁰

Doktor Sabri'nin kasabada halef-selef ilişkisinde olduğu meslektaşısı İsa Bey'in de istibdat devri sürgünlerinden olduğunu öğreniriz. “Abdühamid 313'te Askeri Tıbbiye talebelerini bir vapura doldurarak Trablus'a, Hicaz'a, Bağdat'a sürdüğü zaman...”¹⁵¹

9.3 'Laâyig' olmak

Sabri, Müftü'nün artık “Ramazan ve bayram hilâllerini gözlemekten başka” vazifesi kalmadığını söylediği muvakkithanesine girer. Gözüne ilk çarpan duvardaki yazı levhaları olur. Bu levhalarda yeni yazı ile “Ey yargılayıcı, Çalap uludur / Çalabın yalvacıdır Muhammet” yazmaktadır.

Müftü sualimi beklemeden gülerek:

- Sen şimdi bunları merak edersin he mi Doktor Bey, dedi, eskiden bu çevrelerde Arapça levhalar vardı. Bunlar, onların öz Türkçe'ye tercümesidir. Manadalarını anladın tabii: “Ya Şefi...” Ötekisinininki de malum... Ya bunları kim çevirdi yeni Türkçeye? Dil Encümeni mi? Ne gezer? Ben... Şu goça yobaz, mürteci vesaire dedikleri müftüler arasında böyleleri de vardır işte...

Dil Devrimi'nin gerçekleştiği sene yayımladığı *Yeşil Gece*'de çok daha ateşli bir Reşat Nuri vardı: “Bu memlekette en yüksek maarif memuru dilimizin adını söyletmez, ‘Lisan-ı Osmani’ yerine ‘Türkçe’ dememizi bir cinayet sayarsa o memleketi idare eden hükümete milliyetperver denir mi?” Burada ise aynı dönemi bu kez 1951'den geriye bakarak anlatıyor. Çok daha uzlaşmacı bir Reşat Nuri görüyoruz.

- Sen şimdi de bu yazıyı kim yazdı? diye merak edersin he mi? dedi. O da ben... O da ben... Ben esasen hattatım... Eskilerin Hattı Sümbülî dedikleri yana eğilmiş yazıyı Lâtin harflerine tatbik etmişimdir. Min gayri haddin...Numuneleri işte bunlar...¹⁵²

¹⁵⁰ Reşat Nuri Güntekin, *Bir Kadın Düşmanı*, (2015: İstanbul), İnkılap, 41.

¹⁵¹ *Kavak Yelleri*, 131.

¹⁵² *Kavak Yelleri*, 135.

Doktor, yazıyı çok beğenir. Müftü, anlatmaya devam eder.

- Nemmamlıktan hoşlanmam ya... Hakikat olduğu için söylüyorum... Belediye reisi filan gibileri karıştırmayalım... Fakat başta kaymakam ve parti reisleri olmak üzere belli başlı ekâbirin yeni yazılarına bir bak... Bir de benim şu levhalara bir nazar bağışla... Sonra mürteci ben... layik onlar! Şeyh Sait isyanında beni az kalsın asıyorlardı. Bak şu ellerime... O günden beri hâlâ böyle titrer... Neyse pek karıştırmayalım onları... Oldu bir iş... Allah cumhuriyete zeval vermesin.¹⁵³

Müftünün estetik anlayışını görüyoruz. Öte yandan, hattatlık gibi kaybolan sanat dallarına hayıflanışını, yeni gelenin eskinin ihtişamından eser taşımadığını... Bir de, bunu sadece hissettirerek söylüyor, “laiklik” denen kavramın toplumda hiç anlaşılmadığını. Kendi yazdığı levhaların güzelliğini gösterdikten sonra, “mürteci ben... lâyük onlar!” diye hayıflanıyor. Hüsnuhat ile laiklik arasında doğrudan hiçbir ilişki yok. Ama Müftü’nün algısında bunlar iç içe geçiyor. Laiklik, yeni rejimle girmiş gündelik hayata, demek ki iyi, toplumun yararına. Ama bir de gördüğü var ki, o da, laiklikle birlikte gelen Latin harflerinin eciş bücüşlüğü. Bundan rahatsız. Kendi yazdığı yazının kadim bir ihtişamı çağrıştırdığından emin ama bunu dile getiremiyor çünkü eski yazıyı kullananlar, yeni rejimin gözünde, mürteci. Şeyh Sait isyanıyla hiç alakası olmayan Müftü’nün İstiklal Mahkemeleri’nde yargılanmasının sebebi de sadece eski gelenek ve değerleri benimsemeye devam ediyor olabileceğidir.

Levhaların yanında sinema yıldızlarının fotoğrafları da asılıdır. Müftü, böyle yaparak eskiyle arasına keskin bir çizgi çektiğini herkese göstermeye çalışır. “Yine bu sebepten ötürü Müftü, eski sarıklıların ve hele cer hocalarının dehşetli düşmanıdır. Onlara karşı yeni tabiriyle adeta kampanya açmıştı.” Cer hocaları *Yeşil Gece*’de de, “Tanrı Misafiri” gibi hikâyelerinde de karşımıza çıkar. Ama bu sefer, cer hocalarının karşısında bizzat müftü vardır. Müftü, yeniden yargılanmaktan çok korktuğu için “hocaya benzememek gayretiyle kendini İstanbul’daki protestan İncil satıcılarına” benzetmiştir.¹⁵⁴

Romanda, 1929 yılındayız. Vaazların “eskiye” göre bir hayli değiştiğini görürüz. “Tanrı’ya karşı en büyük hürmetin camiye başı açık girmek olduğunu anlatmakla söze

---

¹⁵³ *Kavak Yelleri*, 136.

¹⁵⁴ *Kavak Yelleri*, 137.

başlayan ve ara sıra cebinden çıkardığı bir tarakla saçlarını tarayan Müftü, yanlış mana çıkarırlar korkusuyla hemen hiç dinden, imandan bahsetmez ve münhasıran Cumhuriyet ve laikliğin faziletlerini anlatır dururdu.” Yani, korku vaaza galip gelmiştir. Buradaki önemli tabirin “yanlış mana çıkarırlar” olduğunu düşünüyorum. “Yanlış mana”, mürteçilik. Muhatabı ise İstiklal Mahkemeleri. Temyizi olmayan bu mahkemelerde bir kez yargılanan Müftü’nün geçirdiği travma, gerikalan yaşamını bütünüyle etkilemiş, değiştirmiştir. “Mesela bir gün Cumhuriyeti anlatırken şöyle demişti: ‘Cumhuriyet idaresi cemaatle kılınan namaza benzer. Şu küçük fark ile ki, namazda cemaat imama uyar; Cumhuriyet idaresinde imam cemaate.’”¹⁵⁵ Kasaba halkı ise ona takılmaya, vehmiyle eğlenmeye devam eder. Üstünde durmamasını salık veren Doktor’a, sessizce, “Benim türlü latifeler edile edile adam asıldığını da görmüşlüğüm vardır” der. Vehim ve vesvese, kimi zaman son raddeye yükselir.

Müftünün meşhur bir vakasını daima anlatırlar: Bir akşamüstü sokakta yolunu çeviren bir ihtiyar kadın:

- Müftü efendi... Dün gece ben bir rüya gördüm. Pek fena korktum... Sana anlatayım da, Allah rızası için, bana tâbir ediver, demiş. (...)

- Kadın, kadın... sen rüya tâbirin falcıklıktan mâdüt olduğunu, falcılığın ise memnu olduğunu bilmiyor musun? Git işine Allah aşkına. Başımı belaya mı sokacaksın? diye öfkelenmiş.

Bu sefer kadın da kızarak:

- Ne oluyorsun ayol!.. Ben sana ulemasın, diye sordum, deyince Müftü, büsbütün köpürmüş ve avaz avaz:

- Ben ulema mulema değilim kadın. Ben laâyîğim laâyig. Ağzımı mı arıyorsun, nedir? Hem ben, senden korktum... Taharri memuru musun nesin? Defol yanımdan, diye bağırılmış, fakat aynı zamanda da ince ve uzun bacaklarını arşın arşın açarak kendisi kaçarmış.¹⁵⁶

Muvakkithanede gaz sandıklarının ve uçurumların üstünde çiçekler açmıştır. Sabri, saksılara bakarak “tarihte Bâbil’de mi ne bir ‘Asma Bahçeler’ diye bir şey okumuştuk” deyip, buraya o adı vermesini önerir. Ama beklediği cevabı alamaz: “Sevmedim o ‘Asma’ kelimesini, dedi. ‘Bâbil Bahçesi’ desek o da olmaz. Bâbil filan diye Arap memleketleri Türkiye Cumhuriyeti hudutları içinde ne halt arar?” Sonra, “muvakkithane”ye “kurum evi”

---

¹⁵⁵ *Kavak Yelleri*, 138.

¹⁵⁶ *Kavak Yelleri*, 139-140.

demeyi kararlaştırır. “Ne münasebet?” diye soran Doktor’a, “Vaktin öz Türkçe karşılığıdır,”¹⁵⁷ der.

“Asma bahçeleri” bile Müftü’ye İstiklal Mahkemeleri’ni, o mahkemelerde kanunsuz asılan insanları hatırlatır. Manasını düşünmeksizin irkilir, reddeder. “Bâbil” bile şüphelidir onun nazarında. Üstelik Bâbil, Şarkta; Garplılaştırmak isteyen Kemalist Türkiye’nin ise Bâbil ile arasında ciddi bir mesafe vardır.

Yetimler yurduna çevirdiği muvakkithanede çocuklara bilabedel bakmaya başlayan Müftü Efendi, onların arasında karışan meczup İmam Hasan’ın hangi soyadını alacağına da karar vermiştir. “İmam” kelimesinden duyulan çekinceyi bir fetva vererek bitirir. İmam Hasan, nüfusa Hasan Yaman olarak kaydedilir.

Fakat herkes yine onu İmam Hasan diye çağırır, müftü de bütün gayretine rağmen dil alışkanlığıyla bunu yaptıkça her defasında, “Yani Hasan Yaman” diye tashih eder, sonra, “Bak unutma ülen... İlerde talkını da böyle verecekler... Hatırlayıp Lebbeyk diye cevap vermezsen sersem kafacığın orada da topuzu yersin ha!” diye şaka ederdi.¹⁵⁸

Doktor ile Müftü arasında ilginç bir diyalog geçer. Bir yanda, hükümet doktorunun bütün rahatlığını, öte yanda ise müftünün sonu gelmez endişesini görürüz. Endişenin en temel kaynağı İstiklal Mahkemeleri’dir. Müftü, yetimler yurdunun açılışı için bazı formaliteleri görüşmek için Doktor’u arar. Doktor, “Muvakkithanede, yahut parti binasında bir umumi toplantı yapıp hep bir arada konuşsak olmaz mı?” diye sorar. Müftü, çıkabilecek herhangi bir aksilikte kabağın başına patlayacağını anlatır.

- Öyle deme Doktor Bey... Adımız softa... Birinin mahvını murad ettiler mi münafıklar neler uydururlar... Adamı darağacına kadar götürürler.
- At şu vesveseyi kafandan Müftü Efendi...
- Sen, onu anlayamazsın. Sen, ömründe beş dakika sarık sardın mı? Siyasi meseledir bu yurt meselesi...
- Allah! Allah!
- Öyledir öyle. Mesela biri çıkar da, “Medreseden başka, yurt açacak yer bulamadın mı?” deyiverirse...

---

¹⁵⁷ *Kavak Yelleri*, 141.

¹⁵⁸ *Kavak Yelleri*, 143.

- Bulamadım, dersin...

- Sen dersin amma ben diyemem... “Maksadı medresenin ruhunu ihyadır!” derler...¹⁵⁹

Gerçekten de Dar-ül Eytam’ı açmak için pek yer yoktur kasabada. Ama “ömründe beş dakika” sarık sarmayan birisinin vesveseyi anlayamayacağını söyler. Yetimler için bir yurt açmak ister ama bir anda “mürteci” damgası yiyerek “darağacına kadar” götürülmekten korkar. Bütün adımlarını hep bu korkuyla alabildiğine temkinli atar. Sıra, Yetimler Yurdu’na isim bulmaya gelir. Müftü, “Cumhuriyet” kelimesini de başına eklemeyi düşünür ama - korktuğu için- öne sürdüğü fikirden -gene korktuğu için- cayar: Cumhuriyet yetimi olur mu yahu? Cumhuriyet’in kendi, öz ana baba demek...¹⁶⁰

Müftü, müthiş bir özveriyle, kendisi için hiçbir karşılık beklemeden çalışır. Herkesi örgütler, yurt için birşeyler ister... Bir gün, gene korku içinde -“yalnız olduğumuz hâlde ağzını kulağıma yaklaştırarak ve âdetâ nefesiyle kulak zarımı gıcırliyerek”- Doktor Sabri’ye şöyle söyler: “Şaşma; şaşama; yeni değildir; mayamda var; biz fodla büyümüş adamlarız! (...) Medreseler neydi Doktor Bey? İşte buydu. Garip mollalar böyle geçinirlerdi.”¹⁶¹

İnkılapçı, “laâyig”, camiye başı açık girilmesini söyleyen, cer hocalarını kovan, öz Türkçeci Müftü Efendi’nin gerçek duygularını öğreniriz. Müftü’nün dışarıya dönük bütün davranışlarını “Tek Parti istibdadı” belirler. Oysa, kapatılan medreseleri rikkatle hatırlayan biridir. Rejim değişmişse de ferdi hürriyet bakımından bir arpa boyu yol alınmamış; Müftü, gerçek düşüncelerini hep saklamak zorunda kalmıştır.

9.4 'Baba'nın dükkânı ve tekke

Kasabanın lüks denebilecek tek lokantasının patronu olan “Baba”nın, “elli ile yetmiş arasında tahmin edilen Manastırlı bir Bektaşî” olduğunu öğreniyoruz. “Kanundan sonra Paktaş diye soyadı almıştır.” Ama meczup imamın durumu Baba için de geçerlidir. “Fakat kasabada hâlâ bektâşi deyip giderler.”¹⁶² Doktor Sabri ara sıra bu lokantaya gittiğini söylüyor. Bir gün, Baba, hiç olmadığı kadar sinirlidir. Yanında çalışan Arap garsonu tokatlar,

---

¹⁵⁹ *Kavak Yelleri*, 145.

¹⁶⁰ *Kavak Yelleri*, 147.

¹⁶¹ *Kavak Yelleri*, 149.

¹⁶² *Kavak Yelleri*, 159.

tabak kırar, müşterilere çıkışır... Doktor, Baba'ya ne olduğunu sorup öğrenir. “Baba, iftiraya uğramıştı. Bir akşam evvel kepenkleri kapadıktan sonra birkaç dostla yukarki odada muhabbet ederken dükkânı basmışlar ve onu mahkemeye vermişlerdi.” Müftü'nün aklına “Karı mı getirdiniz, sakın?” diye sormak gelir.¹⁶³ Baba, böyle anılmaya kızar. Sonra sebebi söyler: “Ne diye olacak?.. Gizli tekke işletiyor, dervişlik yapıyor, diye...” Müftü'nün bam teline basmış olur, “Allah belanı versin” diye “korku ve merhametten” bağırmaya başlar. “Sen kendini astırmadan rahat etmeyeceksin...” Baba, ardından Doktor'a dert yanar: “Ne ayini Doktor Bey... Yavaş yavaş nefes okuyorduk. Zaten sokaktan onu dinleyerek haber vermişler... Garaz billahi Doktor Bey...”¹⁶⁴ Bir süre konuşurlar. Baba, polisler de, savcıya da yalvardığını fakat dinletemediğini söyler. Müftü, “Bu idrakla senin başına daha çok şey gelir Baba,” der ve aslında ne yapması gerektiğini anlatır: “İnkâr edecektin. ‘Ayin yapmıyorduk. Kanun ve edeb ü terbiye dairesinde rakı içip manastır şarkıları söylüyorduk, diyecektiniz.” Bu fikir aklına yatınca Baba'nın neşesi bir nebze düzelir ve “Vay gâvur imam!” diye iltifat eder. Fakat sinirlenip heyecanlanma sırası Müftü'ye geçmiştir.

- Ben gâvur olurum, Müslüman olurum... O, senden sorulmaz efendim... Sen karışamazsın efendim... Şimdi layiglik kanunu var efendim... Bir yandan nefes okur, başını derde sokarsın... Öte yandan yok gâvur, yok Müslüman deyi aklının ermediği işlere burnunu sokarsın...¹⁶⁵

“Baba”nın uğradığı iftiranın bir benzeri, Kudsi Erguner'in hatıratında da karşımıza çıkar. İmam-Hatip ve İlahiyat fakültesi çıkışlı imamların “tekke ve tarikatlara düşman olarak” yetiştiğini söyledikten sonra bir anısını anlatıyor.

Her şeye rağmen faaliyetlerini sürdürmeye çalışan tekke erbabı ile atanan imamların arası hep limoni oldu. “Ayin yapıyorlar” diye kendilerini polise şikâyet eden imamlar yüzünden birçok dervişin ve şeyhin başı epey ağrıdı.

Ergun Çelebi'nin türbesinin bulunduğu Dönenler Camii'nde de aynı şey yaşandı. 1992 yılında o mekânda üç-beş arkadaşımızla birlikte bir Mevlevî Âyini düzenlemeye niyetlenince, hem imam hem de cemaat camide müzik çalıp, dans etmeye yelteniyoruz diye bizi şikâyet etti. Zamanında burasının bir

---

¹⁶³ *Kavak Yelleri*, 160.

¹⁶⁴ *Kavak Yelleri*, 161.

¹⁶⁵ *Kavak Yelleri*, 163.

Mevlevihane olduğu ve o binada asırlarca haftada bir Mevlevî ayini yapıldığı unutulmuştu bile.¹⁶⁶

Diğer tekkelerde olduğu gibi burada da [Özbekler Tekkesi], toplantı sırasında olası bir polis baskınına karşı önlem almak gerekiyordu. Buna [Şeyh] Necmeddin Efendi'nin bulduğu çare ise dolapta bir şişe rakı bulundurmaktı. O zamanlar, hatta bugün bile, içki içenler laik (!) içmeyenler de sofı (!) addedildiğinden ortada içki şişesini gören polis burasının bağınaz dindarlara (!) ait olabileceğini düşünemezdi. Olası bir baskında şeyh şişeyi dolaptan çıkarıp bunun dostlar arasında bir kutlama olduğunu iddia edebilirdi.

Bir gün gerçekten de polisler sivil kılıkta Özbekler Tekkesi'ne gelmişler. İşlerin yürümesi için herkese emir vermekle meşgul olan Necmeddin Efendi, adamların sivil polis olduğunu anlamamış ve onları aşağı bodruma odun kesmeye göndermiş. Böylece güya toplantıyı basmaya gelen polisler kendilerini bütün gece odun keserken bulmuşlar.¹⁶⁷

Romadaki bölümü neyzen Kudsi Erguner'in anlattıklarıyla birlikte okuduğumuzda bir paralellik göze çarpıyor. Roman, otuzların başında geçiyor. Yazılışı, ellilerin başı. Kudsi Erguner'in anısı ise romanın yayımlanışından kırk sene sonra. Onyıllar geçse de “nefes okuyup başını derde sokma geleneğinin” değişmediğini görüyoruz.

9.5 Laiklik Marşı ve Serbest Fırka

Müftü'nün yetimler yurdu günbegün büyümektedir. Bir müsamere yapılmasına karar verilir. “Fakat müftünün gizli maksadı laiklik ve inkılâpçılık terbiyesinde yurdun resmî mektepleri de geçtiğini davetlilere” teslim ettirmektir. Bunun için ilginç bazı yollara başvurur: Çocuklar, İstiklal Marşı'ndan sonra ilkmektep muallimlerinden biri tarafından bestelenmiş olan bir laiklik marşı okurlar. Sabri, bu ikinci marşı “soğuk olduğu kadar da münasebetsiz” bulunduğunu söyler.

Sonra ezberletilmiş bazı söylevlerde, “Biz Cumhuriyet çocukları küflü ve örümcekli medreselerin yerine asri okullar kurduk!” demeleri ve hitabet icabı elleriyle yine medresenin avluya doğru eğilmiş damlarını göstermeleri pek çığ düşer. Hele kasketli küçük hatiplerin, “Sırtına giyecek gömleği kalmamış

---

¹⁶⁶ Kudsi Erguner, *Ayrılık Çeşmesi Bir Neyzenin Yolculuğu*, (2015: İstanbul), İletişim, 48.

¹⁶⁷ *Ayrılık Çeşmesi*, 62.

zavallı fakir milleti efendi yaptık!” gibi cümleleri söylerken kollarını gererek avuçlarını o biraz evvel anlattığım mintanlarının göğsüne vurmaları tuhaf kaçır.¹⁶⁸

Muvakkithanedeki törende söylenenler, Cumhuriyet’in “Köylü milletin efendisidir!” sloganını hatırlatır. Ama çocukların sayısı arttıkça ufak tefek sıkıntılar da baş göstermeye başlar. En başta hırsızlık gelir. Müftü’nün çocuklara biraz da dinlerini, diyanetleri öğretmesi, iki saat şarkı söyletmek yerine “namaz nasıl gılınır, abdes nasıl alınır, Allah gorhusu nedir” gibi faydalı bilgiler vermesi istenir. Bunun üzerine Müftü, birdenbire yerinden fırlar, “Affedersin ama biz medrese açmadık; layıg cumhuriyet yurdu açtık...”¹⁶⁹ der. Laiklik ve İstiklal Mahkemeleri, adeta bir korku madalyonunun iki yüzüne dönmüştür.

Serbest Fırka’nın kuruluşundan bir süre sonra, kasabada etkileri görülmeye başlanır. “Fakat o esnada Serbest Fırka fırtınasının patlaması, Doktor İsa Bey’in bu harekette bir daha kalkamamak üzere yıkılması...”¹⁷⁰ Böylece, Serbest Fırka kasabanın gündemine girer. Doktor Sabri, “Gazi’nin Ankara’da Serbest Fırka diye bir ikinci fırka kurmak üzere olduğu hakkındaki ağız haberleri evvela ciddiye alınmamıştı” der. Tek Parti’yi kâğıt üstünde olsa da bitirecek hamlenin gene aynı parti içinden geldiğini, bu yüzden de özünde çok bir farkları olmadığını söyleyebiliriz. Reşat Nuri, ikinci fırkanın da Gazi tarafından kurulduğunu özellikle vurguluyor. Ama kasabanın ileri gelenlerinden Hacı Ömer’in bu muhalif hareketten pek hazzetmediğini görüyoruz: “Yahu, biriyle ne ideceğiz derken iki mi oluyor?”

Mustafa Kemal’in emriyle Fethi Okyar’a kurdurulan Serbest Fırka’nın muhalefet macerası doksansekiz gün sürer. Ama gene de bu süre içinde büyük bir kitle desteğine ulaşır. Bu desteğin altında hem 1929 Büyük Buhranı hem de, *Kavak Yelleri*’nde mükemmelen gösterildiği gibi, Tek Parti hoşnutsuzluğu vardır.

Müftü, “elinde bir kamyon yolcusunun vilayetten getirdiği bir gazete”, telaşla Doktor’un yanına gider: “Geliyor. Yandık Doktor Bey yandık!” Partinin kurulduğunu bildiren resmi tebliği okurlar. Serbest Fırka’nın kurulduğu bu haberle ulaşmış olur. Müftü ise Doktor’a endişelerini anlatır.

---

¹⁶⁸ *Kavak Yelleri*, 166.

¹⁶⁹ *Kavak Yelleri*, 178.

¹⁷⁰ *Kavak Yelleri*, 264.

- Gazi bu adamları futbol topu oynatmak için ayırmıyor ya? Maksat bizleri sınamak... Bakalım kimler kafa kaldıracak gibilerde... Bizim aptallar eserler, savururlar... Sonra sayım, suyum yok deyiverirler... Gabak patlar yine müftünün başına... Ben, bir kere daha İstiklal Mahkemesi'ne gidemem... Beraat bile etsem o sefer karar okunurken, koskoca adam, altıma işedimdi. Bu sefer sağlam, ölürüm.¹⁷¹

Kasaba, Müftü'deki bu ihtiyatı paylaşır. Halkı peşine takıp sürükleyecek bir lider de yoktur. Sabri, bu iki sebep sayesinde kazayı "az zararlı bir soğuk harp" ile savuşturduklarını söyler. "Fakat Doktor İsa Bey, beklenen şef olmasa bile, oturduğu yerde yaptığı gürültü ile ortalığı karıştırarak onu köşesinde hazırlayan adam" olur. İnönü, CHP'nin başına geçtiğinde kendisini "Milli Şef", Atatürk'ü de "Ebedi Şef" ilan etmişti. Doktor İsa ise, bu üç aylık sürecin sonunda "Müstafi Şef" olacaktır...

Doktor İsa Bey, günlerini hükümeti ve partiyi çekiştirerek geçirirken Serbest Fırka'yı da kendi muayenehanesinde açacağını ilan eder.

Eski mesul murahhas [Doktor İsa], Millî Mücadele'nin devamı müddetince, hareketi, Enver'in dışardan idare ettiğini ve zamanı gelince devleti tekrar almaya gelerek işleri yoluna koyacağını söylemişti. Fakat cumhuriyetin ilanından sonra ve hele İzmir suikastından bu tarafa olan seneler içinde, boşa dönmüş olan çark nihayet takılacak sağlam maddeyi buluyor ve dayanılmaz bir gürültü ile ortalığı birbirine katıyordu.

Enver'in dönülebilecek yerde olmayışına ve şimdilik İttihatçıların adlarını ağzına almaya pek cesaret edememesine göre kimin geleceğini henüz bilemiyordu.¹⁷²

Ayrıca, gelecek kişiden "yolsuzluklara paydos borusu" çalması da beklenir. Enver Paşa ile İzmir Suikastı'nı Kemalist Türkiye'nin netameli konuları arasında sayabiliriz. Mustafa Kemal, ilk iktidar mücadelesinde Enver Paşa'ya yenilmişti. I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi, İttihat Terakki'nin de sona ermesine yol açtı. Enver, daha sonra "Türkistan" hayalinin peşinden koşmaya devam etti ve Kızıl Ordu'ya karşı savaşırken öldü. Ama Türkiye'deki gelişmeleri hep takip ettiğini biliyoruz. Mustafa Kemal ile arasındaki iktidar mücadelesi hiç bitmedi.

---

¹⁷¹ *Kavak Yelleri*, 266.

¹⁷² *Kavak Yelleri*, 269-70.

İzmir Suikastı, Tek Parti'nin iktidarını sağlamlaştırmasına yol açan en güçlü olay. Bu davada vekillerden asılanlar oldu ama dahası muhalefetin önde gelen birçok ismi, başta Karabekir Paşa, yargılandı. Serbest Fırka'nın bu kadar çabuk ve kolaylıkla benimsenmesinin altında bu hukuksuzlukların da yattığını söylemek mümkündür.

“Kasaba sosyetesinin” en önemli isimlerinden Hacı Müslim de Serbest Fırka'nın kurulmuş olmasından rahatsızdır. “O, müftü gibi, yen hareketin sadece gizli din kullananları yakalamak için kurulmuş bir tuzak olduğuna inanmamaktaydı.” Dahası, “Gazi'nin durup dururken tehlikeli bir oyuna girmesini sebepsiz görmüyor ve Serbest Fırka'dan ciddi surette korkuyordu.”¹⁷³ Rengini asla belli etmeyecektir.

Muhalefet git gide güçlenirken Halk Fırkası ile Serbestçiler arasında çeşitli kavgalar da yaşanmaya başlar. Gazetelerdeki haberler hiç neşeli değildir.

Kasımpaşa'da nutuk vermeye giden genel sekretere çürük domates atıldığı, İzmir'de Rihtım boyunda Gazi'nin resminin yırtıldığı ve “Fes, fes!” diye bağırıldığı dehşetle anlatılıyor, bazıları on da yapamayarak büyük bir fırından çıkmış kimselerin sersemliğiyle yalnız, “Yaman esiyor, yaman esiyor!” diye ellerini silkeliyorlardı.¹⁷⁴

Serbest Fırka'nın toplum üstündeki etkisi gerçekten de yaman esmektedir. Komşu köyde bir ay öncesine kadar tek muhalif vardır ama “aradan bir hafta bile geçmeden bu köy, hem de arkasındaki davul, zurnalı alaylar indirmiş bütün dağ köyleriyle birlikte Serbestçi oluyor ve kırık arabanın dingili üstünde lodosa karşı ezan okumaya tek muhalif, bir Köroğlu kesilerek oralardan kuş uçurmuyordu.”¹⁷⁵ Muhalifin Köroğlu kesildiği yerde bir Bolu Beyi olması şart. Basamakları sırayla çıktığımızda önce devlete, sonra hükümete, yani Tek Parti'ye ve en nihayetinde de Mustafa Kemal'e ulaşırız. Ege'deki bu köyler için Mustafa Kemal, Bolu Beyi'nden farksızdır.

Bizim kasabada da aynı hâl olmuştu. İlk günlerde reisin “İsa Bey sinek avına çıktı!” diye alay ettiği Serbest Fırka şubesi birdenbire düğün evine dönüyor; taşlığına ve kapısı önüne şerbetçi dükkânları gibi sıralanan masalarda adam kaydına yetişilemiyordu. İlk tereddüt geçtikten sonra müşteriler artık takım

---

¹⁷³ *Kavak Yelleri*, 270.

¹⁷⁴ *Kavak Yelleri*, 278.

¹⁷⁵ *Kavak Yelleri*, 279.

halinde akın etmeye başlamışlardı. Kısa bir müzakereden sonra bütün müşterileriyle beraber Serbest Fırka yolunu tutan ve geçtiği yerde rastgeldiği daha başkalarını da “... Haydi yahu, gidiyoruz. Ne duruyorsun?”

- Nereye?

- Sonra anlarsın!” diye aralarına katan kahveler... Muhtarlarını öne katarak yürüyen mahalleler...¹⁷⁶

İlk tereddüt bitmiş, şüphe yavaş yavaş ortadan kalkmış ve insanlar kabileler halinde Serbestçi olmaya başlamışlardır. “Serbest Fırka bu şekilde seferberliğini tamamlar ve korkunç bir kuvvet haline” geliyordur. “İdare heyeti azalarından bir kısmı”¹⁷⁷ da Serbest Fırka’ya katılmıştır. Artık korku duvarı aşılmış, bulaşıcı cesaret insanları Serbestçi olmaya itmiştir. Bütün kaza gayet kısa bir zaman içinde Serbestçi olmuştur olmasına ama sorunlar hâlâ ortada durmaktadır.

Ortada şikâyet edilecek birçok şeyler bulunduğu muhakkaktı; olmasa bu kadar insan böyle sokaklarda bağırıp çağırılmazdı. Fakat hesabı kimden sormalı? Nasıl sormalı? İşte bizim kasaba bunu bilemiyordu. Politikayı ufak belediye ve nihayet Umumi Meclis dedikoduları çerçevesinden çıkarmaya alışılmamıştı; havadaki heyecan, büyük politikaya aksettirecek adamlar henüz yetişmemişti.

Serbestçiler kavga edecek adam bulamayınca birbirleriyle dövüşmeye başladılar.¹⁷⁸

Ankara’nın kasabayı nasıl gördüğüne, heykel töreninde biraz değinmişti. Bu kez, kamerayı “korkunç bir kuvvet” haline gelen muhaliflerin arasına yerleştirerek, halkın gözünden siyasete bakıyor. Ama muhalif olmaktan ve şikâyet etmekten başka elde bir şey olmadığı, yani siyaset yapamadıkları için, Serbestçilerin de birbirlerine düştüğünü görüyoruz. Birçok sebep sayılabilir: Atatürk’ün emriyle kurulmak, hep tereddütle yaklaşılması, gizli manalar, tuzaklar beklentisi... Ama ortada “şikâyet edilecek birçok şeyler bulunduğu” kesindir. Müşteki olan halk, şikâyetini nasıl yönlendireceğini bulamaz bir türlü. Ona yol gösterecek adamlar henüz yetişmemiştir.

---

¹⁷⁶ *Kavak Yelleri*, 280.

¹⁷⁷ *Kavak Yelleri*, 281.

¹⁷⁸ *Kavak Yelleri*, 284-5.

Reşat Nuri, daha önceki eserlerinde sık sık yaptığı gibi, Serbest Fırka ile Serbestçileri birbirinden ayırıyor. Ortada bazı şikâyetler var, bunların çözülmesi için de Serbest Fırka bir umut. Ama onun “kadrosu” da bu işi başarmaya ehil değil. Meşrutiyet, İttihat Terakki, Cumhuriyet, derken şimdi de Serbest Fırka... Reşat Nuri’nin toplumdaki yenileşme çabasına hep destek verdiğini görüyoruz. İstibdada, baskıya, diktaya başkaldırılmasını yüceltiyor. O idealleri savunmayı da hiç bırakmıyor. Ama değişim gerçekleştiğinde ya da gerçekleşme emareleri ortaya çıktığında, yani bu değişimi yapacak “birileri” belirdiğinde, bu kez idealleri bir yana bırakıp “uygulamalar” ile ilgileniyor. Yeşil gecenin sona ermesini istiyor, inkılapları destekliyor ama İstiklal Mahkemeleri’ni de hiçbir şart altında olumlamıyor, hoşgörmüyor.

Bu hâl, bir zaman, yeni intihaplara kadar devam etseydi sonu ne olurdu bilinemez. Fakat günün birinde yeni partinin lağvı haberi gelince ortalık birdenbire yatıştı. Serbest Fırka’nın kapısındaki levha indirildi, düğün sonlarında olduğu gibi öteden beriden getirilmiş iskemleler, yerli yerine gönderildi.¹⁷⁹

Kavak Yelleri’nde ilk kısım Serbest Fırka’nın lağvıyla biter. İkinci kısımda, ilk kısmın aksine, doğrudan siyasi göndermelere çok az başvurur. Doktor Sabri’nin İstanbul’a gelmesiyle başlayan kısımda, daha önceki romanlarında gördüğümüz bazı kalıpları tekrarlar. Mesela, harp zenginleri: “Koço harp senelerinde, seyyar çırçır olan kayınbabasından kalan birkaç kutu yaka düğmesiyle yaptığı küçük ölçüde bir hap vurgunculuğunun tadını hâlâ unutamamıştır. (...) Anlattığına göre, bara, baloya giden harp taciri müşteriler son dakikada yaka düğmelerini bulamazlar, Koço, kendininkileri yarım lira, bir lira gibi büyük paralara satarmış.”¹⁸⁰ Mesela, Alman bıyığı: “(...) Kadıköy vapuruna gelip giden gayet kibar kılıklı ve edalı, Alman bıyıklı bir adam vardı.”¹⁸¹ *Kızılıcak Dalları*’ndaki “opera”nın ikamesi olan “kanto”nun ise bittiğini öğreniriz: “Ya, ya!.. Neydi o zamanlar! diye içini çekti, ne tiyatro kaldı ne kanto...”¹⁸²

Otuzların milliyetçi sloganını da mizah konusu yaptığını görürüz: “Vatandaş, Türkçe konuş, dedim, şu ufak kara kızdan bal gibi hoşlanıyorsun, bu gece taş çatlasa oraya

---

¹⁷⁹ *Kavak Yelleri*, 285.

¹⁸⁰ *Kavak Yelleri*, 331.

¹⁸¹ *Kavak Yelleri*, 419.

¹⁸² *Kavak Yelleri*, 434.

gideceksin.”¹⁸³ Bu kısımda Atatürk’ü bir kez daha görürüz. Mizah dozu iyice yükselmiştir. Sabri, Taksim meydanında iki Rum hayat kadınıyla konuşur. Biriyle birlikte olmak istediğini söyler. Kızlar aralarında konuşmaya başlar. Mahçuptur.

Konuşmanın bitmesini bekleyerek etrafıma bakınıyordum. Abidenin altında bulunduğumuz kısmını önde ay ışığında parıl parıl yanan üç büyükler, arkada süngülü, bayraklı bir kafile ile tepemde görünce baskına uğramış gibi oldum. “Nasıl da seçmişim pazarlığın yerini?” diye hazin hazin düşündüm. Fakat arkadaşından ayrılan esmer kız, kolu koluma sürünerek yine sessiz sedasız yanımda durmuştu. “Ne yapalım... Oldu bir kere... Sen hâlden anlarsın?” diye mırıldandım.¹⁸⁴

1928’den beri Taksim meydanında bulunan heykeldeki üç büyükler, Mustafa Kemal, İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak’tır. Reşat Nuri, romanın bu bölümünde, Mustafa Kemal’in hareketli özel hayatına dostça bir selam göndermek kendini alamaz.

Romanın sonunda, Doktor Sabri’yi köye dönen trende görürüz. Fakat daha istasyonda, trene binmeden önce, köylüler Sabri’yi yolcu ederken “vagonun öbür ucunda bir birikinti daha” olduğunu öğreniriz. “Onlar kibar kıyafetli adamlar ve büyük rütbeli birkaç askerdir. Bir bakanı uğurluyorlar. İki grup ara sıra birbirlerine bakıyorlar. Ötekilerde bizimkilerin kıyafetleriyle eğlenir gibi bakışlar vahmediyorum.”¹⁸⁵

Tren, Doktor Sabri’ye “her zamankinden daha da viran görünen evlerin arasından” geçerek ilerler. “Gitgide uzaklaşan sahilden ara sıra deniz parçaları görünüp kaybolmaktadır.”¹⁸⁶ Sabri, bir daha bu yerleri görmeyeceğini hisseder. Uzaklaşan sahil ve parçalanmış deniz, onda bütün umutların, ideallerin kaybolmaya başladığını gösterir gibidir. Sabri, Hasan Efendi ile konuşurken bir anda “Yahu şu denizi bir daha görelim” diye telaşla yerinden kalkar. “Fakat İzmit’i geçmişizdir, deniz kaybolmuştur.” Roman, Sabri’nin “Ne idelim. Sağlık olsun!”¹⁸⁷ sözüyle biter.

Romanla birlikte Sabri’nin umutlarının da bittiğini hissederiz.

---

¹⁸³ *Kavak Yelleri*, 348.

¹⁸⁴ *Kavak Yelleri*, 356.

¹⁸⁵ *Kavak Yelleri*, 485. Son cümlelerin ilk kelimesi metinde “Ötekilerle” diye yazılmış. Buraya düzelterek alıntıladım.

¹⁸⁶ *Kavak Yelleri*, 486.

¹⁸⁷ *Kavak Yelleri*, 494.

10. KAN DAVASI

10.1 Hitabe'deki eksik kelime

1955 yılında *Yeni Sabah* gazetesinde tefrika edilen *Kan Davası*, doğrudan siyasi göndermelerde bulunmasa da baştan sona siyasi bir roman. Yukarı ve Aşağı Sazanlılar arasındaki kan davasını, köylerdeki sefaleti, merkez ile çevre arasındaki uçurumu roman boyunca okuruz. Ama Reşat Nuri bu romandaki en sert söylemini, söylemeyerek yapıyor. Eski bir asker olan ve sonra Yukarı Sazan adlı dağ köyünde öğretmenlik yapmaya başlayan Ömer, romanın başında, korkunç bir kış gecesi Doktor'un evine gider. Onu ne pahasına olursa olsun köye getirmeye ikna edecektir. "Böylece Yukarı Sazan köyüne ilk defa hükümet ayak basmış olacak..."¹⁸⁸ Oysa, Doktor, hastadır; üstelik ölmeyi beklemektedir. Başından birçok şey geçmiş, ölümle defalarca yüz yüze gelmiş olan Ömer, Doktor'un ölümü beklemesini kabullenemez.

- Bizim mekteplerde, duvara asılmış bir yazı vardır. Ara sıra, çocuklarla beraber kendim de önünde dururum. Kısacası şu: "Her ümidi kaybetmiş olabilirsin... Bütün dünya seni terk etmiş, sana düşman kesilmiş olabilir. O şartlar içinde dahi vazifen ümitsizliğe düşmemektir. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki kandadır." Güzel söz, insan denecek bir insanın sözü...¹⁸⁹

Ömer'in bahsettiği yazı, pek tabii ki "Gençliğe Hitabe". Son cümlenin orijinali şöyle: "Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur." Ama Ömer, Atatürk'ün hitabesindeki "asil" kelimesini söylemiyor. Böylelikle, "kan" bir anda "asaletten" sıyrılıyor ve bütün aşırı milliyetçi özünü yitiriyor.

Reşat Nuri'nin son derece bilinçli bir şekilde bu kelimeyi attığını düşünüyorum. Hatta bir adım daha ileri gidip, Ömer'in konuşmasına bu referansı vermesini de sırf bu "yokluğu göstermek" için yaptığını iddia edeceğim.

---

¹⁸⁸ Reşat Nuri Güntekin, *Kan Davası*, 2015: İstanbul), İnkılap, 13.

¹⁸⁹ *Kan Davası*, 9-10.

11. SON SIĞINAK

Son Sığınak, Reşat Nuri'nin son romanı. 1961'de, ölümünden sonra yayımlanır. Yazarın tiyatroyu ne kadar sevdiğini göstermek için yazılmış gibidir ama satır aralarında Cumhuriyet dönemi uygulamalarının çok çarpıcı cümlelerle eleştirir. Ama bu son romanda *Kavak Yelleri*'ndeki kadar sert eleştiriler yer almaz.

Romanın kahramanı Süleyman'ın bindiği tren karlı bir kış gecesi bozulunca, yolcular geceyi kasabada geçirmeye karar verirler. Süleyman, bu esnada Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde şarkıcılık yapan Makbule ile tanışır. Tanışır tanışmaz, Makbule, diğer yolculardan yakınıdır.

- Biliyor musunuz, beyefendi, şu sakal, bıyık çok korkunç şey, dedi, yirmi dört saatten beri sakal seyretmekten içim dondu. Allah razı olsun Gazi'den... Ne iyi etmiş onları zorla tıraş ettirdiğine... “Elin sakalından sana ne?” diyeceksiniz... Fakat olmuyor ki...¹⁹⁰

Romana böyle bir karşıtlık yaratarak başlıyoruz: Şarkıcı Makbule'nin zevkine uymayan sakallı köylüler. Makbule'nin sahne adının Ayseven olduğunu öğreniriz. Hayatı hakkında şöyle diyor Reşat Nuri: “Çok şükür, Türk kadını artık sahneye çıkabilmektedir. Biraz geç olmakla beraber Darülbeydi'ye başvuruyor.” Şarkıcılıkta belli bir şöhrete ulaşır. Oysa, bir süre sonra işler değişir.

Gelgelelim, radyoda alaturkayı yasak ediyorlar. Bunu görünce valiler gayrete gelerek şarkıcıları büyük şehirlerden kovmaya başlıyorlar. Son defa gittiği bir vilayette emniyet müdürü: “Bir sazıcı ile beraber halk türküleri söylemeye razı olursanız ne âlâ... Aksi halde piyasa şarkıları söylemenize imkân yok!” diyor.¹⁹¹

Gerek *Çalığışu*'nda gerek *Dudaktan Kalbe*'de, müziği, Şark-Garp ayrımı için kullanmıştı. Bu sefer Kemalist zümre ile köylü arasındaki ayrışmayı görüyoruz. “Alaturka”, adı üstünde Türk müziği. Ama Kemalist Cumhuriyet tarafından bir süre radyoda çalınması yasaklanıyor. Bu karar sonucunda, meşhur şarkıcı Ayseven mesleği bırakmak ile “halk

---

¹⁹⁰ Reşat Nuri Güntekin, *Son Sığınak*, (2017: İstanbul), İnkılap, 8.

¹⁹¹ *Son Sığınak*, 43.

türküleri” söylemek arasında seçim yapmaya zorlanıyor. Tabii, Tek Parti’nin valisi ile emniyet müdürünün bu yasağı nasıl hemen savunmaya geçtiğini de görmüş oluyoruz.

Makbule’nin eski bir asker olan Süleyman’a söylediklerinin üstünde durmakta yarar var. Süleyman, bir asker disipliniyle bütün imkânsızlıklara rağmen trende bile sakal tıraşı olmuştur. Fakat trendeki yolcuların çoğunluğunu oluşturan köylüler sakallıdır. Makbule, “sakalları zorla tıraş ettiren” Gazi’ye dua eder. Ama Reşat Nuri bir oyun yapıyor ve Makbule’nin kendi kendine sorduğu soru, “Elin sakalından sana ne?”, adeta Atatürk’e sorulmuş gibi oluyor.

Tesadüflerin buluşturduğu sekiz-on kişi bir kumpanya kurup, hayatlarındaki en büyük tutkunun peşinden giderler. Çoğu ortayaşığı geçmiştir. Anadolu’yu gezmeye başlarlar. Biz de, onlarla beraber, bir türlü gidilmeyen o “uzaktaki köye” doğru yola çıkarız. Kanunen kapalı olan tekkelerin aslında son derece faal olduğunu, tiyatroyu başlatan Ermeni oyuncularını, Kürtlerin varlığını... Reşat Nuri, hiçbir milliyetçi bagaj taşımadan, hatta o bagajı tamamen reddederek dolaştırır bizi Anadolu’nun köylerinde.

Yanımıza biri geliyor. Daima asker selâmı veriyorlar. Burası bir Kürt köyüdür. Türkçeyi şöyle böyle bilen yok...¹⁹²

Basit gibi görünen bu cümlenin sonraki yıllarda suç teşkil ettiğini düşünürsek, Reşat Nuri’nin sadece milliyetçi bir diskurdan uzak durduğunu değil, birlikte yaşama kültürünü nasıl savunduğunu da söyleyebiliriz.

Kumpanyanın yolu Doğu Beyazıt’a da düşer.

Tulûat kumpanyaları bize: “Oraya uğramayın!” demişlerdi, kaymakam, bir nemrut, tiyatroları asla uğratmaz... Musiki, saz, söz getirmez... Epeyce tozutmuştur... Pek üstüne de varmazlar... Onun da bir küçük cumhuriyeti vardır... Bir eski derviş olan kaymakam, eşrafı; eşraf da halkı tutmuştur... İnkılâba tam haracını vermektedirler: Vilâyette parti vardır, Halkevi vardır. Kızılay, hatta Çocuk Esirgeme Kurumu vardır. Bunlar haraçlardır misk gibi.¹⁹³

---

¹⁹² *Son Sığımak*, 199.

¹⁹³ *Son Sığımak*, 159.

Kaymakam, sanatın her dalına düşmandır ama daha önemlisi, Parti'ye verilen "haraçlar" sayesinde belli bir özerklik de kurmuştur. Taassup, en yukarıdan tabana ulaşırken eşraf köprü görevini üstlenir. Rejim, sadece görüntüde ulaşmıştır köye. Fikirlere girememiş, sadece binalarda asılı tabelalar olmuştur.

Bir başka kazada, kumpanyayı parti reisi karşılar. Reis, kumpanyaya bir süre kazada kalmayı teklif eder: "Gerçi dergâhımız kapandı; fakat yeni zamanın dergâhları Halkevleridir." Kumpanyanın önemli isimlerinden eski bir asker olan Azmi, "Tekke kapalı mıdır?" diye sorunca, "Bizimki tâ Sultan Mahmut'tan beri kapalıdır,"¹⁹⁴ cevabını alır.

Sultan Mahmut referansı 1826'daki Vaka-yı Hayriye'ye götürür bizi. Bu da, kumpanyanın bir Bektaşî köyünde olduğunu bize söyler. "Tekkeyi taburcu ettik" der Mesut Ercan, "fakat onun misafirperverliği yerinde duruyor!.." Bir bağın kütükleri arasından geçip Şeyhin evine geldiklerinde Mesut Ercan, "Bakın," der kumpanyadakilere alaylı, "inkılâp nerelere kadar geldi." Süleyman, kapılardan birinin üstünde "Halk Odası" levhası görülmektedir. İçeri girerler. "Burası, ocaklı bir oda idi. Mesut Ercan, mebuslarımıza kadar birçok büyüklerin buraya uğradıklarını söylüyordu. Duvarlarda tanınmış büyüklerin fotoğrafları"¹⁹⁵ görülür.

Su başında bir koyun çevrilmektedir. Şeyh, "Ağaçların ilerisinde Baba'nın mezarı var," der, "o da burada içermiş!.." Herkese açık sofralar kurulmaktadır. "İlk kadehi inkılâbın, ikincisini Baba'nın ruhuna içmeye başlıyoruz."¹⁹⁶

İnkılâp ile Baba, birbirlerinin düşmanı gibi gözükseler de aynı sofrada buluşurlar. Bu sentez arayışını Reşat Nuri'nin birçok eserinde görüyoruz.

---

¹⁹⁴ *Son Sığmak*, 188.

¹⁹⁵ *Son Sığmak*, 191.

¹⁹⁶ *Son Sığmak*, 192.

12. TİYATRO OYUNU: TANRI DAĞI ZİYAFETİ

Büyük bir tiyatro âşığı olan Reşat Nuri Güntekin, bunu özellikle *Son Sığınak* romanında görürüz, birçok piyes kaleme alır. “Tanrı Dağı Ziyafeti” ise ele aldığı konu ve ele alış şekli bakımından ayrılır. Neredeyse romanlarda görmediğimiz kadar sert ve doğrudan eleştirilerde bulunur.

“Çin hududu yakınlarında Tanrılar dağı bataklığında eski imparatorların otuz seneden beri ilk defa açılan metruk ve kapalı av köşkünü”de geçer hikâyeye. Av köşkünü “Avrupa ve Asya melezi bir saray yavrusu” olduğunu öğreniriz.¹⁹⁷ Dört perdelik bu oyunun dikkate şayan özelliklerinden biri de MEB tarafından 1971 yılında “1000 Temel Eser” içinde basıldıktan sonra bir daha basılmamış olmasıdır. Bu satırları 2018 yılının eylül ayında yazdığımı düşünürsek, “Tanrı Dağı Ziyafeti”nin 47 senedir basılmamış, adeta unutulmaya terk edilmiş olduğunu iddia edebiliriz.

Piyenin en önemli kahramanı “Diktatör”. “Şahıslar” kısmında onun “60 yaşında, yorgun” biri olduğu açıklanır. Sadece “Diktatör” adı bile piyese dair fikir verebilir. Bir diğer önemli kahraman, Ayel, Diktatör’ün kızıdır. Alabildiğine şımarık bir kızdır. Komutan Mola, Parti Reisi, Başvekil, Dahiliye Nazırı başta olmak üzere maiyetindeki kahramanların hiçbirinin ismi yoktur.

“Vaka zamanımızda Ortaasya’da Karkum cumhuriyetinde geçer, renkler umumiyetle esmer, kaş ve gözler hafifçe çekiktir” dense de, bazı benzerlikler gözden kaçırılacak gibi değildir.

İlk perde, Diktatör’ün geldiğini haber veren bir borazan sesiyle açılır. Birkaç köylü ile Telsizci müstesna, büyük titre sahip bütün adamların “dört bir taraftan itişe kakışa terasa doğru koştukları” görülür. Bu esnada parti reisinin birine çarparak kış üstü bir leğenin içine oturması gibi çeşitli komiklikler de yaşanır. Fakat Diktatör yerine Ayel, arkasında Prens ve Elçi ile birlikte gelmiştir.

Komutan, o da kolunu ısrarla üniforma ceketinin sökükle astarından sokmak gibi birkaç komiklik yaşar ama bu sayede Ayel’le ilk sohbet eden adam olur. Yeni uyanmıştır. Ayel’e, “Mareşalin yatacağı odanın temizlenmesine nezaret ediyorum... Yorgunluktan bir parça içim geçmiş...” der. Ayel, ilk kez geldiği bu saray yavrusundan hayranlıkla bakar: “Ooo babam burada mı yatacak? Gerçekten şahane... Hele kürklerin ihtişamı... İnkılabın ilk günlerindeki yağmadan nasıl kurtulmuş bunlar?” Komutan ile Parti Reisi “manalı öksürükleri” ile Ayel’i

¹⁹⁷ Reşat Nuri Güntekin, *Bahkesir Muhasebecisi Tanrı Dağı Ziyafeti*, (1971: İstanbul), Milli Eğitim Basımevi, 91.

uyarmaya çalışsalar da umursamaz. “Korkarım bu ihtişama dayanamadınız” der Komutan’a, “Son imparatorun yatağında bir uyku çekeyim dediniz.” Komutan, Ayel’i protesto ederek, burasının “yılan yuvası” olduğunu söyler. Ayel, devam eder: “Yılan yuvası kürkle mi döşenir?” Komutan, bu kez, “Onun için söylemiyorum” diye yanıtlar: “Güzel olmasına güzel... On iki yüz yıl zavallı milleti soymuş müstebitler elbette başka türlü yerlerde yatacak değillerdir.” Ama Ayel bu sözleri dinleyecek değildir: “Biz o işi ancak otuz yıldan beri yapıyoruz... Fakat söz aramızda bizimkiler de ondan pek aşağı değil...”¹⁹⁸

Böylece, Diktatör’ün aynı zamanda “mareşal” unvanına da sahip olduğunu öğreniriz: Mareşal Kantemel. “On iki yüz yıl” süren bir istibdada Diktatör son vermiştir. “İstibdat”, daha önce Abdülaziz ve Abdülhamid devirleri için, İttihat Terakki için, hatta Tek Parti için kullanılmıştı; evet, ama ilk kez “müstebit” yerine adlı adınca “Diktatör”ü görüyoruz. Kadroların yetersizliğini -daha çok da yolsuzluğa batmışlıklarını, yolsuzluğa bulaşmışlıklarını, dalkavukluklarını- bu piyesinde de ele alıyor. Uyuyakalan dalkavuk Komutan, ihtişamın içinde kaybolmuştur.

Tanrı Dağı’ndaki bu buluşmanın sebebini sonraki sayfalarda öğreniriz. Ertesi gün Karkum’da seçim olacaktır, üstelik çokpartili devrin ilk seçimidir, ama sonuçlardan emin gözükten Diktatör, bütün erkânını Tanrı Dağı’nda ördek avına davet etmiştir.

Bu arada, Ayel’den sözü devralan Penses, Köylü Kadın’la “pire” tartışmasına girer. Yaşlı Kadın, Penses’in yatakta pire olduğuna dair sözünü, “Pire yerde olur... Küçücük şey fare değil ki kapan kurasın...” diye cevaplar. Penses, bozulmuştur: “Onun da kendine göre kapanı vardır kızım... Siz D.D.T. kullanmaz mısınız?” Yaşlı Kadın, iyice alaylı, “Bakın” der arkadaşlarına, “şehirde pire kapanı varmış.”

Kentli-köylü, alt sınıf-üst sınıf çatışmasını devam ettirmez Penses. “Ah bu sizin geriliğiniz...” diye hayıflanır. “Ne zaman uyandığınızı göreceğiz sizin?”

Anlaşılan “milletin efendisi” olarak nitelenen köylü, uykudadır. Doktor, atılır: “Himmetinizle o da olacak Penses. Arkasında on beş yüz yılsa yani elli milyonluk milletimiz için otuz inkılap yılı nedir ki?”¹⁹⁹ Parti Reisi, sözü kaldığı yerden alır: “Merkezler çok şükür uyanmaya başladı... Buralara da elbette, sıra gelecek.”

Ayel, müthiş bir istihza ile konuşmayı sürdürür:

---

¹⁹⁸ *Tanrı Dağı...*, 93-94.

¹⁹⁹ *Tanrı Dağı...*, 97.

Başkanı bulunduğunuz halk kadınlarını kalkındırma cemiyeti “yakında burada da şube açar elbet” Prensese... Çocuklarına üstlerine dökmeden reçel yemeyi, reverans yapmayı nasıl öğretmeli, odaları nasıl süslemeli, yüzlerin tazeliğini nasıl muhafaza etmeli? Konferanslar, filimler ve sairelerle bunları da elbette öğrenecekler?

Yaşlı Kadın, “Hanımlar gelirken tuz da getirsinler” der masumane. “Sıkıya gelirsek yiyecek ot buluyoruz, odunumuz da var ama tuzumuz yok...” Şaman, kadının kolunu hiddetle yakaladıktan sonra ilk kez konuşur: “Sus... Senin aklın ermez...” Cevap yetiştirmeye çalışan Yaşlı Kadın’ı bir daha azarlar: “Bu milleti gırtlacağına kadar tuza gömsen gene tuz diye bağırır. İmparatorlar zamanında daha mı çok tuz bulurdun?” Yaşlı Kadın artık cevap veremez. Şaman’ı takdir etmek ise Parti Reisi’ne düşer: “Aferin başkan.” Sırtına vurur. “Demir gibi adamdır benim bucak başkanım...”²⁰⁰

Dünyaları tamamen birbirinden farklı iki kesim. Prensese’in gözünde alabildiğine cahil ve uykuda olan Yaşlı Kadın’ın “halk kadınlarını kalkındırma cemiyeti”nden en büyük isteği tuzdur. En azından işe yarar bir şey de getirmiş olsunlar, dediğini hissederiz. Şaman, hem sözleri hem de bizzat “şaman” oluşu ile dikkati çekiyor. Piyese, Ortaasya’da geçtiği için onun şamanlığında ilginç olan pek bir şey yok gibi görünse de, olayların ve kişilerin paralelliği, Şaman’ın aynı zamanda 1925’te çıkan kanun ile tekkesi kapatılan bir derviş olduğunu bize düşündürür. Ama bu esnada o da Diktatör’den yana tavrını takınmıştır çünkü aynı zamanda Diktatör’ün partisinin “demir gibi” olduğu için takdir kazanmış bucak başkanıdır.

Piyese’nin daha başlarında bazı olgular önümüzde: Toplumun bütün kesimleri, yüzlerce yıl süren istibdaddan ötürü uyumaktadır. Diktatör’ün yönetimi ele geçirdikten sonraki otuz yılda yaptığı inkılaplar sayesinde merkezler yavaş yavaş uyanmaya başlamıştır. Ama inkılaplar henüz Karkum’un köylerine ulaşamamıştır. Otuz yıl sonra, köylü kadının tuz beklerken, cemiyet onu görmek istediği şekle sokmayı hedeflemektedir: Yemek yeme âdâbı, iyi reverans ve makyaj yapabilmek vs. Ayel’in sözlerini üst üste düşündüğümüzde sanki kulağımıza bir balo fisıldanır ki, Reşat Nuri’nin baloları nasıl yerdiğini yukarıda görmüştük.

Ama burada en önemli olan şeyin altını çizmek gerekiyor. Batılılaşma nedir? Dolayısıyla, Batı nedir? Bu soruların cevabını arar. Balo mudur Batı? İyi makyaj yapan köylü kadınlar? Reveranslar? Üretimde değil tüketimde Batılılaşma. Görüntünün Batılı olması. Tuz

---

²⁰⁰ *Tanrı Dağı...*, 98.

isteyen halkın nankörlüğünü vurgularken Şaman'ın, yani Parti Bucak Başkanı'nın, halkçılığı görülür. Görünenin Batılı olması yeter. İstenen de belki sadece budur.

Konuşmalar sürüp giderken Ayel gene patavatsız bazı sözler sarf edince, Şaman bu kez işçi ve köylüleri “tavuk kışlar gibi” paylayıp kovar: “Ne bakıyorsunuz. Haydi çıkın diyorlar size... Anlamaz mısınız?” Parti Reisi, “Sen önlerine düş de yol gösteriver onlara başkan” diye ekler. Diktatör'ün Parti'si halkı esasen böyle görür. Bütün şatafatlı sözler kazındığında alttan çıkan bu bakış olur.

Ayel, beklenenin aksine Diktatör'ün ertesi akşam geleceğini söyler. Seçim gecesi, ava çıkılacak ve bir ziyafet verilecektir. Genç bir mebus, aynı zamanda da şair olan Lahut, Mareşal için yazdığı yeni marşı ziyafette okuyacağını müjdeler.

Sen güneşler güneşisin ey Kantemel,
Sensiz gök karanlık bir uçurum olurdu.²⁰¹

Dahiliye Nazarı, başbaşa konuştukları Başvekil ile Parti Reisi'ne yakınmaya başlar. Seçim gecesi başkentte olmak yerine av partisinde olmalarına akıl erdiremez: “Kantemel hiç bir yaptığı işte yanılmamıştır, fakat bu onun hiç bir zaman yanılmacağını garanti edemez. Ne kadar büyük olursa olsun o da nihayet bir insandır.” Ötekilerin endişeli, ürkek bakışlarına aldırmadan devam eder: “Onun en yakınları ve sevdikleriyiz. Kendimize onu tanı yapmış insanlarız...”²⁰² Mareşal'in değiştiğini, eski Kantemel olmadığını, bu gidişatı hiç de iyi bulmadığını anlatır ama “onun en eski arkadaşı” Komutan Mola, “içi dışı bir kaba saba bir asker” olduğunu söyleyerek, Diktatör'ü uyarma işinden cayar.

İkinci Perde'de Ayel ile Telsizci beraberdir. Ayel, her zamanki şımarıklığıyla, olanca üst perdeden konuşur, sigarasını yaktırır. Telsizci, ilk bağırış çağırışlara cevap vermeyince, Ayel hiddetlenir: “Niçin cevap vermiyorsunuz? Sağır mısınız?” Telsizci, hiç kale almadan, “Affedersiniz,” der, “uşaklarınızı çağırıyorsunuz sandım.”²⁰³ Ayel, daha da hırçın, sigarasını yaktırdıktan sonra, “Az önce bir söz çıktı ağzınızdan. Uşaklarınız dediniz. Demokrasi rejiminde uşak yoktur, herkes efendidir.”

---

²⁰¹ *Tanrı Dağı...*, 105.

²⁰² *Tanrı Dağı...*, 114-5.

²⁰³ *Tanrı Dağı...*, 118.

Telsizci gitmeye davransa da Ayel izin vermez. “Yakın bakalım bir sigara.” Teşekkür edip ikramı geri çevirmesine “Ben öyle istiyorum” diye mukabelede bulunur Ayel. Ama Telsizci istememekte kararlıdır: “Demokrasi rejiminde zorla, emirle sigara içirmek var mıdır?”²⁰⁴ İkisinin de kolejden arkadaş olduğunu öğreniriz ama aralarındaki soğukluk geçmez. Telsizci sigarayı almamakta direnir.

(...) ondan evvel beni haşlarken, hatta hükümet erkânını haşlarken babanızın kim olduğunu pekâlâ biliyordunuz, yani canınız istediği zaman haşlama, tehdit, küçültme canınız istediği zaman (işaretlerle) sırt ve çene okşama ile ağzına bir sigara ile iltifat... Bu şekilde demokrasi kediler için pek iyidir, ama benim işime gelmiyor...

Telsizci'nin bu sözlerine karşılık “Nasıl, benim demokratlığımdan şüphe” diye öfkeden çıldırarak yanıt verir Ayel: “Demokratlık benim kadar iliğime işlemiş bir insandan...” Telsizci kahkaha atar ve dalkavuk devlet erkânının Diktatör'ün herhangi bir sözü için verdiği tepkiyi tekrarlar: “Ona ne şüphe, ona ne şüphe.”²⁰⁵ Kendinden geçen Ayel, Telsizci'ye bir tokat atar.

İkinci Perde'nin İlk Sahne'sinin sonu tokatla gelirken, demokrasinin nasıl algılandığına dair de büyük bir ayrım görürüz. Telsizci, keyfekeder demokrasiyi “kedilere” layık görür ancak. Demokratlığına toz kondurmayan Ayel'in demokrasinden ne kadar nasibini almamış olduğu ise İkinci Sahne'nin başına bütün açıklığıyla ortaya çıkar.

DİKTATÖR, gürleyerek. - Ne oluyor, ne kepezelik bu?

AYEL. - Baba bu adamı hemen kurşuna dizdirmelisin. Bana hakaretlerin en ağırını yaptı.

DİKTATÖR. - Babanın bugüne kadar kurşuna dizdirdiği adamlar kâfi. (...) Hem böyle bir rezalet karşısında baba yok... Devlet reisi var, selâm al...

AYEL, derhal selam vaziyeti alır. - Sayın Başbuğum... Bu adam...

Diktatör, “Bu adam dediği ordunun yedek subayıdır” diyerek, tokatın cezasının harp divanı olduğu söyler ama burada okuyucunun aklına doğrudan Sabiha Gökçen'i getiren bir

---

²⁰⁴ *Tanrı Dağı...*, 119.

²⁰⁵ *Tanrı Dağı...*, 121.

söz söyler Ayel: “Ben tayyare subayıyım sayın büyüğüm. Rütbem onunkinden de yüksektir.”²⁰⁶

Tıpkı Ayel ile Telsizci gibi, babaları da -Diktatör ile General Erhan- okul arkadaşıdır. Ayel’in tokatını görünce çocukluk kavgalarının eksik olmadığı okul günlerini hatırlar Diktatör: “Bizim bildiğimize göre çocuklar mektepte birbirlerine dayak atarlar” der Telsizci’ye, “Fakat büyüyünce silâh... Kaide budur. Misal babanla ben. Biz de çocukken kardeş kardeş birbirimizi dövdük alabildiğine, fakat büyüyünce birbirimizi öldürmeye kalktık.”²⁰⁷

İster istemez okuyucunun aklına İzmir Suikastı ve yargılamalar gelir. Ama Ayel demokrathlığı konusunda hiçbir eleştiriye tahammül edebilecek biri değildir. “Sapına kadar demokrat” olduğunu söyleyince, gülme sırası Telsizci’den Diktatör’e geçer. Ayel, Telsizci’ye ikinci tokatını da atar: “Affet baba, sana yapılamayacak şeyi ona yaptım...” Tokatın esas muhatabı Diktatör ise de üstünde durmaz.

Kız sen buna bilâkis memnun olmalısın. Demokrat olduğunu söylediğin zaman gülüyorlar hiç olmazsa. Halbuki ben nutuklarımda büyük kalabalıklara bunu söylediğim zaman gülmüyorlar, alkışlıyorlar... İşin ağlanacak tarafı bu. Kendim için de memleket için de otuz yıldan beri ben demokrasinin oyununu oynadım...²⁰⁸

Alkışların sebebi nedir? Diktatör’ün oynadığı demokrasi oyunu gerçekten benimsenmiş midir yoksa halk, otuz yıldan beri “seçme hakkına” hiç sahip olmadığı için benimser mi görünmüştür? İlk serbest seçimde halk tercihini kimden yana kullanacaktır?

Şaman, “paçavra halinde liyme liyme bir gömlek, boynuna asılmış bir ufak torba” ile içeri girdiğinde, Ayel, Diktatör’ün muhafızı Nemrut’a Şaman’ın yabancı olmadığını, hatta bu köşkün bekçisi olduğunu söyler. Şaman ile Diktatör arasında geçen bir diyalog da Salih Bozok’a atfedilen bir hikâyeyi hatıra getirir.

Bir gün Çankaya civarında bir köylü evine gitmiştik.

Girdiğimiz kulübede, ihtiyar bir köylü ile karısı oturuyordu.

---

²⁰⁶ *Tanrı Dağı...*, 122.

²⁰⁷ *Tanrı Dağı...*, 123.

²⁰⁸ *Tanrı Dağı...*, 124.

Bize ikram ettikleri kahveleri içerken Atatürk, köylü ile konuşmamı söyledi. Ben bu emre itaat için ak sakallı köylüye ilk aklıma gelen suali sordum:

“Gazi’yi tanır mısın baba?” İhtiyar beni, saçma sapan bir soru sormuşum gibi alaycı bir şekilde süzdü:

“Gazi’yi tanımayan mı var?” dedi ve ilave etti: “Ben görmedim ama her hafta Hacı Bayram Veli Camii’nde Cuma Namazı kılarım. Ta göbeğine kadar sakalları varmış. Melek gibi nur yüzlü, Peygamber gibi mübarek bir ihtiyarmış!”

Gülmemi güç tutarak, Atatürk’ün sakalsız ve genç yüzüne baktım.

O, kaşlarını kaldırarak kendini tanıtmamamı emretti. Dışarı çıktığımız zaman da güldü ve:

“Varsın, o da öyle bilsin. Hakikati öğrenmek belki biçarenin hayalini yıkar, onun hayalindeki şirin sakallıyı öldürüp sevgisini kaybetmekte ne mana var?”²⁰⁹

Piyesteki diyalog ise şöyledir:

DİKTATÖR. - Ne işin var burada?

ŞAMAN. - Hiç... Bekliyordum. İçerde uyuyup kalmışım. İhtiyarlık...

DİKTATÖR. - Kimi bekliyordun.

ŞAMAN. - Siz kimi bekliyorsanız ben de onu... Efendimizi... Daha gelmedi mi?

DİKTATÖR. - Gelmedi...

(...)

DİKTATÖR. - (...) O halde yeni efendiyi görmedin sen.

ŞAMAN. - Uzaktan gördüm, ertesi gün atına binip giderken bir daha da bu gece gelecek...

DİKTATÖR. - Görünce tanıyabilecek misin?

ŞAMAN. - Tanımaz olur muyum? (*Eliyle kapıyı göstererek.*) Bir boyu var...

---

²⁰⁹ İbrahim Sarı, *Atatürk’ün Anıları*. Bu linkten buldum:

https://books.google.com.tr/books?id=uFahDQAAQBAJ&pg=PA28&lpg=PA28&dq=Bir+gün+Çankaya+civarda+bir+köylü+evine+gitmiştik.&source=bl&ots=Opkk1GG-Ln&sig=_4VjWVzqBL_ak5XHf1H9d9IJ0a0&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwiwnej-o_7dAhVjllsKHQJjB4gQ6AEwAnoECAcQAQ (son güncellenme tarihi: 11 Ekim 2019). Birinci elden bulamadığım için kaynağın sahilliğine dair şüphelerim var. Ama ben aynı hikâyeyi ilkokul öğrencisiyken de dinlemiş olduğum için buraya almak istedim. Çeşitli farklılıklar olabilir, Salih Bozok değil başka biri olabilir ama “özü” itibariyle böyle bir “algının” var olduğunu göstermek istedim.

DİKTATÖR. - Benden uzun mu?

ŞAMAN, alay ederek. - Kime benzer o. Sen onun bacağına bile yetişemezsin...

DİKTATÖR, etrafındakilere. - Diktatörün dışardan görünüşü... Elli milyonu galiba bu hayal tutuyor.²¹⁰

Şaman'ın yakasında iki rozet vardır: "Biri yeni partinin." Bucakta ondan başka okuma-yazma bilen olmadığı için muhalefet partisinin de bucak başkanı seçilmiştir. Demokrat Parti'nin kurucu kadroları da CHP'nin içinden çıkmıştı. Hatta DP'nin en önde gelen isimlerinden Celal Bayar, verdiği bir mülakatta, "Atatürk'ü sevmek milli ibadettir" demişti.²¹¹

Şaman'ın elinde yarınki seçimin sonuçları vardır. "Dağdır buraları," der diktatöre. "yarın gelen olur gelmeyen olur... İyisi mi evvelden torbaya doldurdum..." Sandıktan neler çıkacağını da söyler: "Üç yüz tane eski parti... İki tane de yeni parti..." Göstermelik seçim bu şekilde yapılmaktadır. İki muhalif oyu kimlerin verdiğini sorar Diktatör.

ŞAMAN. - Birini ben, yeni partinin reisi olduğum için bir rey de oraya verdim. Öteki de bir ihtiyardı, bu sabah öldü.

DİKTATÖR. - İsbet olmuş. Muhalif diye nasıl olsa yaşatmazlardı adamcağızı...²¹²

Diktatör, piyesteki en uzun konuşmasını Telsizci'ye yaparken, Türkiye'nin yakın siyasi tarihine de birçok göndermede bulunur.

Dinleyin çocuklar, biz kuzey muharebelerinin ölüleri arasında bulunmuş üç çocuğuz. Ben baban bir de general Mola... (...) Ancak üç imparator gibi, üç diktatör de çoktur bir memlekette... Bunlardan ikisi ya ikinciliği kabule razı olacaklardır. Yahut da...(cümlesini bitiremez) ne diyelim, tarihin kanunu bu. Kumandan Mola derviş adamdır şahsiyetini benimkinde eritmesini biliyor... (Telsizci'ye) Fakat baban... Babanın hamuru başka, muhalefete kalkıyor,

---

²¹⁰ *Tanrı Dağı...*, 129, 131.

²¹¹ Mehmet Barlas, *Sabah*, 13 Kasım 2017. Barlas, bu konuya bir kitabında da dikkat çeker: "Çeşitli iç iktidar kavgaları ve kulis çalışmaları arasında, Bayar'ın en hakim çizgisi Atatürk'e sadakat ve hiçbir oyuna izin vermeden düzeni sürdürmesidir." Mehmet Barlas, *Türkiye'de Darbeler ve Kavgalar Dönemi*, (2000: İstanbul), Birey, 35.

²¹² *Tanrı Dağı...*, 131.

Cumhurreisliğimin üstünden bir yıl geçmeden bana karşı bir komplo tertip ediyor. (...) Kurşuna dizilmesine iki saat kalmıştı. Erhan'ı mis gibi kokan bir mayıs gecesi saraya getiriyorum. "Seni bir daha görmeden ölmeni istemedim," diyorum. "Cumhurreisi olamadığın için bana kast etmek yakışır mıydı sana?" Cevabı kelimesi kelimesine kulağımdadır. "Ben kendim cumhurreisi olamadım diye değil, sen olamadın diye bunu yapmak istedim. Sen diktatör olasan diye mi kovmuştuk imparatorları," (...) Nasıl bir çıkmaza saplandığımızı anlıyor musunuz? Erhan bana, memlekete vaat ettiğimiz hürriyetin nerede olduğunu soruyor, ben ona bu kadar geri bir memlekette baskısız, otoritesiz nasıl inkılap yapılacağını soruyordum. Bu suallerin ikisine de cevap yoktur, ikimiz de hem haklı hem haksızız (...) Gelelim neticeye: biz münakaşa ederken gün ağarmaya başlıyor o, "vakittir gitmeliyim artık" diyor. Ben saatime bakarak "hatta yarım saat geçti, manga dağılmıştır. Sen artık hükmen yaşamıyorsun, gel şu ölmüş insan durumunu kabul et, Lulavandaki çiftliğinde çoluk çocuğunla yaşayacağına, artık politika yağmayacağına söz ver. Birbirimizi unutalım" diyorum.²¹³

Döneme dair çok önemli biyografiler kaleme alan Şevket Süreyya, İsmet İnönü'nün biyografisine *İkinci Adam* adını vermişti. İnönü, şahsiyetini Tek Adam'inde eritirken, Karabekir muhalefete geçecek, ardından da İzmir Suikastı'nda idamla yargılanacaktı...

12.1 Seçim gecesi

Diktatör başlarında, devlet erkânı avdan dönmüştür. Seçimin sonuçlarını beklerken, Diktatör'ün en büyük sıkıntısı hiç ördek vuramamış olmaktır. Yanındakilerin hepsine takılır, ama diğerleri endişelidir. Yaver'in seçim sonuçlarına dair getirdiği telgraflara bakmaz. Evraklar masanın üstünde biriktikçe birikmektedir. Parti Reisi, "İlk defa çift parti ile bir seçim tecrübesine giriyoruz," der. "Gerçi kazanacağımız yüzde yüz muhakkak... Fakat seçim seçimdir... Ne de olsa memleketteki rejim ve inkılâp düşmanlarının hepsi ölmemişlerdir." Devam eder: "Bu milletin ve hepimizin kaderleri bu saatlerde sandıklardan çıkmış bulunuyor. Böyle bir günde başkenti boş bırakıyorsun... Hepimizi önüne katıp Tanrılar dağında ördek avına getiriyorsun."²¹⁴

Diktatör, umursamaz. "Çörçil'in içtiklerinin" aynısı bir "püro" yakıp etrafındakilere ikram eder. Biraz sonra, telgrafları tek tek okumaya başlar. Gelen haberler hiç de beklenen

---

²¹³ *Tanrı Dağı...*, 134-7.

²¹⁴ *Tanrı Dağı...*, 145-6.

gibi değildir, Diktatör'ün partisi seçimi kaybetmektedir, zarflar açıldıkça telafi umudu da kalmadığı görülür, Diktatör sesini yükseltmeye başlarken, General Erhan'ın seçimi kazandığı ve intikam almaya geldiğine dair bilgiler gelir. Tartışmalar neler yapılabileceklerine, iktidarı General Erhan'ın elinden bir şekilde nasıl yeniden alabileceklerine yoğunlaşır. Ama şartların ne kadar olumsuz, hatta imkânsız olduğu ortaya çıkar.

Diktatör, devlet erkânını başbaşa bırakarak uyumaya gider. Artık sınırlar iyice gerilmiştir. Hepsinin Diktatör'ü suçlamaya başladığı görülür. Komutan Mola, bir mektup bırakarak kaçar ve Erhan'a teslim olmaya gider. Hepsi otuz yıllık maskelerini çıkarmıştır, bu durumun bütün mesuliyetini ona yıkarlar. Diktatör ise “kendilerine onu tanıyıp yapmış” yakınlarının hücumuna uğrarken onlar kadar endişeli değildir. İktidarın bir daha geri alınmayacak şekilde gittiğine kanaat getirdikten sonra kaçma planları yapılır ama kaçmak için ne sandal vardır ne de kayık. General Erhan'ın av köşküne gelip hepsini sırayla darağacına yollayacağına ya da kurşuna dizdireceğine emin olurlar. Kaçamazlar, direnemezler, içlerinde ağlayanlar vardır, en son birbirlerine girerler... Diktatör'ün “Dilinizin altındakini çıkarmaktan hâlâ korkuyorsunuz ‘sebepten sensin’ diye yüzüme bağırırmaya cesaret edemiyorsunuz” sözlerinden cesaret alan Dahiliye Nazırı ile diyalogunun üstünde durmak gerekiyor.

DAHİLİYE NAZIRI, tehevürle. - Öyle mi istiyorsun Başbuğ. Pekâlâ sebep sensin, iş arkadaşları diye etrafına topladığın insanlara hiç bir zaman kıymet vermedin. Hepimiz ağzı dili bağlı otomatlar haline getirdin. Düşündüklerimizi söylemeye bırakmadın.

DİKTATÖR. - Düşündüklerinizi söyletmedim. Kabul, fakat düşünmediklerinizi söylemeye de ben mi zorladım sizi? Susamaz mıydınız...²¹⁵

Bu noktada, ilk kez Diktatör'ün yalnızlığını görürüz. Bu yalnızlık, belki de piyesin en önemli kısmıdır.

DİKTATÖR, - Ekmekten maksat sadece ekmekse siz o kadarını benden uzakta da pekâlâ bulabilirdiniz; fakat siz otomobili, lüksü, apartmanları ve daha birçok şeyleri de bu ekmek kelimesinin içine koyuyordunuz. Ben otomobile binemediği, şampanya içerek kadın oynatmadığı için gözlerini belerterek açız

---

²¹⁵ *Tanrı Dağı...*, 172.

diye ağlayanları da bilirim, evet benim de her diktatör gibi başımın dikine gittiğim zamanlar olmadı değil, fakat yaptıklarından şüphe ederek kurttan kuştan imdat aradığım zamanlar daha çok olmuştur. (...)

DAHİLİYE NAZIRI. - Çin gölgeleri gibi perde arkasından oynatılan insanlarda şahsiyet aranır mı?

DİKTATÖR. - Şahsiyeti olan kırk yaşındaki elli yaşındaki insan kendini Çin gölgesi gibi oynatır mıydı?

DAHİLİYE NAZIRI, - Sayın Başbuğ, sen bizi büsbütün hiçe saymasaydın bu olanlar olmazdı, yahut bu kadarı olmazdı.

DİKTATÖR, babayani bir alayla. - O kadar da değil canım. Bütün hulûsumla işleri size bıraktığım zamanlar da oluyordu, fakat siz o zaman maiyetinizdekilere karşı birer küçük diktatör kesiliyordunuz. (*Acı bir gülüşle*.) Bir tanesi yetmezmiş gibi o zaman ötede beride alayla diktatörlükler türemeye başlıyordu. (*Yorgun bir tavırla*) Hasılı öyle fasit bir dairedi ki bu diktatörlük rejimi, bir kere içine düşüldü mü, bir daha çıkılamıyordu...²¹⁶

Reşat Nuri'nin buradaki ilk muhatabının yine kadrolar olduğunu görüyoruz. Diktatör'den çok, şahsiyetsiz olduğunu özellikle vurguladığı ve kendi rahatı için gidişata asla karşı koymayan, dahası, eline fırsatı geçirdiğinde eleştirdiği diktatörden daha beter bir diktatörlük kuran bu adamlar, tefessühün de istibdadın da birincil sorumlusudur.

General Erhan, Diktatör'ün arabası ile köşke gelir. Farların ışıkları köşke geldiğinde artık herkes General Erhan'dan yalvarıp yakarmanın planlarını yapmaktadır. Lahut, “Sen güneşler güneşisin büyük Erhan / Sensiz gök kapkara bir umman olurdu” diye marşını okumaya başlar. Meğer, Kantemel ile Erhan, otuz yıl sonra barışmaya karar vermişlerdir. Piyesin sonunda anlarız ki, telgrafların hepsi sahtedir, onları yazan Diktatör'den başkası değildir. Babasıyla barışmak için ulak olarak kullandığı Telsizci'den, Erhan da geldikten sonra, gerçek telgrafları getirmesini ister. Sonuç, beklendiği gibidir: Diktatör'ün partisi ezici bir çoğunlukla seçimi kazanmıştır. Başvekil, “Ördekleri değil, siz bizi vurdunuz bu gece Başbuğ” der. Piyes, devlet erkânının kucaklaşmaları, eski âşıklar Telsizci ile Ayel'in evlendirilmesi ve “Sen bizim babamızsın, sen bizim babamızsın” nidalarıyla sona erer.

Bu piyes için “Reşat Nuri'nin en doğrudan eleştirisi” demiştim başta. Ama sanıyorum, Ayel ile Telsizci'nin evlenmesini iki karşı kampın biraraya gelmesi olarak okumak gerekiyor. Diktatör, evet var, ama Reşat Nuri'nin daha büyük bir öfkesi diktatörün takımına, ona ses

---

²¹⁶ *Tanrı Dağı...*, 173-4.

çıkarmayan mühim insanlara. Bu açıdan bakıldığında, “Tanrı Dağı Ziyafeti” için bir diktatörün değil, bütün kurum ve insanlarıyla “diktatörlüğün” eleştirisi demek daha doğru.

SONUÇ

İstiklal Savaşı, İmparatorluk'un yıkılışı, Cumhuriyet'in kuruluşu, Tek Parti devri, inkılaplar, Takrir-i Sükûn, İzmir Suikastı, çokpartili sisteme geçiş, Dünya Savaşları, 1929 Buhranı... Reşat Nuri'nin yazarlık hayatına denk düşen olaylardan bazıları bunlar. Bu hareketliliğin bir yazar için iyi olduğunu söylemek bir açıdan mümkünse de, başta ekonomik imkânsızlıklar,, birçok zorluğu da beraberinde getirdiğini söylemek gerekiyor. Eşi Hadiye Hanım'a yazdığı mektuplarda bu geçim sıkıntısını anlattığı bölümlere yer verir:

Hadiyeceğim gelelim kendi meselemize... Ben sana ancak seksen lira gönderebiliyorum. Çünkü bir o kadar da eve gönderiyorum. Buraya gelirken babama pek az para bırakabilmişim. Ev nakli masrafları da bindirince çare biçare bilmem ne yaptı? Ona şimdiye kadar mektup yazmaya bile cesaret edemedim. Nitekim şimdi ne olduklarını düşününce başım dönüyor.²¹⁷

Mektubun bu kısmını ne kadar ıstırapla, nasıl terleye terleye yazdığımı tasavvur edemezsin. Acaba para sıkıntısı çektiniz mi? Cumaya kadar annemden borç alabiliriz. Hatta Ekrem'den de getirtebilirsin. Müfettişler arasında bu en tabii bir âdettir. Bu mevzu üzerinde fazla yazmaya cesaret edemeyeceğim.²¹⁸

Çalikuşu yayımlandığında ismi Türkiye genelinde bilinen yazarlardan biri olmasına rağmen, Halide Edib ya da Yakup Kadri'nin aksine, doğrudan siyasetin dışında tutar kendini. Uzun yıllar boyunca devlet memurluğu, edebiyat öğretmenliği gibi işlerde çalışır. Peki, üstelik Ruşen Eşref de yakın akrabasıyken, Reşat Nuri neden milletvekili olmak istemedi? Böyle bir iddia da gerçeğe tam denk düşmüyor. Gene mektuplarında, vekil seçilmeyi istediği bazı satırlara rastlıyoruz. Ama bu vekillik arzusu, milletvekili seçilmektense ailesinin ve kendisinin maişet derdini bitirmeye yönelik gibidir.

Reşat Nuri, yazarlık yaşamı boyunca siyaset yapan aktörlere hiçbir zaman doğrudan bir şey söylemiyor. Hatta onları muhatap görmediği bile söylenebilir. Onun her konudaki - siyaset, Batılılaşma, aile ilişkileri...- muhatabı halk. Okuyucusuna anlatıyor. Mesela, Yakup Kadri'nin *Kadro*'su gibi bir hareket kurmuyor hiçbir zaman. Olanların içinde de yok.

---

²¹⁷ *Hadiye'ye Mektuplar*, 53.

²¹⁸ *Hadiye'ye Mektuplar*, 108.

38’de milletvekili seçilmesine rağmen, onun için “partili” demek kolay değil. Yazdıklarıyla -ve tabii yazmadıklarıyla- bunu ortaya koyuyor. Muhalif mi? Bir ölçüde, evet. Ama “Tek Parti’nin muhalifleri” arasında, ilk ayakta, Reşat Nuri ismini zikreden ne bir tarihçiye rastlıyoruz ne de bir sosyologa, edebiyatçıya... Bugüne gelindiğinde de değişen pek bir şey yok. Necip Fazıl’ın, Nazım Hikmet’in bir “mahallesi” varken, Reşat Nuri için böyle sahiplenen bir mahalleden söz edemeyiz. Ama bu “mahallesizlik”, beraberinde “köprü” olmayı getirdiği için, sanıyorum Reşat Nuri’nin istediği bir şeydi.

“Tanrı Dağı Ziyafeti”nin sonu, bu konu için çok berrak bir örnek. Bir yanda Diktatör, öte yanda General Erhan var. Reşat Nuri, muhalif olmakla beraber intikamcı değil. Erhan’a ve oğluna hakkını teslim ediyor, Telsizci’yi piyesin en ahlaklı karakteri olarak görüyoruz, ama o ekipten de değil. Bilakis, son güne kadar Diktatör’ün yanında olup telgraflardan sonra “Erhancı” olanları hoşgörmediği gibi onları yermekten de kendini alamıyor. En nihayetinde, Reşat Nuri, Diktatör’ün kızı ile General Erhan’ın oğlunu evlendiriyor. Bu topluma huzur gelecekse eğer, bunun mahallelerden değil, o köprüden, sentezden geleceğini söylüyor. Birçok eserinde karşımıza çıkan bu arayıştan vazgeçmiyor hiç.

Avrupa’nın hemen her yerinde faşist diktatörlükler kurulurken, Türkiye de bu akımdan etkilenmişti. CHP Genel Sekreteri Recep Peker, Varlık Vergisi’nin başbakanı Şükrü Saracoğlu gibi isimlerin Mussolini’ye besledikleri ilgi kimi zaman beğeniyi aşıyordu. Bütün bu dönem boyunca, çektiği geçim sıkıntısına rağmen, ucuz milliyetçiliğe prim vermiyor hiç. Gayrimüslim düşmanlığı, zenofobi yazılarında yer bulamadığı gibi, muktedire iyi görünmek için yazdığı bir romana da rastlamıyoruz. Yeni rejimi en övdüğü kitap *Yeşil Gece*, ama orada da göklere çıkardığı rejimin kendisi değil, idealler.

İstibdadın kimden geldiğine bakmadan, isterse uygulayan arkadaşları olsun, karşısında durmaktan çekinmiyor. Abdülaziz, Abdülhamid, İttihat Terakki, en nihayetinde Cumhuriyet... Romanlarında bu konuların hepsine değindiğini gördük: Vahşi Batılılaşma’nın alaturka yasağı, İstiklal Mahkemeleri, kurulan diktatörlük...

Reşat Nuri’yi diğer birçok yazardan ayıran özelliklerden biri de Anadolu’yu neredeyse karış karış gezmiş olması. Köyü ve kasabayı çok cesurca anlatırken, bunu -kaba bir tabirle- köy romancıları olarak adlanan yazarlar gibi değil, kentli bir adamın gözünden mukayese ederek yapıyor. Dolayısıyla, Reşat Nuri’nin gözlemleri köyle sınırlı kalmıyor. *Kan Davası*’nda Yukarı Sazan’a otuz yıldır doktor, ama bir başka deyişle devlet, gelmediğini söylerken, o devletin nerede olduğundan haberdar. Bu basit cümle, “Köyü milletin efendisidir” sözünü sorgulamaya yol açıyor. Tek Parti’nin köye dair söylemindeki kofluğu,

içinin ne kadar boş olduğunu düşündürüyor. Bunun da hayli politik bir tavır olduğunu iddia etmek sanırım yanlış olmayacaktır.

Bütün bunları söylerken, Tanpınar'ın Reşat Nuri için “Türkçenin ortasında bir şefkat ürperişi” deyişini de hiç unutmamak lazım. En sert siyasi eleştirilerinde bile bir yatıştırıcılık, bir başka deyişle şefkat var. “Tanrı Dağı Ziyafeti”nin son bölümünde, *Kavak Yelleri*'nde “Sen halden anlarsın” deyişinde bunu hep görüyoruz. Özellikle yazdığı dönemi düşündüğümüzde, Reşat Nuri'nin “radikal demokrat” denebilecek tavrının değeri daha açık görülüyor.

KAYNAKLAR

Roman ve Hikâye Kitapları

- Güntekin, Reşat Nuri. *Acımak*, İnkılap, 2016.
- Güntekin, Reşat Nuri. *Akşam Güneşi*, İnkılap, 2017
- Güntekin, Reşat Nuri. *Anadolu Notları I-II*, İnkılap, 2016.
- Güntekin, Reşat Nuri. *Ateş Gecesi*, İnkılap, 2017.
- Güntekin, Reşat Nuri. *Bir Kadın Düşmanı*, İnkılap, 2015.
- Güntekin, Reşat Nuri. *Çalığışu*, İnkılap, 2017
- Güntekin, Reşat Nuri. *Damga*, İnkılap.
- Güntekin, Reşat Nuri. *Değirmen*, İnkılap, 2017.
- Güntekin, Reşat Nuri. *Dudaktan Kalbe*, İnkılap, 2015.
- Güntekin, Reşat Nuri. *Eski Hastalık*, İnkılap.
- Güntekin, Reşat Nuri. *Gizli El*, İnkılap, 2016.
- Güntekin, Reşat Nuri. *Gökyüzü*, İnkılap.
- Güntekin, Reşat Nuri. *Kan Davası*, İnkılap, 2015.
- Güntekin, Reşat Nuri. *Kavak Yelleri*, İnkılap, 2016.
- Güntekin, Reşat Nuri. *Kızılıcık Dalları*, İnkılap.
- Güntekin, Reşat Nuri. *Leyla ile Mecnun*, İnkılap, 2007.
- Güntekin, Reşat Nuri. *Miskinler Tekkesi*, İnkılap, 2014.
- Güntekin, Reşat Nuri. *Son Sığınak*, İnkılap, 2017.
- Güntekin, Reşat Nuri. *Sönmüş Yıldızlar*, İnkılap, 2016.
- Güntekin, Reşat Nuri. *Tanrı Misafiri*, İnkılap, 2016.
- Güntekin, Reşat Nuri. *Yaprak Dökümü*, İnkılap.
- Güntekin, Reşat Nuri. *Yeşil Gece*, İnkılap, 2017.

Tiyatro Oyunları

- Güntekin, Reşat Nuri. *Balıkesir Muhasebecisi, Tanrı Dağı Ziyafeti*, MEB, 1971.

Mektuplar

- Güntekin, Reşat Nuri. *Hadiye'ye Mektuplar*, İnkılap, 2012.

Diğer Kaynaklar

- Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam: Mustafa Kemal 1922-1938 Cilt III*, Remzi, 2016.
- Altuğ, Taylan. *Bir Ruh Kimliği Reşat Nuri Güntekin*, İnkılap, 2006.
- Barlas, Mehmet. *Türkiye 'de Darbeler ve Kavgalar Dönemi*, Birey, 2000.
- Baydar, Mustafa. *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar*, İletişim, 2015.
- Belge, Murat. *Step ve Bozkır*, İletişim, 2016.
- Bengü, Memet Fuat, *Aydınlar Sözlüğü*, Adam, 2011.
- Düzel, Neşe. *Korkusuz Tarih*, Alkım, 2011.
- Emil, Birol. *Reşat Nuri Güntekin 'in Romanlarında Şahıslar Dünyası I*, İÜEF, 1984.
- Erguner, Kudsi. *Ayrılık Çeşmesi Bir Neyzenin Yolculuğu*, İletişim, 2015.
- Hür, Ayşe. *Öteki Tarih I Abdülmecid 'den İttihat Terakki 'ye*, Profil, 2012.
- İleri, Selim. *Edebiyatımızda Sevdiğim Romanlar Kılavuzu*, Everest, 2015.
- Kanter, Fatih. *Ölümünün 50. Yılında Belgelerle Reşat Nuri Güntekin*, İnkılap, 2006.
- Naci, Fethi. *Reşat Nuri 'nin Romancılığı*, İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Necatigil, Behçet. *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, YKY, 2016.
- Nişanyan, Sevan. *Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*, Liber Plus, 2018.
- Ortaylı, İlber. *Osmanlı İmparatorluğu 'nda Alman Nüfuzu*, Alkım, 2005.
- Sokol, Cevdet Kudret. *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, Alfa, 2016.
- Topaloğlu, Yüksel. *Reşat Nuri Güntekin ve Tiyatro*, Kesit, 2017.

Basılı Olmayan Kaynaklar

- Kanter, Fatih. *Reşat Nuri Güntekin Romanlarında Yapı ve İzlek* (yayımlanmamış doktora tezi)